tiszatáj
1997. ÁPRILIS * 51. ÉVF.

József Attila Tudományegyetem
I–II. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék
Szeged

Darvasi László: A berlini fekete füzet

Danyi Magdolna, Gömöri György, Lázáry René Sándor versei

Szőke Katalin: Apokalipszis – 1917

Beszélgetés Bibó Istvánról

Diákmelléklet: Cs. Varga István Radnóti Miklósról

4

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(szerkesztő)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

HÁSZ RÓBERT
(olvasószerkesztő; próza)

---

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, a József Attila Alapítvány,
a Soros Alapítvány és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.
Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány.
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.
A lapot nyomja: Officina Nyomdaipari Oktató és Termelő Kft., Szeged.
Felelős vezető: Varga József.
Internet-cím: **http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/tiszataj/**
E-mail cím: **tiszataj@aida.lib.jgytf.u-szeged.hu**
Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 312-670. Terjeszti a HÍRKER Rt. és az NH Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél és a Hírlapelőfizetési Irodában (Budapest, XIII. Lehel u. 10/A, levélcím: HELIR, Budapest 1900), ezen kívül Budapesten a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletági Igazgatósága kerületi ügyfélszolgálati irodáin, vidéken a postahivatalokban; közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Postabank Rt. 11991102-02102799-00000000 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára: 80 forint.
Előfizetési díj: negyedévre 240, fél évre 480, egész évre 960 forint.
ISSN 0133 1167

Tartalom

LI. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM

1997. ÁPRILIS

DARVASI LÁSZLÓ: A berlini fekete füzet 3
DANYI MAGDOLNA: Sanzon egy hattyúról s egy tavirózsáról 54
LÁZÁRY RENÉ SÁNDOR: Ablakomból; Boriskához, futólag; Billet doux Boriskának; Bácsi-torok!; Csáky bácsi arczképe; Orpheusz suttogása; Un parnassien (Le dernier des derniers) 56
GÖMÖRI GYÖRGY: Hajnali ihlet; Előzetes egy antológiához; Újra nekrológ 59
JÁNOSHÁZY GYÖRGY: Előadás után; Holtvágányon; Burleszk szonett az elmúlásról 61
BAKOS ANDRÁS: Megszállás; Álom egy lóról; A padlóváza története 63

NÉZŐ

SZŐKE KATALIN: Apokalipszis – 1917 66

ÖRÖKSÉG

OLAJOS CSONGOR: A demokrácia eleven lelkiismerete (Beszélgetés Bibó Istvánról) 74

KRITIKA

FÜZI LÁSZLÓ: Az elbeszélés gyönyörűsége (Gion Nándor: Mint a felszabadítók) 83
SZEKÉR ENDRE: Márai Sándor: Napló 1976–1983 87
SZABÓ GÁBOR: Bevezetés a recepcióesztétikába (Kulcsár Szabó Ernő: Esterházy Péter) 90

MŰVÉSZET

SZAKOLCZAY LAJOS: A szépség formái (A Szentendrei Műhely Galéria jubileumi kiállítása) 94

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

Válogatás a Szentendrei Műhely Galéria alkotásaiból az 55., 62., 65., 82. és a 96. oldalon.

DIÁKMELLÉKLET

CS. VARGA ISTVÁN: Radnóti Miklós: Nem tudhatom...

DARVASI LÁSZLÓ

A berlini fekete füzet

Bakó András 1948–1995

Az élet van kirúgva, kisfiam. Azért fogalmazunk, hogy nektek könnyebb legyen. Hogy ne legyen annyi gond, és takarodjon a bánat, szempilláról a hó, dombról a köd. Ágy alá, szekrény mögé a félelemmel. Dehogy, dehogy is. Azért írunk, én kicsi fiam, hogy minekünk jobb legyen. Az a szeretet, amit ragozni lehet. Az a szeretet, ami ragozva van. Úgy sírsz, mint egy Ördög. Az élet van kirúgva, kisfiam.

És az első nap kora délutánján már oda is ült az asztalához, mély lélegzetet vett és leírta a címet: A berlini fekete füzet. Bólintott, ez jó lesz. Pedig nem is volt fekete füzete. Csak fehér lapjai voltak, amiket tele kellett írni. Hát elutazott megint. Berlinben volt, a keleti részen, de semmit sem látott még a városból. S ahogy megérkeztekor átkísérték rajta, annyit érzett felületesen, hogy az ő mértékéhez képest rettenetesen nagy a város – és bizony akarja is ezt a nagyságot. Pankowban lakott, északon, zöldben és őszben. Árnyas utcák és villák voltak arrafelé, és nem messze egy hatalmas park terült, amit majd be kell járni. Aztán később rájött, a közelben van egy másik park is, még nagyobb, még kedvesebb. És a parkokban fahidak íveltek kicsi vizek felett. Az áttetsző kanálisokban kiskacsák csácsogtak. Okos juhászkutyák, szerelmespárok és babakocsik kerülgették egymást. És az utcákon még föl-földörögtek a rózsaszínű Trabantok. A Majakovszkij-körön szállásolták el. Szomszédja néhány napig egy lengyel író volt, másodszori rákérdezés után se értette a nevét. Szív bekapcsolta a televíziót, éppen egy humoros AIDS-reklám ment. Felületesen rendezgette a holmiját, zoknikkal és alsógatyákkal bajlódott. Tényleg, jutott eszébe, majd valami fogkrémet is be kell szerezni. Aztán kipakolt az asztalra, s a könyvhalom tetejére helyezte azt a folyóiratot, amelyben Balog Jocó beszélgetett Bakó Andrással. Bakó éppen két hete és egy napja halt meg, tíz óra előtt né-

hány perccel, ezen a napon pedig, amikor Szív megérkezett ide, Szív Lacika éppen egyéves lett. Hát igen, a dátumok. Szív két hete és egy napja úgy utazott el Budapestre, fel a szerkesztőségbe, hogy gyanította, többé már nem látja a barátját. Két hete és két napja, hétfőn látta utoljára élve. Bakó a kórházi csempe felé fordulva zihált. Már nem volt az eszméleténél. Szív megérintette a homlokát, végigsimított száraz, fekete haján. Belehallgatott a haldokló lélegzésébe és azt mondta:

Szervusz,... Bandi.

Hónapokkal ezelőtt elborzadva vette észre, hogy úgy készül a barátja halálára, mint valami visszataszító szerepre. Ostoba öntudatlansággal játszott el a gondolattal, hogy aztán mit fog tenni, miket mond majd másoknak róla, elképzelte, milyen is lesz, ha Bakó már nem él, milyen lesz az utcája, a fák a parkban, a város és a szerkesztősége, elképzelte, mit ír meg róla és mit hallgat el,... mert... mert mindent el lehet képzelni. Elébe lehet menni a dolgoknak, és azok valóban csaknem úgy történnek meg, ahogy a fantázia megelőlegezi. Csakhogy a képzelgésnek éppen a fájdalom egy bizonyos fajtájához nincs köze, ahhoz a jeges és dermesztő, rettenetesen valóságos fájdalomhoz, ami talán idővel enyhülni fog, ám egyelőre minden Bakóval kapcsolatos gondolatot és érzést betöltött. Úgy érezte Szív, mintha a lelke lyukadt volna ki, s valami vigasztalanul csorogna belőle, rá a semmi hatalmas és kietlen vásznára, hogy ott kimondhatatlan és sűrű sorokká álljon össze. Hát erről a fájdalomról nem lehetett előzetesen képzelegni.

A kórházban, az első napokban, amikor még nem volt válságos a helyzet, beszéltek is.

A kiadóban már várják az új kéziratokat, mondta esetlenül.

Bakó hetek óta az összegyűjtött verseinek kéziratát gépelte. Gépelt egy kicsit, és a halálra gondolt. Megint gépelt, megint eltűnődött, nagyokat sóhajtott közben.

Hazamegyek és legépelem, suttogta akkor, a kórházban, és közben egészséges bosszúság ült ki az arcára. De a hangja olyan volt, mintha egy feneketlen kút mélyéből mondta volna. Jaj, és a tekintete! Szív egyszer látott hasonlót. Szív Ernőné nézett így, amikor Szív Lacikát irányította ki az anyaméh melegéből.

És Szív Lacikának megírtad a verset, kérdezte Szív.

De nem jó, motyogta bosszúsan Bakó.

Szív néhány nappal ezelőtt megállt Bakó előtt és felszólította, hogy írjon egy – esetleg több – verset Szív Lacikának. Lehet ciklus is, vagy ha úgy alakulna, nem bánja, mondta Szív, akár egy egész könyv is lehet. Bakóra van bízva a dolog. Bakó azonban bosszúsan rázta a fejét. Hónapok óta nem tudott írni. Nagyon egyszerűen mondva csodálatos és termékeny perióduson volt túl. De Phalarisz rettentő ércbikájában már csönd volt. Szív keresetlen és nem kevésbé tolakodó fölkérése – mármint hogy írjon Szív Lacikának – akkor olybá

tűnhetett, hogy Szív mégis csak segít Bakón, valami könnyebb, játékosabb feladatot ad neki, csakhogy a barátja kilábaljon a válságból. Pedig nem volt ez már válság. Már az sem volt. Bakó addigra mindent megírt, amit megírhatott, túl volt az utolsó, a legvégső témán, túl volt búcsúzásokon és reményeken, egyszerűen túl volt mindenen, az életén, ahogy mondani szokás. Hogyan is lehet ezt egyszerűbben mondani? Sehogyan sem. Csak rosszul lehet mondani. Hogy tehát már nem volt értelme a költészetnek. A Bakó testében növekvő halál kitette a dolgok végére a pontot. Bakó András hetek óta ezt a pontot bámulta. Nem tudott írni, nem volt hová, miért. Néha odafordult a barátaihoz.

Majd ha meggyógyulok, mondta.

Vagy nem fordult oda, csak az oldalára tette a kezét, és kibámult az ablakon.

Meg fogok halni, mondta.

Felemelt egy borospoharat az asztalról.

Meggyógyulok, mondta.

Visszahelyezte az üres poharat.

Nem gyógyulok meg, mondta.

Hogy hát talán, és mégis, és csakazért is, egy gyerekvers! És amikor Szív legközelebb – otthonában utoljára – meglátogatta, jó szokása szerint tapintatlanul belekotort az asztalon heverő paksamétába, csalhatatlan érzékkel emelte ki a Szív Lacikának ajánlott, félkész állapotban leledző versikét. A következő pillanatban Bakó belépett a szobába és úgy kapta ki a lapot Szív kezéből, mintha az ártatlanságát ragadná vissza. Jó volt látni, milyen harcias.

Ez még nem jó, kiáltotta egészséges háborgással.

Azért rendes tőled, hogy megírod, bólogatott Szív.

Ki kell javítani, dünnyögte Bakó András.

Nagyon szép lesz.

Te meg nagyon hülye vagy!

És különben kijavította. Vagyis inkább végigírta. Egyetlen példány maradt belőle, és a temetés után, Bakó szobájában, hol éppúgy nézett ki minden, mint tegnap, vagy tegnapelőtt, amikor még Bakó szöszmötölt az összegyűjtött verseken, Bakó Andrásné kissé félve adta oda Szívnek a kéziratot, hogy tényleg nem annyira jó, és ha Szív nem haragszik, ő szeretné tudni, mi a szándéka vele, mert közölni, hát azt nem nagyon szabadna, mert Bakó se akarta közzé tenni, és Szív aljasul hümmögött, hogy bízza csak rá, méltóképpen lesz megoldva a dolog. Az ember lop, csal, hazudik. A pankowi kertházban, Szív ablaka alatt állt egy körtefa is. Nem szedte senki a körtéket, legalábbis a fáról nem. A túlérett gyümölcsök a járda betonlapjára hulltak, ráütöttek a kemény anyagra és szétloccsantak. Aztán, még az első berlini nap délutánján Szív meglátta, hogy fekete ruhás lányka torpan meg az utcai kapuban. Néhány pillanatig álldogált, többször körbepislantott, aztán fürgén befutott az udvarra, felkapott két szem

körtét, és uzsgyi, máris vissza, ki az utcára, a Majakovszkij-körre. Szív megvonta vállát. Mit lehet tenni. Aztán elindult, hogy valami olcsó fogkrémet vegyen. S ahogy kiért a sarokra, látta ám, hogy a félfényes, rossz padok egyikén, szemközt a dübörgő forgalommal, ott ült a fekete ruhás lány, és körtét eszeget.

Dankó

Szív Lacikának

Pattog a labda
Dankó dala víg
Nem hagyod abba?
Nem nem tavaszig

Zsörtöl a nénje
Még most sem elég
Jössz ide végre?
Elhűlt az ebéd.

Pattog a labda
Dankó dudorász
Nem hagyod abba?
Verjen ki a frász

Dúl-fúl a bátyja
Volnál te velem
Nagy ruha várna
Foltok feneken

Mondd ki a Dankó?
Purdé de vigyázz
Csípje a dongó
Orrig kulimász

Dundi de télen
Mégis didereg
Elverik éppen
Mégsem pityereg

Pattog a labda
Dankó dala száll
Adja ki kapja
Din-don dalabáj

Berlinnek ez idő tájt volt vagy négy repülőtere. A pankowi házacska fölött repülőgépek zúgtak a nap minden órájában és fertályórájában, a tégeli reptér felé szálltak. Szív néha kiállt a házacska elé, és bámulta őket. Éjszakánként meg őrjítő zúgással szálltak el a kerület fölött. Mint akik a halált viszik. Egyszer azt mondta Szívnek Balog Jocó, hogy az lenne a legjobb megoldás, ha Szív valahová elutazna.

Miért, kérdezte Szív meglepetten.

Jót tenne az írásművészetednek, mondta Balog Jocó.

És hová utazzak, kérdezte tűnődve Szív.

El, mondta Balog Jocó.

Mégis mennyire el?

Minél messzebbre, bólintott komolyan Balog Jocó, és Szív ebből az eltökélt szigorból arra következtetett, hogy Balog Jocó ezt az ajánlatot nem feltétlenül kritikai észrevételnek, hanem inkább baráti segítségnyújtásnak szánja. Hát tessék, jól van. Most elutazott. Csakhát idegen földön, idegen világban annyiféle veszély leselkedik az emberre. Például olyasmit iszik, amit otthon soha, és ebből hihetetlen problémák adódhatnak. S ahogy most ezt elgondolja Szív, azt azért mindenképpen meg kell jegyeznie, hogy annyira rossz nem volt az Apfelkorn. Annyira. Mennyire is? Az eset után Szív mégiscsak úgy döntött, többé ilyen típusú italhoz nem folyamodhat, egyszerűen a méltósága, a férfiassága tiltja ezt, s ebből az elhatározásból pusztán annyi következett, hogy akkor majd más alkoholokhoz kell folyamodnia, jobb minőségű Kornhoz, konyakhoz, orosz vodkához, borókapálinkához például, mert hiszen törjék csak az utat a hülyék, ha járt sztráda mentén is ballaghat az ember. Az Apfelkornt illetően Szív komolyan tévedett. Mert egyszer még rá kellett fanyalodnia, és bizony akkor öt, de az is lehet, hogy hat pohárral ivott meg belőle, de erről legyen szó később.

A kicsiny Weinstube – a Bürgerpark előtt néhány méterrel – meglehetősen olcsó árfekvéssel bírt. A helység szelleme épp úgy tükrözte az ember nagyságának fényességét és árnyoldalát, miként Szegeden a Kölcsey utca ivója, a kedvesjó Körúti söröző vagy a Bolhás kocsma, kint a telepen, ahol Szívék laktak. Kelet-Németország Magyarország meglehetősen közeli rokona volt e nyugtalan század második felében. És egynémely kiskocsmák és kerületek, közök és báltermek a nagy német összemosódásban is konokul őrizgették a közelmúlt relikviáit. Honecker tata néha feltűnt a sarkon, s rosszkedvűen motyogva elsétált egy újonnan felhúzott kínai restaurant előtt. Az ember szórakozottan baktatott Pankow valamelyik dübörgő sugárútján, mígnem egyszerre ellenállhatatlan vágy fogta el, hogy följelentsen valakit. Kicsit így volt ez még otthon, Magyarországon is. A honvágy egyik fajtája tehát kizárva. S ahogy Szív igyekezett egy második pikoló sörrel kimosni magából az Apfelkorn édesen aljas ízét, eszébe jutott az a férfi a vonatról, a fásult arc, a sehová sem néző szemek, a dobverő ujjak, az elnyűtt ruházat.

Ez pedig még az odaúton történt.

Szív vonattal utazott, éjszaka. Míg Berlinbe elértek, három határon zakatolt át a vonat. Néhány éve volt már Szlovákia is és volt Csehország is. A férfi ült az ablak mellett, nem nézett sehová, nem cigarettázott, nem evett és nem ivott, voltaképpen semmit sem csinált, csak ült, meg-megzökkenő vállakkal, de mozdulatlan arccal, és mégis minden vámos, határőr és policáj őt találta gyanúsnak. Hosszan vizslatták gyűrött paszportját, újra és újra átlapozták, átvilágították, elvitték és visszahozták, haragos kérdéseket tettek fel neki, kivezették a peronra, ordítoztak vele, és aztán csönd lett. És a fásult arcú visszatért. Mindig visszatért. Ázott kutyaként rázta meg magát és visszaült a helyére. A vonat nagyot sípolt, döccent és elindult valahol Szlovákiában vagy Csehország mélyén. Ez a gyűrött arcú is idejött, Berlinbe – akár csak Szív –, és most nyilván itt, ebben a hatalmas városban lófrál valahol, betér néhány helyre, megpróbálják kirúgni, elküldeni vagy leszállítani, de nem lehet. A csudába is! Csak nem sikerült elűzni az Apfelkorn kellemetlen ízét. És akkor Szív – midőn jócskán megtaszította a Weinstube ködjében egy ismerős imbolygású váll – arra gondolt nagy merészen, hogy hát voltaképpen nem is olyan nagy baj, hogy van nyomorúság. Sőt! Az ember lelkének kiszolgáltatottnak, megvertnek és megalázottnak kell lennie, alapvetően és eredendően, csakhogy legyen remény, hogy lázadni és felemelkedni, visszaszólni lehessen. Hogy tehát mindig magasabbra. És a határ, no nem a csillagos ég, de éppen csak az almafa ága. Szív figyelmesen bámulta az apfelkornos pohárkát és közben azon tűnődött, vajon nagy marhaság-e, amit az imént elgondolt. Aztán fellázadt, jó szokása szerint, mert szeretett lázadozni. Ha marhaság, ha nem, gondolta dühösen, az egészből annyi, és csak annyi következik, hogy kérnie kell még egy Apfelkornt. Nem azért, mert jó, hanem azért, mert rossz. És ez teljesen világos tényállás volt.

Nem járt túlságosan jól Szív a winkelhauseni Gold Brand nevű konyakutánzattal sem. Helyi specialitás volt, akár Svájcban a lila borjú vagy délen a harmonikás hegyi ének. Pedig igen sokáig válogatott az alkoholneműek között, és valójában nem maga miatt tette. Őszintén szólva egy kissé túlzásnak is gondolta a baráti törődésnek ezt a jócskán időigényes megnyilvánulását. Aznap Balog Jocó is Berlinbe érkezett valami alkalmi színtársulattal, előadás céljából. Szív neki vette a töményet. Balog Jocó repülővel szállt idáig, és most itt tiport valahol a városban, Szív feltételezése szerint jócskán az éjszaka mélyebb rétegeiben, egyre nehezebb állkapoccsal, megdöntött fölső testtel, erősen cigarettázva, félalkoholosan. Annyit azért sejtett Szív, hogy ha éjjeli fél kettőkor megissza ezt a hülye konyakot, őszintébben fogalmazva elissza Balog Jocó elől, akkor vásárolnia kell majd valami mást, mert hiszen egyszer mégis csak föl kell tűnnie a barátjának. Hiszen csak a férfiak képesek mindenre egymásért. S amikor másnap este, voltaképpen ez előző állításra apellálva, a főszerkesztő barátját tárcsázta valami ostoba és önző, habár őt akkor kétségbeejtő ügyben, a fő-

szerkesztő csalhatatlan érzékkel fölszólította Szívet – mielőtt bármilyen gond, probléma avagy segélykiáltás aprólékos taglalásába belekezdtek volna – valljon csak arról töredelmesen, milyen borital álldogál az asztalán. Mert van ott bor, ne is tagadja Szív. Szív nem tagadott. Ráemelte tekintetét a zöld, ormótlan palackra és hallgatott csöppnyit. Talán még a torkát is megreszelte. Nem. Egészen biztosan köhintett néhányat, mielőtt válaszolt volna. Majd nagyon halkan mondta a kagylóba.

Bolgár kadarka.

Tulajdonképpen jobb lett volna, ha nyomban megszakad a vonal. A vonal azonban nem szakadt meg. Csak hogy most meg a másik oldalon hallgattak. Köhintett néhányat a főszerkesztő is, és ez az adott helyzetben olybá tűnt Szívnek, mintha egész Magyarország köhécselt volna odaát.

Ez azért túlzás, mondta aztán a főszerkesztő.

Jóval visszafogottabbnak tetszett a hangja, mint néhány pillanattal előbb, amikor őszintén megörült a Berlinből hazatelefonáló Szívnek. Szív nem magyarázkodott. Ő maga is túlzásnak érezte, hogy a közeli kisboltban mindössze kétfajta vörös bor, egy másfélliteres olasz kiszerelés, illetve ez a bolgár kadarka volt fellelhető. A rendes ember ilyenkor továbbáll, a pénzét el nem fesztegeti. Az idő múlásától sakkban tartott ember azonban kétségbeeshet, hogy esetleg úgy törhet rá a hideg berlini őszéj, hogy nő, gyerek és barátok mind nagyon messze, ráadásul még bora sincs, nos az ilyen ember mérlegel csöppet, átgondolja a helyzetet, és... és... választ. A csudába, dehogy is választ. Amit tesz, azt jobb híján teszi. Nem az olasz pezsgőbort, hanem a bolgár kadarkát emeli a kosarába. Tudja az ember, jól egyáltalán nem választhat, legfeljebb a rosszabb választást kerülheti el. Különben is Szív eredendően vonzódott a hibákhoz és a tévedésekhez. S a bolgár kadarkát se tekintette egyébnek, mint a világ egy nagyon különleges, éppen ezért érdeklődésre számot tartható tévedésének. Attól mentse meg az Isten Szívet, hogy ne hibázhasson többet!

Szív máskülönben egyre jobban szerette Berlint. Két napja éppen belépett a Bürgerpark előtti kicsiny temetőbe. Miközben az idő,... nos hát az időről jobb nem fogalmazni. Szőke fátyol Isten nyakában, vasárnap délután. Olyan színű volt az idő, mint néhány napja a winkelhauseni Gold Brand az asztal végén. A színek mindig szépek. A tartalommal van baj. A bürgerparki temetőcske bejáratánál fehér hajú, roppant öreg néni álldogált nagyon lila kabátban. Egyfelől vigasztalanul sírt. Könnyei végigcsorogtak ráncoktól barázdált, szép arcán, másfelől viszont csokoládét majszolt. Szívet – ott a temető bejáratánál – egész egyszerűen lenyűgözte az életnek ez a ritkán és csak súlyos pillanatokban feltáruló konstellációja. A varázs akkor tört meg, amikor a néni – ráadásul és mindezek tetejébe – sántítva indult a Weinstube irányába. Szív akkor azt gondolta nem kevés kiábrándultsággal, hogy ez már – sajnos – túlzás. Úgy érezte, mintha egy ragyogóan induló mondatra talált volna, amely mondat azonban kínos gellert kapott egy ártatlannak tetsző kötőszó miatt.

Aznap délután apró sárga emberkék cigarettával kínálták. Vietnamiak. Szív gyermekkorában több alkalommal is összeállított úgynevezett vietnami segélycsomagot. Nagy divat volt az adakozás államilag garantált és irányított formája a hetvenes évek elején. Ha pedig egy kisgyerek megunta az uzsonnaira kapott undorító mézesvajas kenyeret és igen helyesen eldobta, hát a tanító néni gyakran odalépett hozzá, és alaposan megszidta, látod, Ernő, micsoda csúf dolgot csinálsz, miközben Vietnamban éheznek! És a leforrázott gyerek elbámulhatta a kukába dobott mézesvajas kenyeret, és arra gondolhatott nagy és fájdalmas bűntudatok közepette, hogy a vietnami napközisek és tanulószobások tényleg hogy megennék ezt is. Szív is csinált segélycsomagot vietnami gyerekeknek. Tett bele virágos szegélyű szalvétát, lendkerekes, majdnem új játékautót, no és persze ruhákat, és kockás, bolyhos takarót is, és most, ahogy belenézett a kicsi sárga ember arcába, arra gondolt, milyen jó volt, hogy ő írhatta rá a posta dobozra, hogy Hanoi, és hogy talán éppen ez a csempész-cigarettával kereskedő ember kapta az ő csomagocskáját a lendkerekes kisautóval, a kockás pléddel és a kinőtt ruhákkal. Ebben a pillanatban feltűnt egy rendőrautó, és a kicsi sárga ember futni kezdett, fürgén átslisszant a téren, és már el is tűnt. Egyszer meg kellene kérdezni egy vietnamitól, tűnődött Szív, szereti-e a mézesvajas kenyeret.

Aztán meg arra gondolt Szív, ahogy hazafelé bandukolt, a pankowi körtefához, hogy azért mégse lenne jó, ha ez az egész berlini füzet arról szólna. Miről is? Bakó haláláról, természetesen. Hogy Bakó András utolsó hónapjai és napjai kitüntetett figyelemmel lesznek exponálva, ez már biztosnak látszott, holott igazságtalan volt mindenképpen. Szív Bakóhoz az utolsó öt évben került igazán közel, s egyszerre látott egy fölszabadult, majdhogynem elégedett embert, mert sikeres lett Bakó és elismert, hanem mindeközben Szív látott egy továbbra is rettegő embert, aki hosszú évtizedek alapos és kimerítő, ám tárgytalan szorongása után már egy rettenetesen konkrét dologgal hadakozott. A testben növekvő halállal. Bakó egyszer riportot akart íratni Szívvel, azzal a Szívnek már meglehetősen derogálónak tetsző kívánsággal, hogy Szív leplezze le a diszkóhajót. A diszkóhajó a Tiszán ringatózott, éppen a Közművelődési Palota oldalában, és mert igazi, hamisítatlan diszkóhajó volt, éjelente hangosan zenélt, boros kólákat és kólás viszkiket ittak rajta a fiatalok, hangosan kiáltoztak és kitűnően érezték magukat. Volt ott minden, egészen korszerű és örökérvényű dolog is, dodózás, gyömöszkölés, meggondolt és meggondolatlan nemi reláció, modern tánc, milliós üzletkötés, de még egyszer késeléses gyilkosság is. Bakót azonban csak a zene érdekelte. Pontosabban ez kergette őrületbe, mert a Tisza homokszínű vize – jaj, dehogyis szőke – Bakó lakótelepi ablakához vezette a monoton taktusokat, föl az ötödik emeletig, és az érzékeny és kiművelt Bakó majd megőrült ettől, ezért aztán akkoriban többször könyörgött Szívnek, hogy leplezze, jaj leplezze már le végre a diszkóhajót, mert az egész lakó-

telep szenved miatta. Sőt, emelte föl az ujját Bakó, talán a város is szenved. Mitöbb, tette hozzá Bakó András némi morfondírozás után, az egész világ szenved egy ilyen diszkóhajótól.

A brazilok is, kérdezte halkan Szív.

A japánok is, bólintott Bakó.

A lakótelep azonban egyáltalán nem szenvedett, mert a lakók egyik része éppenhogy a diszkóhajón tartózkodott, a másik része pedig korántsem volt annyira érzékeny a zajokra, hangokra és a zörejekre, mint Bakó. Szív egyáltalán nem leplezte le a diszkóhajót. S nem csak azért, mert akkoriban már méltóságon alulinak tartotta az ilyen leleplezéseket. Hiszen Balog Jocó sem leplezte le a diszkóhajót, akinek Bakó szintúgy könyörgött, nem egyszer, és nem kétszer, és talán még meg is fenyegette. Szív nevetett. Balog Jocó is nevetett. Jaj, Bandi, egy ilyen diszkóhajót képtelenség leleplezni. Bakó idegesen turkált a szakállában, nagyokat hümmögött és közben kilocsolta a vörös bort. Olykor odaállt a radiátor mellé – mesélte később, a halál napján Bakóné, amikor Szívék és Balog Jocó meglátogatták az özvegyet –, odaállt a radiátor mellé Bakó, és csak azt várta, mikor kezdi a kattogást. És addig volt rossz neki, míg kattogni nem kezdett. Mert ha már kattogott a radiátor, akkor volt valami a világban, de amíg nem, addig csak várni lehetett és félni és szorongani.

Az utolsó hónapokban eljárt Bakóhoz a Doki is – Szív legjobb barátja –, és nem a metszések és vágások, meg a kémiai beavatkozások oldaláról, hanem az úgynevezett lelki oldal felől igyekezett segíteni. Ezért aztán Dokinak mesélte el Bakó, milyennek is képzeli a gyógyulást. Feküdt Bakó az ágyon és azt mesélte lelkesen, hogyan fog meggyógyulni.

Egyszercsak fölébred Bakó.

Lassan nyitja a szemeit, óvatosan.

Hoppszla hopp, hiszen hát reggel van, kora tavaszi nap, csípős tavaszi napocska szórja a sugarakat, hanem azért még deresek az ágak, a harmat hideg és gyöngyözik a fűszálak oldalán. De már fénylik a csiganyom is! Édes Istenem, drága jó Istenkém, hát akkor most meggyógyultam, mondja Bakó. Az ég tiszta és kék, akár a szűzen írt versikék. Olyan kék az ég, hogy a tusmadárka is átröpülhetne rajta. Vízfestékkék ömlik a szemünkre. Kimegy a ház elé Bakó és jólesően nyújtózkodik. Teli tüdővel szívja a friss levegőt. Hogy gőzöl a lehelet. Szétnéz Bakó. Ez a ház, a kert nyilván csak Szekszárdon lehet – gondolta később Szív –, ahol Bakóék családi háza volt, és ahová olyan sokszor hazamenekült Bakó, ha elege volt a szegedi porból, az értetlenségből és a diszkóhajóból. És most itt áll, és szívja a friss tavaszi levegőt. Az ám! Azt érzi, hogy egészen meg van gyógyulva. Aztán mint gazda, körbe tekint. Dunsztos üvegeket lát az ablakpárkányon, télről maradt vizes uborkákat. Hogy maszatol az üvegekben a kaporzöld, a sárga kenyérhaj. Boldogan ugat a kutya, boldogan rázza a láncot. Szemben meg a kert, kertecske. Friss és hideg fekete föld. Ásófejnyi buckák.

Nyilván még ő ásta fel tavaly. Most majd lehet veteményezni, kapálgatni, öntözgetni. Mit vessek apuskám? Mit ültessek anyuskám? Állt Bakó a kertecske előtt, bámészkodott, és egyszerre azt vette észre, hogy mozdul a föld, szertegörög a puha göröngy, és a földet, jaj a földet átüti egy féreg.

Pontosan így.

Egy féreg, kérdezte Szív.

Ez volt a gyógyuláskép, mondta Doki és bólintott.

Bakó életének utolsó előtti éjszakáját Szív Ernőnével és Balog Jocóval töltötte. Ők vigyáztak rá, bent a kórházban, a külön szobában, ahol egyedül feküdhetett Bakó, pedig volt ott még egy másik, szabad ágy is, és ez igen nagy kegy volt, különös kiváltság. Az emberek ekkoriban egymás mellett haltak meg a kórházi ágyakon. Reggel arra lehetett ébredni, hogy már nem él a szomszéd. Habár, mondta később Bakó Andrásné, Bakó a haldoklás közben is a fenébe kívánta különszoba kiváltságát,

legyen már vége, motyogta,

hánynom kell ettől az egésztől, motyogta,

vigyetek haza, motyogta,

otthon akarom bevégezni, motyogta.

Csakhát ez nem volt lehetséges. Bakót többé nem engedték ki a kórházból. Ki tudja, miért. Pénzbe kerül az ilyesmi, orvosi elvek, plusz adminisztráció, mifene. Nem élünk Amerikában. A kórház előtt, éppen Bakó ablaka alatt, villamosok is zörögtek. Bakó Andrásné elmesélte, hogy amikor egyszer egy villamos elcsattogott, Bakó kinyitotta a szemét, és azt mondta, villamos. Szív Lacika – gondolta erre Szív – meg azt mondogatta minden kétlábú emberi lényre akkoriban, lett légyen az kislány, mamika, vagy alkoholista bácsi, hogy baba. Baba, mondta Szív Lacika, talán mert ki kellett cserélni a pelenkáját.

Villamos, mondta Bakó András és haldoklott.

És amikor Szív Ernőné és Balog Jocó bent éjszakáztak nála, az utolsó előtti éjszakája volt tehát ez Bakónak, Szív Ernőné megtörölte a beteg homlokát és azt kérdezte tőle,

jól esik ez, Bandika.

Bakó szeme megrebbent, ami azt jelentette, hogy jól esik a simítás, mert már sem beszélni, sem többet jelezni nem tudott. De hogy legalább ennyi. Megtörlik az ember homlokát, és az jó. Onnan azt mondani, hogy jó. Hogy jól van, rendben van. S akkor az éjszaka közepén egyszerre furcsa csönd ömlött szét Bakó kiváltságos magánszobájában. Balog Jocó és Szív Ernőné egymásra pillantottak, nem szóltak, de mindketten arra gondoltak, hogy akkor most vége, hogy kész, és Szív Ernőnén az is átfutott, hogy Úristen, milyen egyszerű ez az egész, de Bakó András hirtelen fölsóhajtott, egy pillanatra kinyitotta a szemét, és nem engedett a halálnak. És még a keddi napon is ő győzött. Győzött? Micsoda butaság ilyet mondani. Szerda reggel pedig Bakó Andrásné az

embere fülére erősítette a fülhallgatóját és bekapcsolta neki a zenét, Mahler negyedik szimfóniáját. Ezt a zenedarabot különösképpen szerette Bakó. A szimfónia alatt szállt el belőle a lélek, tíz óra előtt néhány perccel. Gustav Mahler zenélt neki, miközben elvitte a nagy néma diszkóhajó.

Bakó András szép őszi időben temették.

Azon a napon, amikor erre gondolt Szív, Berlinben ugyancsak ragyogó volt az idő, s ő, szokása szerint végigdolgozta az egész napot, a kávé illatú reggelt, a lassan magára találó, majd egyetlen pillanat alatt semmivé váló délelőttöt, a selymes hangulatokkal kérkedő kora délutánt, végigdolgozta Szív az október hónapnak eme legszebb óráit, amikor az ősz tündököl, meleg fényfoltokat pamacsol tűzfalakra és a villamos sínek menti kőbuckákra, lecsalogatja a komor felöltőket és a bolyhos kardigánokat, kicsit ripacskodik is, mintha lenne más mondanivalója az elpergő, zizegő levelek rettenetén kívül. Aztán délután négy óra felé a Bürgerpark zöld gyepén már hideg estharmat csillogott. A közelgő est egyetlen hatalmas leffentéssel lenyalt minden langyosságot, szétprüszkölt minden kis fényes reményt. Berlin kihűlt. A színjátéknak vége volt. Szív újra és újra csak Bakóra gondolt. Hogy Bakó se úgy halt meg, ahogy szeretett volna. Butaság. Meghalni sehogyan sem akar az ember, legfeljebb, ha van még alkalma rá, néhány kívánságot lefektet elébb, mintha az életéhez, személyiségéhez, úgynevezett szabad akaratához tartozna, hogy ne egy közkórház klóros fehérségében, hanem otthon érje a vég, hogy úgy fogadhassa a végső pillanatot, ahogy neki tetszik. Hogy ne idegenek között, de azokkal az emberekkel, akik végigkísérték az életét. Hogy ne kórházi rácsok között, szigorúan lekötve, buborékoló infúziós palackkal a homloka fölött, de a saját címén, a saját szobájában, a saját ágyában és a saját ablaka alatt, honnést annyiszor bámulta a hajnal derengését, a paplanos ködöt és a lassan permetelő esőt. Szív tévedett. Amióta jobban ismerte Bakót, mindegyre azt gondolta, hogy barátja azok közé a sokat vert renitensek közé tartozik, akik olykor kérkedve, néha szorongva, máskor meg fölényes magabiztossággal minden alkalmat megragadva ugyan tagadják Isten létezését, ám akik a lelkük mélyén, ahol nincsen igaz és nincsen hazug, ahol nincsen szép és nincsen csúf, ahol csak valami embertelenül pontos és kérlelhetetlen ragyogás tombol, nos hát ott, a lelkük mélyén mégiscsak fejet hajtanak egy nagyobb, Istennek nevezhető akarat előtt. Szív tévedett, és erre csak a temetés fényes, kora őszi napján döbbent rá végérvényesen. Szív megrettent a felismeréstől. Mint ahogy rettegett és iszonyodott az utolsó két évben Bakó is. S ha a költő az első nagy műtétjét, nem kevés alázatról téve tanúbizonyságot még jogos büntetésnek is fogta föl, a másodikat már túlzásnak tartotta, gyakorta arról hümmögött dühösen, néha meg mélységes lemondással, hogy ő, aki olyan rosszul és bűnösen élt eleddig, most megjavulna, de lám, csak nem hagyják, nem engedik megjavulni. Nem akarna pedig sokat. Egy-két könnyebb sétát, másodosztályú vonatutat, bűntelen sört, óvatosan az ajkak

közé engedett felest, a felhőtlenséget. Szív a maga esetlen és körülményes módján egyszer mégis az ellenkezőjéről próbálta meggyőzni Bakót, hogy tudniillik aki ilyen sokat és ilyen intenzíven beszél Istenhez, aki ennyi maskarát és gúnyát ölt rá, aki ennyi metaforába és látványos megszemélyesítésbe gyömöszöli, nos hát az mégiscsak hívő ember valamiképpen, annak kell lennie, ám Bakó majdhogynem megvetően rázta a fejét, hogy sajnos Szív nem érti az egészet, és Bakó Andrásné, aki szintúgy velük üldögélt akkor a kicsiny dolgozószobában, ugyancsak rázta a fejét, hogy nem, nem, ez valóban súlyos félreértés, Szív ebben a dologban jócskán téved. Szív azonban eltökélt volt. Egyáltalán nem akarta elhinni, hogy tévedhet. Azt gondolta, valahol majd a végén, vagyis hát akkor, amikor az emberről leválik minden földi hívság, vágy és remény, düh és ellenérv, amikor egy kifeszített cérnaszál ragaszkodásához tartozik mindaz, amik voltunk, vagyunk és lehetnénk, szóval majd ott, a végén Bakó egyszercsak annyit mond, hát persze, hát hogyne, barátom:

Igen, hiszek.

Hahiszen az a cérnaszál. Hiszen olyan könnyen meg lehet halni. Az ember hajlamos elfelejteni, hogy az élete az első perctől az utolsóig folyamatos és kérlelhetetlen veszélyben telik, hogy ha jól belegondolunk, hát nem az a kérdés, valaki miért élt ötven vagy száz évet, hanem éppen ellenkezőleg, miért nem halt meg ekkor és akkor, úgy ám, ha valamin, hát akkor ezen lehet csodálkozni. Hogy úgy meghalhatunk, mint a pinty, egyszerűen és hipphopp, és ha aztán sírnak is értünk kicsikét rokonok és barátok, ez a sírás és ez a gyász semmiség a világ forgatagában. Bakó sűrű negyvenhét esztendejében is mennyi életveszély lehetett. És – ki tudja, miért – éppen egy ilyen aljas betegség lett előírva neki, ez lett kiszabva rá, amire az orvostudomány csak hümmög, hogy ugye a rák, vagyis hogy egyszercsak egy kezdetleges sejtecske, egy a sokmillió közül bennünk úgy dönt, hogy szaporodni és sokasodni kezd, és ez a sejt ott a testünkben nem beszél senkivel, nem szól egy árva szót sem a többi, egészségesnek mondható sejthez, következésképpen a szervezet védelmi rendszere sem veszi észre, és ezek a kezdetleges sejtek csak sokasodnak, sokasodnak és... és... de nem, elég legyen. Ebből is csak azt akarta kihozni Szív, hogy milyen esetleges és sorsszerű, hogy egyszer elindul egy ilyen... ilyen folyamat, miért indul el, hogyan, kinek, minek az intésére, felszólítására, jaj Istenem.

Igen, barátom, hiszek, mondja majd Bakó András.

Ezt a beismerést várta Szív, nem reszketve és nem eltökélten, de visszafogott bizakodással. Arról persze nem volt Szívnek tudomása, hogy életének utolsó hónapjaiban Bakó András beszélt-e a temetéséről Bakó Andrásnénak. Megszabott, kikötött-e néhány dolgot. Hogyan kell majd megtörténnie. Mi legyen akkor, és mi ne legyen. Nem tudott erről Szív, mert Bakóval nem lehet a halálról beszélgetni, olyannyira akart élni még.

Bár Szív végül elitta barátja elől a winkelhauseni konyakot, azért találkozott Balog Jocóval Berlinben. Pedig még Kohl kancellár is közbeszólt. Éppen első randevújuk időpontjában, úgy este nyolc felé mondott hosszú és optimista beszédet az Alexanderplatzon, hová legalább tízezer ember gyűlt akkor, elégedettek és elégedetlenek, füttyögők és lelkesen tapsolók, és persze Szív nem lelte Balog Jocót, csak annyit konstatált némi meglepődéssel, hogy egyáltalán nem tart a rohamrendőrök nyugodt falanxa mellé állni. Csak másnap találta meg Balog Jocót, abban a podewili kisszínházban, ahol lengyel programok és kiállítások tülekedtek napok óta, és ahol Balog Jocóék is prezentáltak egy előadást. Mindezt nem is taglalná Szív, mert mondandója szempontjából éppenséggel érdektelen, csakhát éppen ott, a podewili kultúrház egyik kicsiny termében látták Tomek Wendland Confessió című művét is. A kicsiny szobát apró, tenyérnyi gyászjelentésekkel tapétázta ki a művész. A szoba középre ember méretű, számtalan lyukkal ellátott dobozt helyezett, amely doboz terébe egy villanykörte lógott bele lassú, meg-megújuló himbálással. S mert a teremben szigorú, halálos sötét uralkodott, csak a dobozból kicsapó, villanásszerű fények világították meg az elhunytak falra ragasztott neveit, vagy éppen csak egy-egy évszámot, kereszt- vagy vezetéknevet, nyilván a végső búcsúzás közhelyszerű lengyel mondatát és mondatrészét, vagy éppen egy fekete tustulipántot, kicsiny koszorúrajzot, s mindezt tényleg csak egyetlen pillanatra, nos tehát ott és akkor, a halál híreivel kitapétázott fekete szobácskában, mondhatni egy műalkotás szívében, Balog Jocó és Szív is egyként Bakóra gondolt, és Szívnek az is az eszébe jutott, hogy néhány perce még egy marihuánafüstös lebujban ültek, és Balog Jocó azt mondta, hogy itt Berlinben végigsírta a próbákat, és hogy neki most rosszabb, ha Bakóra gondol. S még valamit tartozik Szív megvallani, mielőtt újra a szekszárdi alsóvárosi temető ama fényes szeptemberi kora délutánját idézné. Hogy voltaképpen neki ezt a berlini füzetet egyszerűen és magától értetődően esik jól fogalmaznia. Mintha a lassú hullámokban hömpölygő mondatok, a rutinszerű, máskor meg magukat felkínáló írói megoldások és váratlan rátalálások megszeretnék önnön ritmusukat és tehetetlen nyugalmukat, s megszeretnék ama visszavonhatatlan távolságot is, amelynek az, úgymond, áthidalásával pedig éppenhogy küszködnek. Hogy nem lesz a földből ég, és az égből sem föld, nem lesz, ami nem lehet. Istenem, ha vagy, engedd, hogy a stílus vigye el a balhét. Az a szeretet, ami elviszi a balhét. Meg kell vallania Szívnek, hogy itt és most nem annyira Bakó Andrásról, a barátjáról, hanem a halál stilisztikájáról van szó. Az igazi stiliszták hiú emberek, és a végletekig azok. S ha Szív a halál stilisztikáját emlegeti, ez is csak annyit jelent – körülbelül és hozzávetőlegesen – hogy ha a kezével ír, akkor a szemével nem látja, mit olvas, és ha a szemével olvas, akkor a kezével nem tudja, mit ír, és hogy ez a gyász, voltaképpen. Megoldatlanság, szakadék. És Szív nem tudna gyászolni, ha nem írna, mert nem tudná, hogy ez az, viszont ha ír, nem gyászolhat őszintén és egyszerűen. Ez a gyász, voltaképpen. A gyász ez.

Ez a mondat.
És ez.
És ez is.
És voltaképpen.
És hozzávetőleg is.
Körülbelül, ahogy az Isten is.

Rettenetes érzés volt a barátját felravatalozva, kiterítve látni. Nem is hogy holtan, hanem hogy felravatalozva. Mintha egy másik, Bakótól idegen történetben zajlott volna a szertartás. Pedig mégsem. Hát nem. Először a polgármester beszélt a napfényáztatta szekszárdi alsóvárosi temetőben, szabadon és szépen, ám amikor egyszerre csak arról szólt, mintegy közbevetőleg, hogy Bakó András soha sem érdekelték a címek, a rangok és a kitüntetések, nos akkor Szív hirtelen balra kapta a fejét, a mellette álló költő, aki később úgyszintén beszélt, jobbra kapta a fejét, minekutána a pillantásuk találkozott, és ez, nem több, elég volt. Mint két rokon, aki pontosan tudja a harmadik rokonról az igazságot. A halál napján, este, Szív, Szív Ernőné és Balog Jocó meglátogatták Bakó Andrásnét. Beszélgettek, boroztak, aprósüteményt ettek, Bakó fiatalkori képeit nézegették. És még nevettek is.

Bakó szakáll nélkül.
Bakó katonaruhában.
Bakó egyetemistaként.
Bakó a tanár.
Bakó trapéznadrágban.

Aztán arról is szó esett valamiképpen, hogy Bakót egyházi közreműködés, pap nélkül temették el.

S ahogy azon a hideg október közepi napon Szív Ernő a Vineta utca felé villamosozott, eszébe jutott, hogy egyszer Bakó András megnyert egy költői versenyt. Mondjuk, nem volt Bakónak nehéz dolga. A borról kellett költeményt írni. A borhoz értett valamelyest Bakó. Habár annyira mégsem értett hozzá, mint mondjuk a zenéhez, az orosz irodalomhoz vagy a háborgáshoz és a kedélybetegségek eltökélt gyakorlásához, hozzávetőlegesen értett a borhoz Bakó, úgy is lehetne mondani, volt tudomása arról a nagyon fontos tapasztalatról, amit Szív Ernő Vladimir Holan egyik versében olvasott, amely tapasztalat összegezve körülbelül úgy szólt, hogy a bor mélyebb, mint a pohár. Szép és fontos gondolat. Bakó nem értett különösképpen az alkoholokhoz. Nem az ízek és nem az aromák okozta harmóniákért, szép és gyengéd érzésekért járt Alkohol kisasszony egzotikus kertjébe. Olykor szinte bűnt követett el azzal, ahogyan ivott. Legkritikusabb időszakaiban például narancslével hígított vodkákat vett magához, és ez igen nagy elvetemültségre vallott, hah, a narancsos vodka, azt gondolta Szív, nahát az majdnem olyan kínos ügy, mint a vörösboros kóla, amit az ordító diszkóhajón isznak a szórakozó aranyifjak, vagy pél-

dául a limonádés sör, amit meg itt lehetett fogyasztani Berlinben, már akinek volt gusztusa hozzá. Ebben a kritikus időszakában, úgy öt-hat évvel ezelőtt hívta meg először Bakó Szívéket, és előzőleg vett a mézes boltban egy üveg jó minőségű orosz vodkát. Nem, mégsem vodkát vásárolt. Valami fehér méreg lötyögött a sztolicsnajás üvegben, valami iszonytató lötty, hogy talán még egy második világháborús orosz tank is robogni tudott volna tőle. Bakó dünnyögve öntötte a mérget a mosogatóba, és komolyan meg volt sértődve. Ezekben az időkben kezdődött Magyarországon a hamisítási láz, egyszerűen nem akadt olyan dolog az országban, amit ne hamisítottak volna, felesleges fölsorolni, mi mindent, az égvilágon mindent. Szív olykor azt gondolta, hogy már őt magát is hamisítják. Van jó néhány hamis Szív Ernő az országban, az egyik Sopronban flörtöl, a másik Mátészalkán kalandorkodik, a harmadik meg Baján falja a halászlét. Mit lehet tenni. Amikor Bakó a költői versenyt megnyerte, már komolyan beteg volt. Mindenképpen túl az első nagy műtéten, a hosszabb, a fájdalmasabb beavatkozáson, amikor a professzor úr öt órán keresztül igyekezett kiszedni a testéből a daganatokat. Hiába. És talán már a második műtéten is túl volt, ami csak egy rövid óráig tartott, a professzor úr felnyitotta Bakót, a testébe nézett, felsóhajtott, aztán azt mondta a másik orvosnak, meg az asszisztenseknek, varrják össze a testet, nincs mit tenni, és lassan kiment a műtőből, és megmondta a tényállást a folyosón várakozó Bakó Andrásnénak is, és amikor Bakó Andrásné elővette a borítékot, tett egy elhárító mozdulatot és nem fogadta el a pénzt. Néhány hét múlva Bakó egészen meg volt sértődve a professzor úrra, mert fájdalmak gyötörték, mert nem érzett javulást, akkor minek vagdosott meg újra, dünnyögött, hohó és ráadásul azt a sok pénzt is elrakta, és Bakóné nem mondhatta meg neki, hogy nem rakta el a pénzt a professzor úr. Bakó ezekben az időkben nyerte meg a borról szóló költői versenyt, amiért nem pénzt kapott. Ugyan mi más is lett volna a díj, mint bor. Tokaji bor méghozzá, egy egész hordónyi. Nahát a tokaji bort nagyon szerette Bakó. Szív Ernő is szerette a tokaji bort, az aszút, a furmintot, a muskotályt meg a szamorodnit, akármelyik fajtát szerette Szív, mert Alkohol kisasszony egzotikus kertjének legnemesebb élvezetei közé tartoztak ezek a nedűk. Különben Szív se értett komolyan a borokhoz, hiszen hát megkísértette volna-e magát bolgár badarkával berlini tartózkodásának első súlyosabb napjaiban. Egyszóval Bakó rettenetesen boldog volt, hogy nyert egy egész hordó tokaji bort. Ábrándozni kezdett. Hogy mekkora is egy hordó. Hány liter. Lehet, hogy ötven liter. De ha a versenyt kiíró intézmény ad magára, akkor lehet száz literes is az a hordó, száz liter tokaji aszú, az már igen, csettintett Bakó, húzkodta a szakállát, és olyan boldogan bámult Szívre, hogy a barátja azt gondolta, bizony érdemes költői versenyeket nyerni. Elfeledkezik az ember búról, bajról, kedélybetegségről és nyomorúságról. Igen, igen, nyerjen csak költői versenyt az ember, hogy az élete jobb legyen. És Bakó boldog volt, és azt bizony-

gatta Szívnek, hogy talán már holnap szállítják is a bort. Szív bólogatott, igen, az is lehet, hogy már holnap kora délelőtt csöngetnek, hogy kérem szépen itten a hordó tokaji Budapestről. Csakhogy nem érkezett meg a hordó sem kora délelőtt, sem délután, sem pedig másnap és harmadnap, de még a negyedik napon sem. Bakó gyilkos tekintettel húzkodta a szakállát. Újra fájdalmak gyötörték, kedélye csapnivaló volt, azt hajtogatta, hogy nem tud többé írni, nincs értelme az egésznek, úgyis meghal, vagy öngyilkos lesz, ő ezt a szenvedést nem csinálja tovább.

Miért, minek így szenvedni!

Így megalázva!

Zacskóval az oldalán!

És sokat mondogatta ezt, mert hagytak időt neki. Eltelt egy egész hónap, és nem hozták a hordónyi tokaji bort. Ez egyszerűen szörnyűség volt. Bakó már igazán dühös sem tudott lenni. Mélységes szomorúsággal levelet fogalmazott. A levélben megírta, hogy mivel súlyos beteg, nem áll módjában felutazni Budapestre nyereményéért, a hordó tokaji borért, úgy hát tisztelettel kéri a költői verseny kuratóriumát, küldje le, juttassa el neki azt a hordót Szegedre, a Molnár utca négy, ötödik emelet cím alá. Bakó megmutatta Szívnek a levelet. Szép levél, okos levél, bólogatott Szív, csak még a hordó szót kellene benne kurziválni. És Bakó kurziválta a hordó szót, és postára adta a levelet, és újra reménykedni kezdett. Azt dünnyögte Szívnek, hogy postafordultával nyilván megjön a hordó, vagyis még ezen a héten. Bakó megint jobb állapotba került. Másnap verset írt, és azt mondta Szívnek, ha meggyógyul, akkor például utazni is fog, mindent összevetve jobb ember lesz, nem molesztálja majd feleslegesen Bakó Andrásnét, türelmes lesz a kislányához is, többet olvas majd, és ha hiszi Szív, ha nem, de újra prózát is fog írni. Ámde a bor nem jött meg azon a héten. És a következő héten sem, és Bakó újfent szörnyű állapotba került. Minden látogatójának elmondta, hogy nyert egy hordó bort, száz liter aszút, de a kuratórium, vagy ki, mégsem küldi neki el, pedig jól tudják, hogy súlyos beteg. Ő persze felutazna Budapestre a hordóért, akár gyalog is elmenne érte, akár házáig gurigatná Szegedre, a Molnár utca négy szám alá, de még az ötödik emeletre is felcipelné, hanem ilyen állapotban ez képtelenség, következésképpen ez a helyzet őt mélységesen megalázza, úgy költőileg, mint emberileg borzasztó helyzetbe juttatja, Bakó rázta a fejét, dühösen húzkodta a szakállát, egyszerűen nem érti, dünnyögte, miért kell ötven, de az is lehet, hogy száz liter hordó aszú borral kecsegtetni az embert. Eltelt jó néhány hét és Bakó újabb levelet írt. Azt mondta Szívnek, hogy a következő héten megjön a bor, ő ezt most érzi, soha nem szoktak, úgymond, előérzetei lenni, de ez most komoly, és eközben lázasan csillogott a szeme, egészségesnek és erősnek látszott, tevékeny volt és roppant elszánt, és másnap újra verset írt. Ám a hordó bor nem érkezett meg a következő héten, de még a következő hónapban sem. Bakó állapota aggasztó

lett, éjszakánként nem aludt, nyögdécselve forgolódott, verseket nem írt, nappal meg aluszékony lett, ha pedig nem aludt, kötekedett és kiállhatatlan volt. És egy vigasztalan őszi napon, talán november volt, éppen egy évvel korábban, ahogy most ezt Szív elgondolja a pankowi villamoson, szóval tehát Szív éppen Bakónál volt, délután ötfelé lehetett, már esteledett. Bakó arról beszélt, hogy nem sokáig bírja már. Nem is látja értelmét ennek az egésznek. Újra eszébe jutott a hordó bor, és akkor Bakó azt kiabálta, hogy ha ezek mégis idepofátlankodnának a száz literes hordóval, az egészet visszaküldeti, mert neki is van önbecsülése, önérzete, mert ami sok, az már sok. S akár egy rossz mesében, egyszerre csengettek. A kapucsengő szólt, utálatos és zavaró hangon, jaj hogyan is tud berregni egy lakótelepi csengő. Bakó a szokásos gombnyomással kinyitotta kaput. És vártak. Senki sem jött. És akkor Szív elindult lefelé az ötödik emeletről, és nyomban meghallotta az egész lépcsőházat betöltő zihálást, valaki lassan, nehézkesen haladt felfelé a lépcsőkön, nagyokat sóhajtott, néha megállt, újra elindult, és Szív valahol féltávon, a harmadik emelet magasságában találkozott az illetővel, azzal az emberrel, aki Bakóhoz jött. Idős és alacsony férfi volt, ismeretlen. Rekesznyi bort cipelt, félliteres tokaji aszúkat, tizenegynéhány palackot. Noch dazu még egy kicsiny fahordót is, amin első pillantásra látszott, hogy dísz, vagyis látszott rajta, hogy üres. Csak egy hordó. Egy díszhordó. És Szív segített neki, elvette a rekesznyi bort, a tizenegynéhány palacknyi tokaji aszút, és felvitte az ötödik emeletre. Az ajtóban ott állt Bakó András, és rettentő dühös arcot vágott. Szív látta, kitörni készül. Hogy megaláztatása egész történetét kéri számon mindjárt ezen az emberen. De aztán nem szólalt meg Bakó. Sőt mosolyogni kezdett, úgy tett, mint aki boldog a tizenegynéhány félliteres tokaji palack miatt, sőt még hálálkodott is, kedélyeskedett, amitől az alacsony és idős ember komolyan zavarba jött, feszengve bicegett Bakó előszobájában, rövidebbik lábát ide-odarakosgatta, aztán a kávét sem elfogadva köszönt, s lekacsázott az ötödik emeletről. Útközben meg-megállt, gyöngyöző homlokát törölgette, s azt dünnyögte az őt kísérő Szívnek, hogy nem érti, miért nem terveztek liftet egy ötemeletes épületbe, miért nem gondolnak az olyan szerencsétlenekre, mint ő. És mire Szív visszaért Bakóhoz, a költőt egy nyitott palack mellett találta. Már ivott néhány kortynyit. A szeme csillogott, arca kisimult és a csúnya és üres díszhordót simogatta.

Szép, kérdezte Bakó.

Nagyon, mondta Szív, és amiként elgondolta, aznap este ő is kapott egyet a tizenegynéhány félliteres tokaji palackok közül ajándékba. Nagyon finom, igazán első rangú bor volt, mélyebb a világ legnagyobb poharánál is. S ahogy egy rossz mesében, néhány hétig Bakó is boldog és elégedett ember benyomását keltette.

Szív gyakran sírva fakadt ezekben a hetekben. Egyszerűen az eszébe jutott Bakó András, és könnyezni kezdett. És ilyenkor figyelte magát, és bizony –

minek is tagadni – megnyugvással töltötte el, hogy tud sírni, nem kevés elégedettséget érzett, hogy képes az érzéseit így is kifejezni. Az egyik október végi késő délutánon otthon üldögélt s unatkozott. Bekapcsolta hát a televíziót. Éppen dokumentumfilmet vetítettek a Falról. Hogyan épült, hogyan ölt, hogyan dőlt le. Archív felvételek, melyek a Chekpoint Charlie-ban is láthatók voltak akkoriban, a feldúrt, munkagépektől hangos Friedrichstrassén. Bemutatták az eufóriát, az ünneplést is az összefirkált Falon. És ahogy Szív nézte ezt kivételes eseményt a televízióban, újfent sírt. Lassan csorogni kezdtek a könnyei, sokáig nem álltak el, és néhány nap múlva az évtizedek óta Berlinben élő magyar hírlapírónak azt bizonygatta, hogy hát mégis csak a szabadság a legfontosabb dolog a világon. Hangulatos kiskocsmában üldögéltek, nem messze az Alexanderplatz holdbéli sivárságától – és persze vodkát ittak.

A szabadság a legfontosabb dolog a világon, bólintott a hírlapíró, és fizetett Szívnek egy újabb vodkát. Másnap Szív levelet kapott a feleségétől. Rózsaszín boríték, és azok az ismerős, jobbra dőlő, apró betűcskék. Azt írta, többek között Szív Ernőné a férjének, hogy a nem szabad kifejezést kénytelen a legtöbbet elhallgatni Szív Lacika;

nem szabad, Szív Lacika,

ezt sem szabad Szív Lacika,

hagy már abba, Szív Lacika,

fejezd be szépen Szív Lacika;

tulajdonképpen fantasztikus, írta Szív Ernőné, hogy ennyi nem szabad után mégis csak felnő az ember. Szív mosolyogva éppen arra gondolt, hogy hát persze, mi másért nőne fel az ember, mint hogy egyszer ő is azt hajtogassa,

ezt sem szabad, kisfiam,

és azt sem szabad, kislányom,

amikor megnyitotta a Weinstube ajtaját. Délelőtt volt. Ragyogó ősz, minden, ami múlni készült, vérzett, pompázott, noch dazu finom másnaposság is lengett a légben, mint az elszabadult fátyol. Csakhogy mindez a kéretlen szépség kint rekedt az utcán. Nem is Weinstube volt az a kocsma, egyetlen saroknyira a Bürgerparktól, ott Pankowban. Parkklause volt az egység neve, hol először az életében Szív almalikőrt ivott. És nem utoljára. Szív mindennap betért ide egyszer, nem többször, ez afféle napi programnak számított. Három egymásba nyíló helység, először a kicsiny álldogáló részleg, aztán oldalt a rendesen igen büdös étkező termecske, hátul meg a biliárdterem. Meg egy félhomályos korridor a toaletthez.

A szabadság a legfontosabb dolog, gondolta Szív, miközben kérte volna a szokásos két cent vodka, pikoló sör párosítású emberi léptékkel megszabott, túlzásoktól mentes összeállítást, ám a fekete hajú, igen szimpatikus arcú csapos addigra már kihelyezte a pultra az italokat. Nocsak, nocsak. Szív elmosolyodott, mert nagy melegséget érzett. Itt téblábol ebben az építkezésektől földúlt,

idegen városban és néhány nap múltán máris akad ember, aki számon tartja, gondol rá, és ismeri is valamelyest! Szív elérzékenyülve bólintott, lehajtotta a vodkát, utána gyorsan benyelte a sört, és persze azért sietett ennyire, hogy hálából újabb adagot kérjen, hanem aztán... aztán mégsem kért semmit. Megrázkódott, libabőrös lett. Rosszul esett a vodka, és még rosszabbul esett a sör. Szív újra összerázkódott, zavartan, köhécselve köszönt és ment. Mint akit megaláztak. De aztán el is felejtette az egészet. Aznap keményen dolgozott. Sokat írt és elégedett volt magával. Több oldal szép mondat, számtalan gondolat, megannyi kidolgozásra váró ötlet, nahát az ember ilyenkor megérdemeli a fekvés előtti, könnyű éji sétát fel a Grabeallén, csakhogy újra betérhessen a Parkklauséba, s ihasson valami szívének kedveset. Késő este volt, zárás előtti bölcsesség uralta a Parkklausét. Mindössze néhány lassú, szépen lerészegedett ember dülöngélt a söntés részlegében. Szürke, paplanos cigarettafüstben vitatkoztak, ja, nein, doch, vielleicht, na ja, warsainlich. Aber! A fekete hajú férfi kibólintott a söntés mögül, és mosolyogva rakta a pultra két cent vodkát és a pikoló sört. Ügyesen habfogó papírt húzott a sörös pohárkára. Szív meg bámulta a kompozíciót és valami nagy hideget érzett a szíve körül. S ahogy újra a nyílt és barátságos arcba pillantott, egyszerre megértette, hogy alattomos veszély leselkedik rá, körmonfont attak tárgya lett, vagy – ha úgy tetszik – pokoli szakadék szélén áll, végleg megsemmisülni készül, és ez sem volt elég, mert bizony mást is megértett e néhány pillanatban Szív, azt tudniillik, hogy ez a veszély nem csak őt illeti, de a helybeli világrend fenntartóit is fenyegeti, Jürgen urat, aki csak Jagermeistert iszik itt, a nyugdíjas Hansi bácsit, aki meg csak barna sört, a fiatal Wilhelmet, aki meg nagy vodkát, Margit nénit, aki meg csak almalikőrt kér, sőt ezeket a ismeretlenül ismerős – mert hiszen részeg – kelet-németeket is itt az októberi éjfél hullámaiban, őket is veszély fenyegeti, mert amikor belépnek a Parkklause ajtaján, ez a nagyon szimpatikus és inkább szlávos arcú férfi csak bólint, és szó nélkül rakja a pultra a Jagermeistert, a barna sört, a nagy vodkát, vagy az almalikőrt, mindenkinek mindig ugyanazt, és akkor itt, ebben a nemhogy kellemetlennek, de fölöttébb kedvesnek tetsző gesztusban maga az Ördög nyilvánul meg, mert – jutott Szív a végére a gondolatsornak – ha a legfontosabb dolog a világon a szabadság, akkor az Ördög célja sem lehet más, csakhogy attól fossza meg az embert, és ezt nem másképpen teszi, minthogy rossz és embertelen szokásokhoz kötözi – hah, mit kötözi?! – láncolja, és ezek a szokások tudatlanságba és állati szintre kényszerítik a lelket. És akkor Szív mélyet sóhajtva és mosollyal viszonozva a felszolgáló még mindig kitartott mosolyát nagyon halkan és nagyon elszántan azt mondta, elnézését kérem kedves uram, de most inkább barna sört szeretnék inni. A másik arca előbb rumpiros, aztán likőrsárga lett, enyhén rángatózni kezdett a szemöldöke, ám aztán gyorsan visszaparancsolta magára a legkedvesebb mosolyát, és Szív pillanatokon belül megkapta a barna sörét, és ez annyira jólesett neki, hogy egy újabbat meg kellett inni.

A következő nap Szív a boltból jövet tért be a Parkklauséba. A fekete hajú férfi rámosolygott, talán még a foga is kivillant, s ebben a mosolyban Szív most már megérzett valami idegen, fenyegető ízt is. Bámulta Szív a vodkás poharat és sört, amit már oda is helyeztek eléje. Mély lélegzetet vett, ahogy szokta. És Szív a homlokát ráncolva azt mondta, sőt mutatta is az ujjaival, hogy most inkább egy nagy adag brandyt szeretne.

Brandyt, kérdezte a pincér.

Nagyot, sóhajtotta Szív, mint akinek fáj ezt mondani. A mosoly lehervadt a pincér szimpatikus arcáról, merev tekintettel nyúlt az üveges pulthoz – és brandyt töltött. Szinte kilökte a poharat. Szív ivott, krákogott és köszönt. Érezte, ellenségesen bámulnak utána. Hiába csapkodott szürke felhőrongyokkal fenn az északi szél, Szív jókedvűen dúdolt az utcán. Egy Honecker bámult rá megvetően a sarkon – maradt néhány ezekre az időkre is Berlinben – Szív füttyentett és intett neki. Ragyás arcú iskolás gyerekek cigarettáztak a buszmegállóban, rátévedt a kerékpárútra, csaknem elütötték, dühösen rákiabáltak, azért is visszamosolygott. Annyi a világ, amennyi! Huh, de rossz a német konyak, huh de cudar! Otthon Bachot hallgatott, és Ivo Andrićot olvasott. Aztán Annie Lennoxra cserélte a csembalófutamokat, gyorsan lefogalmazott néhány mondatot, könnyűeket, mint a tollpihe, fújdogálta őket a szobában, azok meg csak szálldostak, mintha szabad lelkecskék lennének az égben.

Szív ezekben a napokban hallott egy nagyon szép Stasi-történetet is. Ez a kelet-német románc pedig úgy kezdődött, hogy a Stasi beszervezett egy nőt – legyen Corin a neve – akinek a feladatul egy férfiú – mondjuk Hansi – megfigyelését adták. Munkatársak voltak egy tervező vállalatnál, nincs ebben semmi különös. Vajon hány kelet-német nő figyelte ezekben az években a mit sem sejtő kelet-német férfit?! Milliónyi. Corin is teljesítette a feladatot, szorgalmasan írta a jelentéseket Hansiról. Hónapokon és éveken át megírta a maga néhány flekkjét, mint egy megbízható tárcaíró, akkor is írt Corin, ha fájt a feje, ha influenzás, ha depressziós volt, de még akkor is, amikor az égen teli Hold vigyorgott, ám egyszer, ahogy az egyik szokványos jelentést fogalmazta, mármint hogy Hansi mit is mondott éppen Lukács Györgyről, a világhírű magyar filozófusról, Corin megremegett és kiejtette kezéből a tollat. Corin akkor még a Grabeallén lakott, kicsi garzonban, a negyedik emeleten. Az ablakhoz támolygott, s a függönyön át sokáig bámulta a kietlen, éji utcát. Lassan megértette, hogy elveszett. Beleszeretett ebbe a férfibe. Szerette a mozdulatait, az illatát, szerette, ahogyan ránéz Hansi, felvonja a szemöldökét, s ő, Corin visszanézhet, miközben oldalra billentheti a fejét. Corin arra gondolt, ha eljönne az idő, hogy nem írhatna jelentést Hansiról, hát ő abba belepusztulna. És Corin visszalépett az asztalához, a papír fölé hajolt és megírta a jelentést. Ezúttal szebb, árnyaltabb és finomabb mondatokkal fogalmazott, mint ahogy korábban, nem a szürke és kötelességtudó porosz stílust használta, körülbelül úgy

írt, ahogy egy spanyol vagy egy török jelenti fel a szomszédját, az ellenségét, a haragosát, odaadással, virágzó körmondatokban, földtől az égig röptetve a szenvedélyt és a lélek tüzét. És azon az estén már az ágyban fekve arra gondolt Corin, hogy másnap a tervező irodában újra látja a férfit. Milyen más is lesz! Megremegett és lassan a combjai közé engedte az ujjait. Hiszen még az NDK-ban is voltak csodák. Másnap Hansi váratlanul úgy – azaz tehát félreérthetetlenül – mosolygott Corinra és meghívta egy hangulatos kreuzbergi kisvendéglőbe. Úgy szeretkeztek aztán, mint akik évek óta csinálják, mégsem tudnak betelni a másik testével. Nedvek, vér, testgőzök, egymásba illett minden. Corinnak legalább négy orgazmusa volt, de az biztos, hogy a második után elvesztette az eszméletét néhány pillanatra. Három hónap együtt járás után összeházasodtak és olyan boldogok voltak, mint a Tavasz a jüterborgi kaszárnyák felett. Nyaranta a Plattensére jártak, gulyást ettek, csikósokkal viccelődtek a pusztán. Nevetve vitatkoztak a Vencel téren, hogy a Pilsner Urquel sör a jobb, vagy a Wernesgrüner. Hiszen egyszer elrepültek Havannába is, Corin boldogan hányt a rumtól, Hans meg kissé kapatosan, szivarfüst karikákkal játszva kijelentette, hogy Fidelnek ki kellene próbálnia az életet szakáll nélkül is. Corin állapotos lett, gyönyörű kislányt szült Hansinak. Mindeközben továbbra adta a jelentéseket a férfiról, aki most már a férje volt. Megírta Corin a Stasinak, mi Hansi véleménye a Szovjetunió afganisztáni jelenlétéről, a veszélyesen felpuhuló magyar viszonyokról, Ceauşescuról, az arab terrorizmusról, Istenről, a halálról, és Jakob Kellerről, aki a szomszédjuk volt, és macskákat tartott, amiktől az egész lépcsőház bűzlött. Hiszen tudjuk, hogyan és miképp van ez. Néhány mondat, amit Corin a jelentéseiben Hansinak tulajdonított, éppenhogy Coriné volt, mint ahogy nem kevés vélemény is. Bizony úgy írt Corin – nem is sejtve mindezt – hogy a jelentésekbe kettejük boldog és kiegyensúlyozott életét fogalmazza bele. És amikor elérkezett a szabadság pillanata és a világ lelkesen széthordta a Falat, és nagyon – bizony nagyon – okosan kitárták kapujukat a német archívumok és akinek csak kedve támadt, bemehetett a Stasi egykori birodalmába és elolvashatta, kik és mit jelentettek róla azokban a boldogtalan – mert hiszen nem szabad – időkben, Hansi is tudni akarta az igazságot, és egy szeles tavaszi napra szabadságot kért, reggel megcsókolta az akkoriban érthetetlenül sokat betegeskedő Corin homlokát, nem mondta meg neki, hogy a munkahelye helyett az archívumba megy, és úgy is tett, és ott délelőtt tíztől délután négyig mozdulatlan arccal, rezzenéstelen szempillákkal azt olvasta, hogy a Szerelem elvtársnő nevű ügynök, vagyis hát a felesége, akit Corinnak hívnak, jó húsz esztendőn át mi mindent írt le róla.

Erre a történetre gondolt Szív, pontosabban arra a jelenetre már, ahogy Hans felemeli az arcát, sóhajt és azt mondja az irathalom fölött, hogy a legfontosabb dolog a szabadság.

Szív belépett a Parkklauséba.

Rettenetesen büdös volt, mint rendesen. Nem értette Szív, hogy vasárnap kora délután, amikor pedig kevesebben üldögélnek a belső helység abroszos asztalkái mellett – nyűtt arcú kelet-berlini házaspárok, reszkető kezű ősnyugdíjasok –, és kevesebben ácsorognak a söntés mellett is, szelíden fogalmazva mi okokból terjenghet ilyen penetráns szag. Rosszkedvűen megvonta a vállát. És ahogy oldalra kapta a fejét, egyenesen a felszolgáló nyíltan ellenséges tekintetébe pillantott. Hogy talán még gyűlölet is lobogott abban a tekintetben. Szív megrettent. Nem a felszolgáló résnyire szűkülő szeme, egymáshoz szoruló, vértelen ajkai, gyűlölködő arca rémisztette. Szív arra gondolt, nagyon jó, hihetetlenül jó dolog lenne most két cent vodkát pikoló sörrel meginni. Semmi más vágya nem volt, csak ez.

Kicsi vodka, kicsi sör, jaj édes Istenem, segíts meg.

A szlávos arcú, egyáltalán nem szimpatikus felszolgáló szeméből mérhetetlen gonoszság csapott ki. Szó nélkül kimérte a vodkát és lecsapolta a sört. Egyetlen mozdulattal a pikolós pohárra rántotta a habfogó papírkát. Aztán csak bámulta Szívet, kellemetlen, győztes vigyorral. Szív elveszetten állt. Rázta a fejét, szótlanul, hogy igen, igen, s a keze, jaj a keze, lassan emelkedni kezdett, elvált a testétől s az ujjai a poharakra mutattak. Mutató ujja néhány centire volt már csak a vodkás poharacskától – eszünkbe juthat akár Michelangelónak az a freskója is, amikor az Isten meg az ember megérinti egymást. Azonban Szív egyszerre eszmélt. A fenébe is az érintéssel. Tudta Szív, hogy ha itt és most meghajol a másik akaratának, akkor elvész. Akkor Szív Ernő nem lesz többé Szív Ernő, egy hamisítvány lesz, kreatúra, egy rissz-rossz rongybaba. Minden erejét összeszedve visszahúzta a kezét, ártatlanul elmosolyodott és Apfelkornt kért. Váratlan húzás volt, zseniális lépés. Huh, almalikőr vodka és sör helyett. A felszolgáló arca elnyúlt, bamba tűnődés ömlött végig rajta. Ajka lefittyedt, orrcimpái kitágultak. Csak nézett maga elé. Aztán megrázta a fejét.

Nem értettem, mondta.

Apfelnkort innék, ha lehetne, mondta Szív nagyon nyugodtan, és mutatta is, hogy nagy adagot.

Másnap nem tudott felkelni. Egész délelőtt hentergett az ágyban, jobbra fordult, balra fordult, néha öklendezve felült, és csak a két cent vodkára és a pikoló sörre gondolt, talán még láza is volt, mindenesetre verejtékezve nyöszörgött, néha hangosan feljajdult, és ha valaki azt mondja, nem kellett volna öt – de lehet, hogy hat – nagy apfelkornt meginni, hát az bizony téved, mert Szív egyáltalán nem volt másnapos, tegnap a szabadságáért küzdött, a kegyetlen harc merítette ki, hiszen ha a kételkedők látták volna a felszolgáló tágra nyílt, döbbent tekintetét a második apfelkorn után, a téboly szikráit a harmadik, a totális megsemmisülés jeleit a negyedik apfelkorn után, ha látták volna, hogy az ötödik apfelnkornt már őrült kacagással nyújtotta át Szívnek, bizony ők se mondhatnának mást, minthogy irtóztató küzdelem volt ez, végzetes, fér-

fias, olyan, amiben valakinek mindenképpen el kellett bukni. És ez az ütközet talán véget sem ért, csak félbemaradt. Leszállt az éj, birtokba vette a világot, s Szív – aki almalikőrben ázó szívvel botorkált haza – nem tudta, győzött-e valójában, mert a győzelmet nem csak érezni, de látni is kell. Látni kell a legyőzöttet, az alázatot, a szolgai mosolyt. Öt – vagy hat – nagy almalikőr után azonban nehéz bármit is látni. És Szív most félt, hogy mégsem győzött. Tudta, újra el fog menni a Parkklauséba – mi mást tehetne – viszont nem lesz ereje mást kérni, csakis kicsi vodkát, kicsi sörrel.

Délutánra összeszedte magát.

Mi lesz, most, jaj mi lesz.

Fenn az ég, lenn a föld, közte függ az ember.

Hol a szabadság.

Megnyitotta a Parkklause ajtaját. A délutáni csúcs gomolygó füstfelhőjében nyomban meglátta a felszolgáló szimpatikus, fekete arcát. Alázatos arc volt ez, a legyőzöttek szomorú tekintetével. Szív közelebb lépett, de mert még mindig nem volt egészen biztos a sikerben, kivárt, nem szólt, mire a felszolgáló lesütötte a szemét, talán kissé meg is hajtotta a fejét, s azt kérdezte halkan, hogy mit parancsol az úr. Szív nem mosolygott, mert ki nem állhatta a győztesek gőgös fölényét. Komolyan tekintett vissza, s két cent vodkát kért, pikoló sörrel. Így történt. Talán még annyi tartozna e szabadságharchoz, hogy a további jó egy hónapban, amit még Szív Berlinben töltött, soha mást nem ivott a Parkklauséban, csak két cent vodkát, pikoló sörrel.

Aztán egyik napról a másikra lett igazán beteg. Október már nagyon a végét járta és Szív éppen három hete volt itt. Berlint is elérte az ősznek ama szakasza, melyben az elmúlás végérvényességét már nem csalja el a délelőtti fény, a meleg foltokban remegő muslincahad, a fenyők és a parkok pázsitjának harsogó zöldje, mert ha séta közben az ember az arcát a Nap langyos melegének is tarthatja, akkor is derékig gázol valami alattomos hidegben. Holott a dolgok részvétlennek tűntek a változással szemben. A rohsentali ötvenkettes villamos éppúgy dübörgött végig a Grabbeallén, mint annakelőtte. Abban a nyomorult kiskereskedésben most is csak bolgár kadarkát és olasz pezsgőbort kapni. A sarkokon éppúgy álldogáltak a kicsi sárga emberek, dagadt cigarettás pakkok a hónuk alatt, és ha megláttak egy lassan közeledő rendőrautót, nyomban inaltak vagy más parkoló autók mögé kushadtak, mint egykor Szívék, amikor gyerekként humósat játszottak. Ez már nem ugyanaz a világ volt, s mégis úgy akart benne minden részt venni, mint annakelőtte. A pankowi parkokban kicsi piros gépek fújják össze az avart. És a dübörgés felhallatszott a Majakovszkij körig, hol Szív kicsiny lakhelye állt. Szív egyik napról a másikra lett rosszul, és igencsak csodálkozott ezen. Nem értette, hogyan és mi módon keríthette hatalmába szervezetét a kór. Azt gondolta, nem adott okot a betegségre. Úgy mondta ezt akkor magának, nem szolgált rá, hogy ez az egész ér-

demtelen. S amint töprengett, mindegyre bizonyosabban látta, hogy betegségére – általános elesettségre, karjainak fájdalmára, erőteljes lázára, a kellemetlen szúrásokra a lapocka alatt, felpuffadt és vizenyős arcára, s mindenekelőtt légcsövének égető, már-már kibírhatatlan fájdalmára – nem valamiféle szokványos és hétköznapi magyarázat szolgál. Annak ellenére gondolta így Szív, hogy jól tudta, ez a tünetegyüttes nyilvánvalóan influenzára utal. Nem többre és nem kevesebbre. Úgynevezett vírusos fertőzésre. Egyelőre persze, tette hozzá gondolatban. Mert hiszen a második alvásmentes éjszakán már felrémlett előtte egy tüdőgyulladás komorabb lehetősége is, eszébe jutott, hogy német kórházba kerülhet, német betegek és német orvosok közé, német gyógyszereket kell szednie és németül kell meggyógyulnia. Szív pedig, mondhatni a hazaszeretet minimumaként, mindenképpen magyar kórházba kívánkozott, már ha ilyetén ellátást kívánt volna az állapota. Szó se volt erről, természetesen. Egyelőre arról volt szó, hogyan és miért lett beteg.

Az utóbbi héten nem ült hosszan köztéri padokon, s ha nem is túl melegen, de figyelmesen öltözködött. Sok folyadékot ivott, melyek között jócskán akadt vitamindús, savanyú és édes, keserű és fanyar is, továbbá az utcák fényesebb és melegebb oldalán sétált, és bizony sokat és igen intenzíven gondolkodott. Nyugodt volt, tulajdonképpen kiegyensúlyozott. Szív mégis beteg lett, holott napok óta nem találkozott emberrel. Nem beszélt senkivel, mert nem hívták, és mert ő sem hívott senkit. S minekutána Szív a fertőzés és a vigyázatlanság kézenfekvő lehetőségeit kizárta, úgy döntött, hogy a betegségére egyetlen ésszerű magyarázat van. Betegsége a magány, a lelkén mindinkább elhatalmasodó egyedüllét természetes fejleménye. Semmi kétség, a magány tette beteggé. A negyedik hetét töltötte Berlinben, s úgy vetette bele magát a munkába, mintha soha nem dolgozhatna már az életben, mintha az utolsó lehetősége lenne ez, napi tíz-tizenkét órákat írt; evett néhány falatot, megint dolgozott, ivott egy pohárka sört, vagy kettőt, megint dolgozott, elolvasta az újságot, megint dolgozott, s ez így ment három hete. És persze mindennap sétált egy kiadósat, vagy gyorsvasúton átutazott a nyugati oldalra, nézelődött, kicsit berúgott, levelezőlapokat firkált, volt tehát emberek között is, vagyis ez az állítás éppenhogy így nem pontos. Szív ott volt az emberek között, és erről többet nemigen mondhat. Lassan egy hete nem szólították meg, nem kérték a segítségét, nem figyelmeztették, nem is kiáltottak rá, nem ütötték meg és nem simogatták, s ha egy-egy tekintet átsiklott az arcán, azzal a meg nem szakadó lendülettel tette, amelyet Szív is olyannyira ismert már. Az ember úgy figyeli az arcokat, ahogy vonatablakból az elsuhanó tájat. A dolgoknak nincs saját magukra vonatkozó emléke, csak folyamatosságukban léteznek, addig a lélektelen másodpercig, míg föltűnnek, s csak azért tűnnek föl, hogy eltakarjanak egy másikat, s hogy őket is eltakarják. Így veszett el Szív arca is a három milliós berlini masszában. És Szív ettől beteg lett. A gyógyszerek mit sem segítettek,

sőt, inkább fokozták a rosszulléteket, szédülést és hányingert okoztak, a fájdalomcsillapítók fájtak, a köhögéscsillapítók köhögtettek, a lázcsillapítók tüzelték a lázat. Szív testében, képzavarral szólva, minden a feje tetejére állt. És akkor Szív megpróbálta elgondolni, hogyan is tesz beteggé a magány. Szívből e három hét alatt lassan, de biztosan eltűnt a részvét. Szív sokat gondolkodott és fontosnak is tartotta a gondolatait. Csakhát egyre kevésbé szerette őket. Már magát sem sajnálta. Híján volt az önszeretet minimumának is, ami pedig – tudjuk jól – az önbecsülés tevékeny része. A magányos ember önző lesz. Van a magánynak egy olyan fajtája, amely beszűkít és lélektelenné tesz, s mert eltűnik az emberből a szeretet minden alfaja és főfaja, egyetlen tulajdonsága tolakszik a többi elé, az tudniillik, hogy védtelen és kiszolgáltatott, hogy jöhet a legkisebb, a legjelentéktelenebb kór, a legesetlenebb történet, és máris áldozattá válik. Szív beteg volt, de semmi kedve nem volt, hogy az legyen. Szív nem akart áldozattá lenni. Valamit tenni kellett, de mit. Talán valami váratlan dolgot kellene cselekednie, és ekkor arra gondolt, hogy esetleg megebédelhetne egy igazán előkelő helyen, mondjuk Berlin legelegánsabb negyedében, egyszerűen végig ehetné az étlapot, úgy rendelhetne, mint egy gazdag moszkvai, aki először jár olyan helyen, ahol nem vöröscsillag alakú az ég. Csakhogy Szívnek annyi étvágya sem volt, mint egy vlagyivosztoki verébnek. Aztán arra gondolt, hogy venni kellene Szív Ernőnének valami nagyon drágát, valami hihetetlenül szépet. Hanem ez a lehetőség még kétségesebben hangzott. Hiszen nem tavaszszal történt-e meg, hogy amikor Hamburgból megérkezett, három pár drágábbnál drágább, szebbnél szebb cipőt helyezett Szív Ernőné várakozó tekintete elé, ám azonmód elkomorult a hitestársi tekintet, csalódottság és keserűség váltotta fel, mert kiderült, hogy az egyik cipellő nagy, a második kicsi, a harmadik pedig egyszerűen nem tetszik. Szív többé nem mert Szív Ernőnének drága dolgot vásárolni. Szívnek a harmadik átvirrasztott éjszaka után, kora reggel, amikor már dübörögtek a falevélszedő gépek, eszébe jutott a tevés zakó. A tevés zakót még Szív Ernőnével együtt látták egy müncheni áruházban, jó egy évvel ezelőtt, egy nagyon forró nyár kellős közepén, amikor még Szív Lacika is Szív Ernőné testében volt. És akkor Szív beleszeretett abba a zakóba. Csakhát az árfolyam, az volt valami rettenetes. Úgy érezte akkor Szív, neki soha a nyomorult életben nem lesz annyi pénze, hogy egy ilyen zakót megengedhessen magának. Rosszul érezte ezt is, mint annyi mindent az életben. Szívnek azóta jobban ment. Berlinben például volt pénze. Nem sok, de azért nem is kevés. Ráadásul azt a tevés zakót itt is látta, felfigyelt rá. És Szív köhögve, harákolva, fulladozva, a betegségtől félholtan megtisztálkodott és ruhát öltött ezen a reggelen. Pénzes borítékot helyezett a zsebébe. Aztán elmetrózott az Alexander térre, bement az áruházba, és egyenesen a tevés áruk pultjához igyekezett. Nos igen, ott lógott vevőre várva a tevés zakó. Rozsdabarna volt, erős volt, szép volt és nagyon drága volt. Minden passzolt. Az eladó hölgy

nyomban látta, hogy Szív komoly vevő, mert a komolyság gyakorta összetéveszthető a betegséggel. Szív egymás után próbálgatta a zakókat, ám teljesen soha nem stimmelt a méret, az egyik darab nagy volt, a másik kicsi volt, és Szív kétségbeesetten nézett az eladó kisasszonyra, és persze azt kérdezte, hogy áll, és a kisasszony elfintorodott és csak annyit mondott, ez a zakó, kérem, igen bő, és akkor Szív azt kérdezte, mit tetszik gondolni, megvegyem-e mégis, és a kisasszony ingatta a fejét, újra elfintorodott, és azt mondta, ennyi pénzért nem szabad megvenni. Ennyi pénzért egy ilyen zakónak úgy kell állni, mint tevén a púp. Hát éppen erről van szó, gondolta Szív, hogy ennyi pénzért. Rosszul volt. Láza volt, elesett volt. Letette a zakót. Bámulta. Felpróbálta újra. Rozsdabarna, szép, drága és bő. Tényleg lötyögött. Újra lerakta a zakót Szív. Az eladó kisasszony csak a fejét csóválta.

Nem, nem, nem.

És akkor Szív testében nagy hullámokban újra támadni kezdett a láz. Szédülni kezdett, és ő belekapaszkodott a tevés zakóba, és verejtékes homlokkal, láztól csillogó szemekkel azt lehelte, hogy mégis megveszi,

lesz, ami lesz,
ez a zakó kell neki,
majd belehízik, és egyáltalán,
kinek mi köze hozzá,
ez a zakó az övé, senki másé.

És az övé is lett, mert kifizette, és elfutott vele. Rosszul volt, és büszke volt. Hiszen megcsinálta! Kibabrált betegséggel, kibabrált a kórral, az aljas magánnyal! És Szív ballagott hazafelé Pankowba, és tudta, hogy hamarosan meg fog gyógyulni, mert valami szokatlant tett, mert csellel győzte le a magányt, a lélektelenséget és a kiszolgáltatottságot. Hát bizony mégsem. Szív még sokáig nem gyógyult meg. Csak mert a lélek magánynak tökéletesen mindegy, rossz pulóvert vagy háromszáz márkás zakót húznak a testre.

Ennek a történetnek már vége van. Lapszéli jegyzet, kéretlen toldalék csupán az a gondolat, amit a Doki egy nagyon okos pszichiátertől hallott – aki ráadásul nem csak okos pszichiáter, de nő is volt – egy tudományos tanácskozás szünetében. Azt mondta ez az okos pszichiáter hölgy, hogy egy náthás férfinál kínosabb dolog talán nincs is az életben. Amikor egy férfi náthás, vége mindennek. Akkor leül egy kihűlt kőre, és csak bámul maga elé a Világ.

Hanem a normálisan működő országokat meg lehet érteni. Van rá valamicske esély. Magyarországot például – akkoriban – nem lehetett megérteni, és ebből a tényből – gondolta Berlinben oly gyakran Szív – akár erényt is lehetett volna kovácsolni. Magyarország megérthetetlen, amióta csak létezik, és az is érthetetlen, miért létezik, hogy miért nem tűnt már el a szomszédos népek kavalkádjában. És ha egyszer Magyarország el fog tűnni, ami szerfölött valószínűnek tetszett – már ha az ember vette a bátorságot, és nem gyorsan elpergő

években, de komótosan bandukoló évszázadokban számolt –, úgy az is érthetetlen lesz. Most akkor miért tűnik el, ha eddig volt?! Hogyan is lesz tehát? Szív elképzelte. Néhány évszázad múlva az utolsó magyar – aki csakis férfi lehet – leóvakodik a hegyekből, feladja magát egy ukrán vagy egy késősztrák városka muskátlis postahivatalában. Az ottaniak csak néznek rá, csodálkozva bámulnak elgyötört és fásult arcába, és egyáltalán, mert nem értik, hogy ő az utolsó magyar, ezért aztán riasztják a rendőrséget és a tűzoltókat, fogságba vetik, hogy később – mint valami csodabogarat – egyetemi előadásokra, rosszabb esetben a bolondokházába vigyék. És amikor majd ez az utolsó magyar elhalálozik, a korpusát elégetik, a porjait pedig a Tiszába, a Dunába szórják, esetleg a Balaton helyére hintik. De az is lehet, csak egy polcon felejtik az urnát, hogy majd egy késősztrák halottégető kislánya hazalopja, és a vadkenderes cserépbe öntse. Nem véletlenül támadt Szívnek ez a látomása. Ha lesz utolsó magyar – és persze, miért is ne lenne –, akkor az biztosan olyan lesz, mint Bakó András. Alacsony és szakállas férfi, rendesen kissé szeszes, esetlen, de igen elmés, nagyon tapintatos, komorságra hajló, viszont jó humorú, ámde sértődékeny is. Dehogyis lesz riasztva a késősztrák rendőrség, az ukrán tűzoltóság. Ott toporog majd a késősztrák postahivatal kisasszonya előtt Bakó András és nyomban feledi, hogy ő az utolsó magyar, hogy azért jött le a hegyekből, mert már nem bírta elviselni a nélkülözést, a hideg esőket és a zúzmarás hajnalokat, hogy keserű bogyókon, szarvasgombán és lopott ukrán vodkán kellett tengetnie a napjait, feledi Bakó András, hogy naponta elszavalt egy Vörösmarty-verset, hogy ne felejtsen el magyarul, hovatovább fakérgekre írt is néhányat, esetlenül toporog a késősztrák postáskisasszony előtt, viszont nyomban és magától értetődően udvarolni kezd, mintha a rengetegben, a vad hegyekben is ezt csinálta volna, finoman és bátran teszi a szépet, talán még egy-két versét is megmutatja, felolvas valami orosz témájú költeményt az ukrán távírászkisasszonynak, aztán türelmetlenül várja ez az utolsó, a legutolsó magyar – aki egészen olyan, mint Bakó András – a dicséretet, az elismerő fejbólintást, az ukrán távírászkisasszony elhűlő ejhaját, de mindhiába, mert a késősztrák postáskisasszony is csak bámul, egyáltalán nem érti ezt a különös, vagy még inkább zagyva és primitív beszédet, hogyan is érthetné, hiszen nincs magyar nyelv már, évszázadok óta nincsenek magyarok, talán egy-két elvetemültebb példánya ennek a népnek bujkál még a hegyekben, sőt azt is hallani, hogy akik még élnek, Trianonabcug-krucifiksz felkiáltással üdvözlik egymást, de ez egyáltalán nem biztos, a biztos csak annyi, hogy a késősztrák postáskisasszonyra vagy az ukrán távirászkisasszonyra egyáltalán nem lesz hatással Bakó András magyar költeménye, hiába ő az utolsó magyar, és ettől Bakó dührohamot kap, és mert látja, hogy postán van, rögvest felad egy táviratot Istennek, magyarul írja,

nem hiszem, hogy vagy, stop,
de ha vagy, akkor se vagy, stop,
ha meg nem vagy, nem is leszel, stop,
Bakó az utolsó magyar,
aki voltam, stop.

És aztán türelmetlenül várja a választ.

Ez a történet pedig onnan jön, hogy Bakó Andrásné szerint Bakó András még a kórházban, azaz tehát a halálos ágyán is udvarolt a nővérkéknek. Szív hümmögött és bólogatott, hát persze, persze, és nyomban maga elé képzelte a dolgot.

Tetszenek, kérdezte Bakó Andrásné.

Bakó András feje alig láthatóan a nővérke után mozdult. Megvárta, míg behúzza maga után az ajtót.

Tetszenek, mondta nagyon halkan.

Cserepes volt a szája, az arca beesett és halottsápadt. Buborékolt a feje fölött az infúzióspalack. A folyosón ételeskocsik zörögtek.

Mondd csak, melyik tetszik, kérdezte Bakó Andrásné, és megérintette a férje homlokát.

Mind tetszik, lehelte Bakó András.

Mindegyik nővérke?

Mindegyik.

Értem, bólintott Bakó Andrásné.

Újra belibbent a szobába az egyik nővérke, s rutinosan ellenőrizte az infúziós készüléket. Bakó réveteg – a gyors és szakavatott mozdulatokról minduntalan lekéső – tekintettel követte a nővérke el-s visszarebbenő ujjait, csupasz, szőke pihés karjának határozott, de finom lendüléseit, aztán egyszerre – erőre kapva, már nem is a kezét, a karját vagy a szépen gömbölyödő vállát figyelte, hanem a fehér köpeny kihajtott nyakát, ahol a mellek találkozásának árkocskája jótékonyan felsötétlett, s a domborulatok elhelyezkedése, állaga, illetve a hajlékony és karcsú törzzsel való természetes relációja arról vallott, hogy erős és gömbölyded, nem túl nagy, ámde okos mellek birtokában van a nővérke. Istenem! Mellek, mellecskék. Milyen csodálatos, ha közel vannak! Amikor odajönnek az arcunkhoz, amikor belekéredzkednek a kezünkbe és legszívesebben örökre ott maradnának! És Bakó elnézte ezeket a nem túl nagy, de okos melleket, merengő tekintettel követte őket, sőt a pillantása egy idő után még alább ereszkedett, ott tapogatott már valahol a köldök tájékán, s a fehér kórházi szöveten, a kombiné selymes anyagán áthatolva becserkészte a köldökzsinór pihés eredőjét, azt a drága kis helyet, amiben olyan ezüstösen tud fényleni a férfinyál, és még ez sem volt elég, mert amikor a nővérke félfordulatot véve lehajolt, Bakó fáradt és meggyötört tekintete egyenesen a nővérke tomporára

szegeződött, nem éppen kicsiny tompor volt ez, de láthatóan szelíd és odaadó, bölcs és önzetlen, éppen olyan, amire a fáradt férfi ráfektetheti az arcát, amin megnyugvást lelhet a napi robottól, a kisszerű mindennapoktól, a halálfélelemtől elgyötört férfihomlok, jaj, és szórakozottan elnézte Bakó a bugyika megfeszülő, a köpenyen átütő szegélyét is, amibe a férfi bele tudja akasztani a fogát, aztán egyszerre lehunyta a szemét.

Aranyosak, lehelte.

Szépek, lehelte és haldoklott tovább.

Szív Magyarországot már régen nem akarta megérteni. Berlinben időzött, úgy tehát Berlint, vagyis a németeket akarta megérteni. S azon a hideg, baltikumi széllökésektől űzött novemberi napon meg is értette őket, és ezt voltaképpen egy másik népnek, a görögöknek köszönhette. A magyar miniszterelnök könyve ebben az időben jelent meg német nyelven, és a magyar miniszterelnök nem sokkal ezután szaunás házat építtetett az írói honoráriumból. Ez is egy milyen érdekes történet volt. Nem csak mérvadó ellenzéki politikusok, de mérvadó magyar írók lettek a hír hallatán rettentő dühösek, némelyek irigységtől eltorzult, pulykavörös arccal kiabáltak, mások meg a döbbenettől sápadtan suttogtak, hogy lám csak, egyes kiválasztottak, akik pedig nem is mérvadó ellenzéki politikusok, de hiszen még csak nem is írók – éppen csak miniszterelnökök – olyan kiadói honoráriumot kapnak, amiből szaunás házat lehet építeni. Hogy a fészkes fenébe van ez?

Van igazság, vagy csak szó van?

Szív Ernő erre hümmögve azt válaszolta, egyáltalán nem olyan nagy baj az, ha magyar író nem kap ilyen mértékű honoráriumot, mert ha – engedjük csak fel képzeletünk daloló madárkáját a lehetséges fájának legmagasabb ágára – olyannyira meg lenne becsülve, hogy kapna, akkor bizony a magyar író is azonnal szaunás házat építtetne, és egész nap csak szaunázna, és bizony nem egyedül szaunázna, mert a kedves feleségével, a szüleivel, rokonságával, a szeretőjével és más magyar író barátaival szaunázna, de még egy-két kritikus is lenne ottan, amiből éppen csak annyi következne, hogy semmiképpen sem írna a magyar író, vagyis nem lenne magyar író többé. Szauna vagy irodalom. Lenni, vagy nem lenni. Nem is kérdés. Szív Ernőt november első napjainak egyikén hívták meg abba a görög étterembe, ahol Szív a németeket végül megértette. Megnyugtató dolog érteni egy népet. A görög étterem valahol a Ku'damm végén volt, szemben fehér épület terpeszkedett komoran, egy AIDS központ. Tegyük hozzá, azért volt már valamicske elképzelése Szívnek erről az országról, és az országot belakó nációkról. Szív egyszer írt egy Galatasaray–Frankfurt labdarúgó mérkőzésről, ahol egy színes bőrű német játékos belerúgott a török csapatban játszó német játékosba, és ettől a frankfurti török futballbarátok olyan dühösek lettek, hogy nem csak Frankfurtot, de egész Németországot meg akarták verni, és le akarták pofozni még az Odera menti, egészen vétlen

frankfurtiakat is, nemzeti lobogókat égettek, és úgy káromolták a németeket, hogy Allah szép hosszú szakálla is kedvetlenül abbahagyta a göndörödést. Bizony nagy német, igazi európai pillanat volt ez, mondogatta kedvtelve Szív. De igazából még ez sem volt elég, hogy Szív Németországot végérvényesen és megmásíthatatlanul megértse. Jól tudta, hogy a német nép még valami nagyon fontosat nem árult el neki.

Azon a szeles novemberi napon tehát ott ebédelt a görög étteremben. Szív nem gondolta, hogy a város, s hogy az itt élő emberek éppen egy görög étteremben lebbentik fel magukról természetük titkát. Pedig így történt. Szív éppen jó adag salátát tömött a szájába, amikor a bejáratnál föltűnt néhány markos kőműves legény. Németek voltak, ezt látja jól a tapasztalt ember. Mert ugye lehettek volna törökök, lengyelek, vagy éppen vietnamiak, de egyáltalán nem azok voltak. Valódi német kőműves legények voltak. Szív foga alatt nagyokat recsegtek a salátadarabkák, miközben a tekintetével követte a kőműveseket. Éppen olyanok voltak, mint otthon, Magyarországon. A fiatalok kese hajúak és vékonyak, a főnök dúlt arcú, táskás szemű és sörhasú, bakancsuk hangosan kopogott a görög étterem valószerűtlenül tiszta, fényesen csillogó kövezetén, munkaruhájukról finoman pergett alá a finom sóder és a rajnai homok. Igen jókedvűek voltak. Nevetgélve és viccelődve, egymást lapogatva szolgálták ki magukat. Mindannyian ugyanazt kérték. Nagy görög tányérokon nagy zöld növényeket.

Szív szomszédja elmosolyodott.

Oberzsin, mondták Szívnek.

Padlizsánsaláta, mondta a szomszédja.

Mert a német kőműves legények csak oberzsint ebédeltek. Semmi mást. Ittak hozzá egy kis ásványvizet még. Ennyi volt az egész, ez volt az ebédjük. Elköltötték, mentek is. Szív csak nézett, és jólesően borzongott. Az jutott az eszébe, hogy ezek a kőműveslegények talán Kohl kancellár vagy Herzog elnök úr építkezéséről jöttek, mert nekik építenek szaunás házat – no persze aligha magyar kiadói honoráriumból. Mindegy. Ezek a kőműveslegények ebédidőben abbahagyták Németország építését, ettek egy kis oberzsint, és aztán mentek vissza, és építették tovább Németországot, építették a német szaunákat. Oberzsin a hasukban. Teljesen világos, abszolút magától értetődő volt minden. Németország fel fog épülni. Németország értve volt.

Szív természetesen azt a lehetőséget is számba vette, vajon mi történne akkor, ha a magyar kőműveslegényeknek – akik éppen a magyar miniszterelnök szaunás házát építik – délben kiáltana a magyar miniszterelnök kedves felesége – ahogy az ilyenkor szokás a magyar építkezéseken –, hogy

hej, fiúk,

hej édesdrága mester úr,

hej, haj, készen már az ebédke,

és úgy biz' ám, a kerti lugas kockás abrosszal – kincstári szegfűvarratocska a balfelső sarkokban – lefedett asztalán, a csattogó malteros gép mellett már ott buborékolna az ásványvíz, már ott zöldellne és gőzölögne az oberzsin.

Az a kurva padlizsán.

És Szív ekkor felsóhajtott, és tapintatosan nem engedte tovább szárnyalni a képzeletét, leparancsolta az asztmás porba, vissza a realitás tocsogó sarába, mert egyszerűen illetlen dolognak gondolta, hogy azon képzelegjen tovább, mint üvöltenek és verekszenek a magyar kőművesek a magyar miniszterelnök félbe hagyott építkezésén, mint tapossák az oberzsint, vagyis tehát a padlizsánt a friss betonba, mint kergetik a magyar miniszterelnök feleségét és gyanútlan családját az Országházig, és onnan is tovább, nem, erre nem gondolhatott Szív, így tehát azt mondta halkan a szomszédjának a görög étteremben, hogy ha lehetséges lenne, úgy szívesen enne egy kis oberzsint is.

Padlizsánt, mondta szomszédja, és bólintott.

Aztán néhány nap múlva Szív valahol az Erotikus Múzeum egyik emeletén téblábolva fejezte be az utolsó magyarról szóló látomását. Nem látomásként fejezte be, amiként azt kezdte, hanem komoly és felelősségteljes végiggondolásaként ama problémahalmaznak, melynek a középpontjában egy roppant tragikus kérdés világított, izzott és lobogott véres évtizedek és komikus évszázadok óta, azaz tehát, hogy

mi a magyar.

És ez a kérdés természetesen nem jelentett kevesebbet, sem többet annál, hogy mi nem magyar. Oberzsin vagy padlizsán. Következésképpen, gondolta Szív, ha az iránt tudakozódunk, mi a magyar, nyomban az jut az eszünkbe, mi nem magyar, és ha azt kérdezzük, mi nem magyar, rögvest arra gondolunk, ami magyar, vagyis ez egy ördögi kör, ordító lehetetlenség, mert se azt, hogy mi a magyar, sem pedig azt, hogy mi nem magyar, nem lehetett eldönteni, kinyilatkoztatni és megfejteni.

Mi az oberzsin.

Mi nem padlizsán.

Mígnem aztán Szív az Erotikus Múzeum első szintjén, kissé direkt kínai, de viszont nagyon bensőséges japán tusrajzok között – a számtalan erotikusabbnál erotikusabb pózt vizsgálgatva – egyszerre megtalálta a szívének legkedvesebbet. A japán hölgy embriópózt fölvéve gömbölyödött össze, kebleihez húzta a combját, a lábszárát átölelte, miközben a testének hátsó részét engedelmesen fölkínálta, úgymond, az életnek, a sorsnak, a jövendőnek, amely lehetőséggel a rajzon úgyszintén nagy műgonddal ábrázolt japán úr élt is, vagyis hátulról hatolt a hölgy testének arra foganatosított, láthatóan forró nyílásába, minek következtében nem láthatta a boldog, a nemi örömtől kiteljesedő, ugyanakkor magába is zárkózó japán hölgy arcát, viszont az se az övét. Vannak kérdések, melyek úgy kínálják fel a válaszukat, miként ez a szép szerelmes jelenet itten.

Mi a magyar.

Néha egy férfi, aki azt kiabálja, oberzsin.

Néha egy nő, aki meg azt sóhajtozza, padlizsán.

Néha mindkettő egyszerre.

Néhány óra múlva tehát Szív kilépett az Erotikus Múzeum kijáratán és akkurátusan befejezte az utolsó magyarról szóló látomást. Vagyis végiggondolta, hogyan és mint fog megtörténni, amikor föladja inkognitóját az utolsó magyar. Teljesen nyilvánvalónak tetszett, hogy amikor az utolsó magyar – aki épp olyan lesz, mint Bakó András volt – megjelenik egy későosztrák vagy egy újukrán postahivatalban, a hír – mármint hogy megvan végre valahára az utolsó magyar – nyomban elterjed egész Későausztriában és Újukrajnában, hanem még a Vlagyikavkazi Nagyhercegség és a Vietnami Kormányzóság is közleményt ad ki róla, de bizony a dolog nem lesz ilyen egyszerű, mert néhány nap múlva egy ágrólszakadt alak jelentkezik azzal, hogy ő az utolsó magyar, aztán egy újabb, és megint egy újabb figura jön, hovatovább már nők is jönnek, hogy ők az utolsó magyarok, és az év végére, – úgy ötszáz, netán ezer év múlva, amikor mindez majd történik – egyszer csak meglesz az összes magyar, tízmilliónál egy kicsit több, húsznál egy kicsivel kevesebb, a baj talán csak lesz, hogy mindegyik magyar azt állítja majd, hogy ő az utolsó, és már nincs több rajta kívül egy se.

Jól van hát.

Szívnek Magyarország kapcsán Majorkára is illett gondolnia, aki egyszer – Bakó akkor már jócskán beteg volt – pozitív falusi riportra vitte őt. Így tudta meg Szív, mi is voltaképpen egy pozitív falusi riport leglényege, és bizony nem lett boldogabb e tudástól. Pedig milyen költőien indult minden! Autóval utaztak át a lepusztultságában is szép, kietlenségében is izgalmas Kelet-Magyarországon. A szegedi olajkutak felől a tarackos debreceni hantok felé tartottak. Hideg őszi idő volt akkor is – Bakó András ezekben a napokban kaphatta kézhez a tokaji borokat a megnyert költői versenyért, no és a csúnya és üres díszhordócskát, ami olyannyira tetszett neki. Szív ült Majorka autójában és kíváncsian fészkelődött, mert még soha sem volt pozitív falusi riporton. Büszke nyírfák, kócos akácosok futottak mellettük, és a tanyák is olyan szépek voltak, mint friss tepertődarabkák a konyhaasztalon. A távoli ég boldogan szürkéllt odafent, akárha egy ügyetlen gyerekkéz satírozta volna össze. Szív néha Majorkára pillantott, aki meglehetősen rosszul vezetett, ezzel szemben extrovertált személyiség volt, továbbá a hírlapíróknak ama korszerűtlen és kiveszőfélben lévő figurái közé tartozott, akik jobban respektálták a szép mondatokat a színtelen és szagtalan információknál. Hát igen, Majorka még tudta, mi fán terem a Délibáb, hogyan kell vályogot vetni, mennyit kóstál egy igazi kombájn, hogyan kiáltozik a szélkiáltó madár, és bizony azt is tudta Majorka, hogyan kell úgy belépni egy falusi kiskocsmába, hogy a helybeli fröccsös magvetők,

sörös traktorosok és törkölyös majorsági alkalmazottak rögvest a szívükre vonják, és még évek múltán is könnybelábadó szemmel emlegessék, hogy ihaj, csuhaj, járt nálunk egyszer egy újságíró-féle, ami igaz, az igaz, kissé extrovertált volt, de akkor is a mi fiunk volt. Majorka vígan fütyörészett, gyengéd tekintettel nézte a kihalt utat, a szép és reménytelen Kelet-Magyarországot. Egyszerre azonban megdermedt, s mintha alkoholtól sebesült magyar földműves vagy vajúdó fejőslány heverne az út macskahullákkal tarkított szélén, tiszta erőből a fékpedálra taposott. Aztán szinte megbűvölve szállt ki a füstölgő autóból, rázta a fejét, és nagyon mély lélegzeteket vett. Szív óvatosan araszolt utána. Ott álltak Kelet-Magyarország közepén, hideg őszi időben, összefirkált ég alatt. Majorka az út mentén húzódó árokpartot bámulta a fejét ingatva.

Tehén, mondta egyszerre.

És valóban. Az útszéli árokpart túlfelén kipányvázott tehén kérődzött, sötétlett néhány folt az oldalán, egykedvűen rágta a füvet, egészen nyugodt tehén volt – és tényleg tehén volt.

Fantasztikus, mondta Majorka.

Egy tehén, ismételte.

A homlokát dörzsölte, aztán csinált néhány felvételt. Mert Majorka még fotózni is tudott. És már lépdelt is vissza az autóhoz, fütyörészve és boldogan, és Szív izgatottan követte, és ő is egészen jól érezte magát, őszintén szólva nem is gondolta, hogy ilyen kellemes és üdítő esemény egy pozitív falusi riport. Jó félórát haladtak aztán, amikor Majorka újra fékezett, és jószerivel a még mozgó autóból vetette ki magát, futott néhány lelkes lépest, csakhogy megdermedjen újfent és a távolba bámuljon, ha nem is az ég alá, de legalább kétszáz méterrel odébb. Elhűlve ingatta a fejét, nagy erővel ráncolta a homlokát, a szájával meg csücsörített.

Libák, lehelte aztán.

Hah, mennyi, mennyi liba!

És valóban. Úgy kétszáz méterre a debreceni aszfaltúttól jókora libafarm terült, megannyi ürítő, gágogó szárnyas. Szürke, libaszartól kiégett föld az Alföld őszi halványzöldjében. Hangzavarjukat és kellemetlen szagukat hozzájuk fújdogálta a szél. Majorka csinált néhány felvételt, és már haladtak is tovább. Majorka szeme úgy csillogott, akár a szentesi halásztavak meleg nyári hajnalokon.

Szív lassanként megértette egy pozitív falusi riport alkotásának megrendítően szép és komoly mibenlétét, hogyan kell csinálni, és bizony nemcsak azt, hogy mit is kell meglátni, észlelni és tapasztalni, hanem a figyelem módját is megértette Szív, és amikor újra fékeztek és Majorka lihegve előreszaladt, a föllelkesült Szív fürgén és odaadóan követte és bizony ő szerette volna kikiáltani, kiharsogni, kinyilatkoztatni a látvány drága, édes, egyetlen nevét, de Majorka – végtére is ő volt otthon ezen a vidéken – megelőzte.

Disznók!

Disznók, disznók, ó disznók, ismételgette.

És valóban. A gazos árokparton termetes anyakoca legelészett, mellette süldők fickándoztak nagyokat sikkantva – nyilván a közelben szürkéllő tanyáról szöktek ki. Majorka olyan szeretettel és tisztelettel bámulta őket, mint ahogy az utolsó fröccsös poharat nézzük egy komoly és végzetes este után. Nem is. Majorka úgy nézte őket, mint ahogy az olaszok bámulták a Madonnát, aki vért könnyezett a napokban.

Ó Istenem, disznók, lehelte még egyszer Majorka.

Sertések, suttogta utána Szív is.

És nyomban megbánta, mert ahogy Majorka ránézett, no hát abban a tekintetben ott öldökölt a legmélyebb megvetés is, pedig csak egy röpke szemvillanás volt, egy ajakhúzódás, egy szemöldökbillentés, az orrcimpáknak egy semmi megrándulása, és ez úgy fájt Szívnek, hogy szeretett volna porszemmé válni szégyenében, ám Majorka már nem is törődött vele, csinált néhány felvételt, és boldogan ballagott vissza az autóhoz, Szív meg alázatosan és összetörten botorkált utána, nem figyelte már az utat, a szépséges Kelet-Magyarországot, nyomasztó és komor gondolatokkal, ázott kutyaként kuporgott az autóban, nem is mert Majorkára pillantani, és közben azt határozta, hogy soha az életben már nem fogja kimondani azt a szót, hogy

sertés,

soha, soha a moslékos életben, ha kínozzák akkor se, és amikor az autó újra fékezett és Majorka lelkesen kiugrott a kormány mögül, Szív már egyáltalán nem akarta követni, mert arra gondolt, hogy most egy nagyon szép ökör következik, valami csodálatos igavonó barom, netán szűzfehér kecskegida csapat, esetleg a megváltást idéző birkanyáj, de Majorka visszanézett rá, és nem csakhogy megengedte neki, hogy jöjjön, hanem szinte kérte is, felszólította rá, és Majorka mindössze néhány métert szaladt az út menti tanya irányába, mert egyszerre megtorpant, s úgy bámult maga elé, mint akit orvul megütöttek, mint akit hátulról szúrtak meg, mint akit elárultak, és Majorka nagyon erősen ráncolta a homlokát, az ajkai elnyíltak egymástól, a feje jócskán előre billent, és Szív, aki kelletlenül követte, már látta is, mit bámul olyan megrendülten Majorka, aki ugye – ne feledjük – pozitív falusi riporton dolgozott éppen, benézett Szív a debreceni út mentén álldogáló tanya takaros udvarára – és azt se feledjük, hogy valamikor kilencvennégy tájékán történik mindez –, és Szív megremegett, újra a barátjára pillantott, de Majorka nem mondott semmit, mert mintha nem tudott volna mit mondani, olyan valószerűtlen, különös és döbbenetes volt a látvány, Majorka elveszetten dörzsölte a homlokát, aztán ő is Szívre emelte a tekintetét, láthatóan azon erőlködött, hogy mégis csak mond valamit, de képtelen volt megszólalni, és Szív nézte Majorkát, aki pozitív falusi riporton dolgozott, a szép Kelet-Magyarországot akarta megírni, az itt élő emberek örömeit és bánatát, küszködéseinek méltóságát, az ésszerűség és a szük-

ségesség jármába terelt élővilágot, szép és különös mondatokkal, természetesen, és mintha most éppen ez vált volna lehetetlenné, és mert Szív látta, hogy segítenie kell Majorkának, és bizony segített is, mert nagyon halkan azt mondta neki,

emu.

Ez bizony egy emu, Majorka, mondta Szív.

És már is bánta is az egészet.

Szív képeslaptörténeteknek nevezte ezeket a semmi kis sztorikat, anekdotamagnak is kevés esetkéket. A semmilyen német nőt, a májbajos kelet-berlini férfit és a nyomorult ázsiait. Három kis semmi történet, Bakó kedvéért persze. Egy kicsit utazni kellett az első történetért. Heinrich von Kleist emlékműve ugyanis a Wannsee partján van. Szelíden emelkedő utcán örökzöldek betegeskednek arra. Hó esett azonban néhány napja. Talán tegnap. Vagy tegnapelőtt. De már olvadt is. A síremlék mellett látta meg Szív azt a nőt. Azott kis veréb, nem csúnya és nem is szép, olyan... hm... olyan semmilyen. Ez a teremtmény még csak szánalmat, csöppnyi együttérzést sem ébresztett Szívben, s a kíváncsiságnak is csak azt az illékony fajtáját, melyet bármikor el lehet lehelni, akár a gyufácska lángját. Talántán éppen ilyen nő lehetett Henrietta Vogel is, akinek a nevét nem vésték föl az emlékműre, pedig meghalt ezzel a nagyon nagy íróval, hagyta magát elveszejteni, hagyta, hogy gyilkos golyó fúrja át fiatal és kedves testét, előre ment a halálba és megágyazott ott ennek a nagyon nagy írónak, ennek a Kleistnek, és az utókor mégis azt gondolta, mindez, kérem szépen, kevés. A csudába is. Henriette Vogel neve nem kerülhetett föl az emlékműre. Szív azt is hallotta, néha idevonulnak a berlini feministák és tüntetnek. Néhány izmos és szemüveges lány körbeveszi Heinrich von Kleist kicsiny emlékművét előtt és jó hangosan, hogy még a tóparti napozók is hallják, skandálni kezdenek a zöldbe borult fák alatt.

Henriette Vogel!

Henriette Vogel!

Henriette Vogel, kiabálja az egyik feminista, miközben a szemüvegét igazgatja. Szív felsóhajtott. Az a semmilyen nő ott állt az emlékmű előtt és szipogott. Rázkódtak a vállai. Hogy sírt, még ez sem tette valamilyenné. Ha Szív elfordította róla a tekintetét, nyomban feledte az arcvonásait, pisze orrának ívét, ajkainak alakját, pillantásának szokványos melegét. Hogy lehet valaki ennyire semmilyen, kérdezte magában Szív s hunyorogva a Nap után kutatott. A parti fák kopár ágai között átderengett valamicske fény.

Vette már valaki a bátorságot, jutott eszébe Szívnek – mintegy zárójelben – hogy megmondja a német nőknek, sajnos egyáltalán nem szépek. Ápoltak, tudnak kedvesek és szenvedélyesek lenni, nagyon jól tudnak ágyazni, de nem szépek. Hajlandók meghalni egy Kleisttel, de akkor se szépek. Engedik, hogy

az öreg és fogatlan Goethe fogdossa a mellüket, mint Bettina von Armin, de akkor se szépek. Összefekszenek Hitlerrel, de akkor se szépek. Férjüket jelentik fel a Stasinál, de akkor se szépek. Alapítanak erotikus múzeumot, de akkor se szépek. Eljönnek tüntetni Kleist sírjához, de akkor se szépek.

Miért nem szépek a német nők?

Az a semmilyen nő szipogott a Kleist-emlékmű előtt. Törölgette az orrát a gombócba gyűrt papír zsebkendővel. Rázkódtak a vállai. Most akkor miért sír ez a nő? Kleist miatt? Henriette Vogel miatt? És akkor az a kicsi, semmilyen nő abbahagyta a sírást és a papír zsebkendőt szorongatva elindult lefelé, elhaladt a betegeskedő örökzöld bokrok mellett, kilépett a Bismark utcára és átment a másik oldalra, a tópart most néptelen és sivár részére, ahol azért üzemelt egy – másik évszakban nyilván igen kellemes hangulatú – kerthelyiség is. November volt, de azért most le lehetett ülni egy sörre. Sült kolbász illatát érezte meg Szív, s nyomban bele is lépett egy jókora mustárfoltba. Az a semmilyen nő már a pultnál állt, éppen Bockwurstot kért, pohár barna sört kortyolt hozzá. S ahogy Szív elnézte őt, egyszerre eszébe jutott az a sajtóházi jelenet Bakóval, ami a dedikálásról, vagyis hát a névről szólt. Az első képeslaptörténet. S mintha csak a nőnek mondaná, hangtalanul elkezdte. Ennek a semmilyen német nőnek mondta el Szív az első képeslaptörténetet.

Tél volt akkor is, ki tudja már, hideg-e, jó tél-e, vagy rossz tél. Mindegy. Ott ültek a Sajtóház fűtetlen nagyteremében és boroztak, amikor Szívhez egyszerre odalépett egy ismerős férfi, aki bizony a tegezésig ismerős volt, néha a feleségével ült ott, a sajtóház nagytermében vagy éppen a büfés kistermében, és ha jól emlékszik Szív, fröccsös volt ez az ismerős, kisfröccsöket ivott, ritkábban töményet, egyszóval most megállt Szív előtt ez az ismerős férfi, és lerakta a könyvet, amit Szív jól ismert, mert hiszen ő írta.

Dedikáljad, Ernő, mondta barátságosan, és mintha még azt is hozzárecsccsentette volna, baszodalássan édesöregem, mintha kedélyesen meglapogatta volna Szív vállát, csakhogy Szív elsápadt, köhögni és krákogni kezdett, mert nem tudta a férfi nevét, csak azt tudta, hogy tegezik egymást és hogy fröccsöt iszik, nagyritkán töményet, rumot talán, így hát azt mondta neki, mindjárt dedikálja azt a könyvet, egy percecske az egész, csak még befejez egy nagyon fontos gondolatmenetet itt a barátjával, nézett kétségbeesetten Bakóra, és ahogy az ismerős visszaült az asztalához, és jól hallhatóan azt mesélte a barátainak, hogy mindjárt dedikálnak neki egy nagyon jó könyvet, Szív sápadtan odasúgta Bakónak, hogy egyáltalán nem tudja ennek a nagyon ismerős férfinak a nevét. Bakó beteg volt, de nevetett. Mi lesz most, kérdezte Szív, de Bakó nem válaszolt, csak a szeme csillogott pajkosan. És Szív rettegett, mert egyszer egy nagyon kedves tanárja ment oda hozzá dedikáltatni, és Szív csak nézte ezt a nagyon kedves tanárját, bámult a szemébe, és egyszerre azt mondta neki, tanár úr, bocsáss meg, de nem jut az eszembe a neved. Huh. Ennél borzasztóbb, ir-

tóztatóbb, szörnyűségesebb esemény író emberrel kevés történhet. Ennél az is jobb, ha betiltják a művet. Ha visszaadják a kéziratot. Ha csakis rossz kritikát írnak róla. Ha egyetlen kritikát sem írnak róla. Ennél még az alkotói válság is jobb. Ennél az is jobb, ha az író egyetlen sort sem írt még életében. És persze Bakó nevetett ezen. Néha óvón az oldalához nyúlt. És az ismerős férfi már ott is állt Szív előtt, és a tekintete azt kérdezte, kész-e a dedikálás, baszodalássan édesöregem, és Szív valamit hápogni akart, de Bakó hirtelen – már ahogy ő ekkoriban hirtelen mozdulatra képes volt – felemelkedett és bemutatkozásra nyújtotta a kezét. És a tegezésig ismerős férfi is bemutatkozott. Bakó nem hallotta jól, úgyhogy a kisfröccsös ismerősnek meg kellett ismételnie a nevét. És Szív fellélegzett és nagyon gyorsan dedikálta a könyvet, és ahogy elment ez az ismerős férfi, gyorsan fizetett Bakónak még egy pohár bort. Aztán talán még egy újabbat is.

Az a semmilyen nő, aki olyan lehetett, mint Henriette Vogel, megtörölte a száját, unottan ránézett Szívre és megvonta a vállát.

Mintha azt kérdezte volna, na és, ennyi az egész.

Ennyi az egész, mondta Szív.

Nem sok, biccentett a nő.

Gyűlölök dedikálni, mondta Szív.

A nő elmosolyodott, és ettől hirtelen nagyon csúnya lett. És jó volt, hogy csúnya lett. Jólesett Szívnek ez a diszkrét, de határozott csúnyaság. Már ment is a nő. Üres korsócska lengett a kezében, avar ropogott a bokája körül. Ősz mézelt a homloka fölött. Jaj, de csúnya volt. S ahogy utoljára visszapillantott, Szív egyszerre rádöbbent, hogy ez az a nő, akinek soha nem volt, és nem is lesz neve. Ő az, aki soha nem fog odajönni hozzánk, könyvünkkel a kezében, hogy

dedikálja uram, nagyon kérem.

És aki még egyszer kimondaná, hogy kérem.

Írjon nekem bele valami szépet, nagyon kérem.

Ez a nő nem fog ilyesmiket mondani. Ez a nő nem veszi meg a könyvünket, mert nem szeret minket, ki nem állhatja, ahogyan írunk, érzünk és fogalmazunk. Ez a nő néha kimegy egy sírhoz és sír. És csak ő tudja, miért sír. Ez a nő visszafordult még egyszer, utoljára.

Henriette Vogel férjezett volt, uram, mondta, és elindult a Wannsee irányába.

Szív gyakran látta a Ku'damm hideg kövén azt a sárga kis nemtelen lényt. Koldus volt. Nem is koldus igazából, annál jóval több. Összeégett arcából földöntúli nyomorúság áradt. Piszkosbarna, ujjnyi vastag varratok a haj helyén. Szemei, mint összefogdosott gombok. Valami rossz hasadás a száj helyén. Az angyal ilyen, aki egyszer forró, világi szarba hullt. Szív azon tűnődött, miféle gondolatok járhatnak egy ilyen szerencsétlen fejében. Lát-e például felhőket, Napot és csillagokat, tudja-e, mi a különbség az északi és a déli sörök között

– az északiak persze jobbak –, egyáltalán, férfi-e vagy nő, kíván-e, tud-e vágyakozni, leissza-e magát néha, mondja-e, hogy jó, vagy hogy nem jó, és ahogy ezt mind szenvelegve elgondolta Szív ott a Ku'damm mind utálatosabb forgatagában, eszébe jutott egy másik történet is. Neki, ennek a nyomorultnak mondta el, hogyan sírt Bakó hetvenkilenc őszén Kolozsvárott. Ült Bakó egy erdélyi költőnő nyikorgó sezlonyán 79-ben, Kolozsvárott, amikor még... hát szóval amikor még más volt a világ. Ült és zokogott Bakó, aki rettenetesen el tudott keseredni más baján és nyomorúságán. Bakó jó prédája volt az álkoldusoknak és hivatásos koldusoknak. Ha például egy csíkszerdahelyi álkoldus támadta le a szegedi Móra park szélén és indiai akcentussal gyógyszerre szükséges pénz után könyörgött, Bakó zavartan száz forintot adott neki – amikor pedig száz forintból két, három sört is meg lehetett inni – és közben szégyenkezett, hogy nem adhat többet. És ha ez az álkoldus látta, hogy megcsillan Bakó kezében valamicske apró is, hát azt is elkérte, mit kérte, szinte követelte, és akkor Bakó szégyenkezve, elpirulva az aprót is odaadta, miközben más ember még az előző százast is visszavette volna e nyíltszíni pofátlanság láttán. Bakó nagyon szépen tudott szánakozni és együtt érezni. S talán még a magáénál is jobban szorongott a mások bajától, és más nyomorúsága láttán személyesen is felelősnek érezte magát. Ült Bakó 79'-ben az erdélyi költőnő sezlonyán, akit Zsófiának hívtak, és zokogott.

Én... én... én nem tudtam, hogy ti így éltek.

Hogy élünk mi, nézett rá az erdélyi költőnő.

Hogy élünk mi, Bandikám, drága?!

Ennyi, nézett föl a nyomorék a Ku'damm kövéről.

Ennyi, mondta Szív.

A nyomorék kinyújtotta a kezét. Visszahúzta. Szív nem adott neki pénzt, mert Szív nem szokott adakozni. Ment tovább. S földalattival a Potsdamer térig utazott. Dübörgés és csattogás fogadta. A Potsdamer téren akkoriban hatalmas építkezés folyt. Európa legnagyobb építkezését rendezték meg ezen a kietlen, lerombolt placcon. Az építkezési terület piros jövő dobozában pillantotta meg Szív azt a sárga arcú férfit. Kelet-német volt és májbajos. Akkoriban még pontosan meg lehetett különböztetni a kelet-németeket a nyugat-németektől. Ha ballagott az ember valamelyik forgalmas berlini utcán, különösebben nagy hibaszázalék nélkül jelenthette ki, hogy te kelet-német vagy, jobbra, te meg nyugat-német vagy, balra. A kelet-német férfi sárga pergamenarcát a mintaasztal fölé emelte. Azt vizsgálta elmélyülten, milyen lesz, hogyan néz ki majd Berlin a következő évezredben. A férfi nagyon beteg volt, és Szív látta rajta, hogy nem éli meg a következő évezredet. Esélye sincs rá. Talántán már a következő évet sem éli meg. Neki mesélte el, hogy Bakó mi mindennel próbálkozott a meggyógyulása érdekében.

Először is akarta a gyógyulást, ami a legfontosabb dolog, ha nagyon beteg az ember. No és persze, komolyan diétázott is. Zöldségeken és gyümölcsökön élt, és nem ivott többé töményet, rá se nézett a vodkára, az unicumra vagy a fütyülős barackra. Néha likőrt lopott fel a lakásba, de azt is már csak nosztalgiából, két deci likőröcske az szinte semmi, életízesítő, illúzió, játék. A borról azonban nem mondott le. Azt fogyasztott rendesen, továbbra is. De a csapvízzel felhagyott. Csodavizet ivott, s nem csak a szomjúság okán, de kötelességből is. A palackok ott álltak a szobája sarkában felhalmozva. A Dokinak mesélt is, félálomban, félhipnózisban, azt is elmesélte, milyen lesz, ha majd meggyógyul. Istennek egy gyakorló szolgájával is rendszeresen találkozott, a bűnről és a büntetésről, a hitről és a hitetlenségről beszélgettek. És ez jó volt. Bakó nagyon készült arra, hogy meggyógyul. Bakó szó szerint undorodott a haláltól. Borzadállyal gondolt rá. Neki is volt – képletesen szólva – piros jövő doboza. Odahajolt fölé és nézegette. Egyre ritkábban nézegette. Bakó hasában volt egy szörnyű dudor, és ha még bírja Bakó veséje, ha még elvégzi a kiválasztás arra rendeltetett műveletét, és nem árasztja el a szervezetet mindenféle mérgekkel, akkor az a dudor, mely a betegség utolsó stádiumában már nemcsak tapintható, de látható is volt, akár a járda betonján kitüremkedő fűcsomó, egyszerűen átüti Bakó hasfalát, igen, törülte meg a szemét egyszer Bakó Andrásné, egyszerűen attól lehetett tartani, hogy kitör a testéből, átüti a szöveteket, a bőr rétegeit, és megmutatja magát a világnak, kijön Bakó testéből a daganat, odaburjánzik a szabad ég alá, de aztán mégse jött ki, nem volt rá, hál istennek ideje, mert a vese nem bírta tovább.

Ennyi, kérdezte fölpillantva a májbajos kelet-német.

Ennyi, mondta Szív.

Dübörögtek kint a gépek.

Cirózisom van, mondta a kelet-német.

Értem, mondta Szív.

És különben Dortmundból jöttem, mondta a kelet-német.

Honnan jön az ember. Hova megy. Bakó Andrásné nézte az urát. Egyedül voltak a kórházi magánszobában. Kint a folyosón kórházi egyenpapucs csattogott el, valahol vizitelt a professzor úr. Bakó nem mozdult. Nagyon régen nem vett lélegzetet, s Bakó Andrásné egyszerre azt gondolta, hogy bevégeztetett, hogy készen van, hogy vége van. Nagyon lassan felemelkedett, fáradtan és elgyötörten a férfi fölé hajolt, hogy lecsukja Bakó tárva maradt szemét, hogy lezárja a retinákra fagyott földi világ árnyképét. De Bakó még élt. Hirtelen hördült ki belőle a bennszorult levegő, kitört a tüdejéből, szinte megsütötte Bakó Andrásné arcát. És Bakó újra zihálni kezdett, mert nem akart meghalni, és azt mondta halkan és nagyon érthetően, hogy

jaj, de utálatos,

jaj de szörnyű ez az egész,
jaj csak lenne vége már.

Hideg volt a pankowi kisházban. Nyirkos levegő bent, kint nyálkás köd, saras hó, kerítésre szállt, meg-megnyikorduló varjú. Szív abbahagyta az írást. Lassanként úgy érezte magát, mint valami élősködő. Ahogy tárgyként, témaként kezelte a barátját, a testét és a lelkét, mérhetetlen szenvedését. Ahogy leírta az élet peremére sodródó, a halál szakadékába készülő tehetetlen embert, tudatának elhomályosulását, utolsó napjait, perceit itt, az életben. Miért. Minek. Kinek. Vajon Szív, miféle érzéssel fogadna egy hasonlatos eljárást, hogy egy barátja vagy egy ismerőse megírná, kifogalmazná, hogyan ágytálazzák, hogyan nyúlnak, vágnak és piszkálnak a testébe. Hát biztosan nem örülne neki. Akkor hát miért nem az élő, a tetterős és tevékeny emberről beszél Szív? Arról a Bakóról, aki az életében talán csak egyetlen embert akart megverni, azt a bitangot, aki a kislányát molesztálta a rókusi temetősarkon. Bakó biciklipumpát tett a táskájába és napokig azt várta, hogy találkozik azzal a szeméttel és szétveri a fején a pumpát. Vagy miért nem ír Szív arról a Bakóról, aki Bulgáriába utazott? Aki Jerevánba repült? Vagy arról a Bakóról aki egy téli reggelen pestre készült, hát a korai vonathoz fel is húzta a vekkert. Még sötétben kelt, felöltözködött, lesétált a kihalt trolimegállóba. Az utca is kihalt volt, sehol egy teremtett lélek. De Bakó várt. Tehette. A troli nem jött. Bakó idegeskedett, hogy lefogja késni a hatos gyorsot. Taxit fogott, és az állomásra vitette magát. És aztán egy darabig szótlanul nézte, hogy fél kettőt mutat az óra, az állomás nagyórája. Vagy miért nem ír Szív arról, hogy Bakó és a barátnője, aki később Bakó Andrásné lett, egyszer, egészen pontosan 1968 nyarán lestoppoltak egy teherautót Szolnok felé. Csakhamar útitársaik is akadtak, egy cseh párocska, akik éppen Várnába tartottak. Bakóék ott, a teherautó platóján hallották egy kisrádióból, hogy az oroszok bevonultak Csehszlovákiába. Először nem is tudták, hogyan mondják meg a cseh párocskának, akik egyetemisták voltak, láthatóan nagyon szerelmesek, és Bulgáriába utaztak, mert a cseheknek nincs tengerük. Aztán megmondták. És a prágai kislány sírni kezdett, mozdulatlan szemeiből valósággal ömlött a könny, és Bakó barátnője, akiből később Bakó Andrásné lett, egy szelet görögdinnyét nyújtott oda a kislánynak, aki sírva majszolta a dinnyét, utazott Bulgária felé, és a magocskákat egyenként köpögette a szerelme tenyerébe.

Szív kilépett a pankowi házacska elé és egyetlen haragos legyintéssel elzavarta a kerítésre telepedett varjút. Aztán visszament és a paksaméták halmai közül előkereste azt az interjút, melyet néhány éve készített Bakóval. Az egyik ismerőse azt mondta, igen rossz interjú. Egy másik ismerőse meg könnyezett, amikor elolvasta. Szív megvonta a vállát és rosszkedvűen betűzni kezdte:

A szerkesztő úr arra kért, készítsek interjút Bakó Andrással, a költővel. Mi sem könnyebb, gondoltam, Bakó András a barátom, hetente találkozunk,

ismerem a hétköznapjait, gondjait, bajait, titkait, rejtett és kevésbé rejtett vágyait... Az interjú Bakó barátom dolgozószobájában készült – Szeged, Molnár utca, ötödik emelet – ködös, november végi napon. Hideg volt és kilenc óra néhány perc. Amikor elkezdjük a beszélgetést, Bakó András költő négykézlábra ereszkedik, és vadul turkálni kezd az ágya alatt.

– Ha jól emlékszem, korábban nem ilyen pozitúrában adtál interjút. Ez egy új divat? Vagy valami modern szokás?

– Csak a bort veszem elő, kedves barátom. (fölpillant) Itt, az ágy alatt tartom, vagy a polc mögött. Mert mindennek van helye a világon. Különben is, ez az egyetlen ital, amit ihatok. (föltápászkodik, kissé ingerült).

– Szóval el kell dugni?

– Egyáltalán nem kell eldugni.

Bólogatok, ezalatt ő üveget bont, tölt a poharakba.

– Most pedig folytasd azzal – mondja – hogy olvastad Vörös tanár úr egy nyilatkozatában, hogy Juhász Gyula után én vagyok Szeged legnagyobb költője.

– Biztosan ezt kellene kérdezni?

– Biztosan. (tűnődve) És akkor én szerényen azt mondom, hogy ez így talán túlzó, mindenesetre eszembe jutott egy történet Juhász Gyuláról... (lelkesen). Ez pedig úgy szól, hogy amikor Juhász Gyula hazakerült Szegedre Szakolcáról, nyomban beadott egy kérvényt telefonvonalra, hogy végre tudjon beszélgetni a barátaival, Babitscsal, Kosztolányival, és az angyalokkal... (tűnődve)... És várt türelmesen. Az első világháború alatt azt mondták neki, momentán sajnos nem megy, katonai vonalakra van szükség. A kommün alatt újrapróbálkozott Bojtár elvtársnál a postaigazgatóság főnökénél, de csak ikszedik volt a proletárlistán, várakoznia kellett. A francia megszállás alatt ékes franciasággal írt kérvényt, hogy ugye Szeged meg van szállva, pontosabban föl van szabadítva, mármost ő mégis csak magyar költő, és ha nem túlzó az igény, hát olykor szívesen elbeszélgetne a literátor barátaival az éteren keresztül. A francia tiszt úr, civilben pedáns hivatalnok, visszaírt, sajnos nem megy a dolog, mert a vonalakra az Antante-nak van szüksége... (bosszúsan)... Telefon tehát nem lett. Juhász egyre többet betegeskedett, miközben Horthy fehér lova is megdöglött. Akkor Juhász Gyula újra kérvényt írt az új postafelügyelőnek, egy bizonyos vitéz Vojnovszkynak telefonügyben... (villogó szemekkel)... Vitéz Vojnovszky visszaírt, hogy bizony meg kellett volna gondolni azokat a balos verseket a kommün alatt egyfelől, másfelől meg abban az utcában, ahol ő, mármint Juhász úr lakik egyelőre nem vezetnek vonalakat – legfeljebb a kézpénzfizető vállalkozóknak. Szegény Juhász még az öngyilkossága előtt is próbálkozott – hasztalan. Akkoriban pedig József Attilával szeretett volna beszélni, hallotta, igen nagy bajok vannak vele. Ekkor már a polgármesterhez, az alpolgármesterhez, a főjegyzőhöz is fordult, de valahogyan senki nem tudott

segíteni rajta... (nagyon szomorúan, mintegy teljes átéléssel)... Úgy is halt meg, hogy nem lett telefonja.

– Szegény, szegény Juhász.

– Neked nem azt kell mondanod, hogy szegény, szegény Juhász, hanem meg kell kérdezni, hogy ez a történet tényleg Juhász Gyuláról szól.

– Kérdezem: ez a történet tényleg Juhász Gyuláról szól?

– Egy nagy fenét!... (teátrálisan a fejéhez kap)... Énrólam! Csak így könynyebb volt elmondani... (Cinkosan kuncog, eltűnődik)... Na, jó lesz így?

– Jó lesz.

– Vagy nem ilyen történetekre gondoltál?... (gyanakodva)

– Én azt gondoltam, sétálva is beszélgethetünk. Merthogy ez a te időd. Köd van, és nyálkás, csontig lihegő idő.

– Csakhogy én ilyenkor nem sétálni szeretek, hanem az írógépemnél ülni, és alkotni. Például most van új írógépem. Szép?

– Szép. Drága volt?

– Azt például tudod-e, hogy a legkorszerűbb magyar költők közé tartozom?

– Valóban?

– Valóban. Én voltam ez egyike azon néhányaknak, akik írógépen kezdtek verset írni. Rájöttem, ha az ember azonnal írógépbe ír, sokkal szebb a versírás képe. És ez befolyásolja magát a művet is. Művészi fegyelemre tanít.

– Van, aki ezzel szemben igazán nagy számítógépes, például Zalán Tibor, de azért a verset csak kézzel írja. Hogy ez egy szentség, kézzel írni, személyesnek lenni.

– Én már húsz éve géppel írok, és mégis elég személyes vagyok.

– Tudod, ki volt az első magyar író, aki először kezdte komolyan használni az írógépet?

– Babits.

– Én úgy hallottam, Móricz.

– A költők nagyon soká kezdték használni az írógépet. József Attilától például rengeteg kézirat maradt fenn. Nekem nincsenek kéziratai... Különben is kezdek szorongani. (Tényleg szorong, kortyol a borából) Jövő héten megyek be a kórházba kezelésre. Tudod, a szokásos hó eleji kezelésem.

– Tudom. Fáj?

– Nem fáj. Csak unalmas. Jönnek a nővérkék, és elmennek. Meleg van. Mellettem egy öreg bácsi, állandó szomszédom, Szokolt hallgat...

– Amikor a második műtéted után kijöttél, azt mondtad, ha meggyógyulsz, leleplezed Istent. Az üzelmeit. A gonoszságait. Az igazságtalanságait.

– Hát nem azt is csinálom?! És tudd csak meg, valóban üzelmekről van szó. Ha ugyan nem a Sátán csinálja... Néha mégis azt hiszem, rosszul állok ehhez az egészhez. Isten az nem úgy van, ahogy az ájtatos mamikák hiszik. Úgy

van, hogy nincs. És úgy nincsen, hogy van. Állandóan róla beszélünk, hozzáfordulunk. Csakhogy lehet-e szeretni? Nem lehet... (büszkén)... Én nem akarok leborulni senki előtt. Isten előtt se.

Újra négykézlábra ereszkedik, miközben vadul turkálni kezd az ágy alatt.

– Most akkor mit csinálsz?

– Keresek egy másik üveget... (fölnéz, eltűnődik)... Sajnos én nem tudok hinni... (az üveget megtalálta, rámosolyog, föláll, vizsgálgatja az ablakfénynél)... Amellett, tudom, hogy jogosan büntet ezzel a betegséggel. (elkomorodik) Sokat bűnöztem. Nem voltam jó. A második menetet azonban nem tartottam jogosnak. Ez... minimum... igazságtalan. Merthogy változtam annyit... Ezt már elengedhette volna, ezt a... megaláztatást.

– Szerinted miben változtál?

– Azelőtt sokat kiabáltam itthon. Botrányokat csináltam. Nem nagyokat, nem vertem meg senkit, de kiállhatatlan és ingerült voltam. Most többet törődök velük. Leültem például a fiammal tanulni is... Mondjuk, egy kicsit elkéstem vele, már régen nem én vagyok a példaképe... (szomorúan turkál a szakállában).

– Miért, voltál az?

– (dühös) Na jó, soha nem voltam a fiam példaképe. Például az is biztos, hogy egyetlen soromat sem olvasta. Nem baj... (látszik rajta, hogy különben baj)... Majd később. Egyszer. Majd rájön ő is, hogy... (elhallgat).

– Mindenesetre türelmesebb lettél.

– Sokkal türelmesebb. Általában mindenkihez.

– De hát te korábban is arról voltál híres, hogy inkább mindenkitől kétszer is bocsánatot kérsz, mielőtt rápillantasz.

– Akiket utálok, azoktól nem kérek bocsánatot.

– Sok embert utálsz?

– Vannak néhányan.

– Költők?

– Szerkesztők... meg költők is, és a telefon... na hagyjuk.

– Közérzet, amúgy?

– Én azt hittem, hogyha elmennek a párttitkárok, akkor itt leszünk valakik.

– Mire is gondolsz pontosan?

– Arra, hogy szavunk lesz. Hogy megkérdeznek, kikérik a véleményed. Hogy az irodalomnak presztizse, méltósága lesz. Hogy például nem kell könyörögni egy nyomorult telefonért, ha az ember, teszem azt... jó költő... ráadásul írószövetségi titkár is... (nagyon heves)... És amiért még igen haragszom, például a városomra! Na akkor ezt is elmondom! Román írók jártak nálam a Kincskereső szerkesztőségében, temesváriak, testvérvárosi kapcsolattartás végett, mifene. Kértem a helyi vezetést, fogadják őket, vagy ha azt nem, hát egy

ebédet álljanak. Nem, mondták, erre nincsen keret. Rendben. Én vettem meg a több kiló húst, te pedig a bort. Hány litert is vettél?

– Ötöt.

– Igen, annyit,... emlékszem már. Nem lett elég.

– Nagyon sajnálom.

– Most már késő. Szóval Pászka Imre barátom, megfőzte a birkát, azt is mind megettük. Azért olyan megalázó, hogy... Ah, én hatalmat nem akartam soha. Akkor négy éve indultam volna a képviselő választáson a körzetemben. (szenvedélyes) Azt hiszed, nem futottam volna be?

– Igen, azt hiszem, nem futottál volna be.

Meglepődik, idegesen babrál a szakállával.

– (sértődötten) Hát jó, komoly ellenfeleim lettek volna.

– És például milyen színekben indultál volna?

– Mondjuk... SZDSZ–MDF közös jelölt lettem volna... akkoriban.

– Mostanában többet írsz.

– Ez ment meg... (gyanakodva figyel)... Kérdezem is a barátaimtól, nem rosszabbak-e az újabb új verseim. Eddig megkíméltek. Úgyhogy azt tervezem, ha tényleg sikerül meggyógyulnom, és újra embernek érezhetem magam, felülhetek egy buszra vagy vonatra, és elutazhatok Pécsre vagy Debrecenbe, nos akkor tartok egy hosszabb szünetet. Mert újra meg kell ismerkednem az élettel. Olvasni is akarok, újra. Ez egy ideje nem nagyon megy. Látod, most gyakorlatilag be vagyok zárva... ha ti nem jönnétek állandóan, mert hál istennek rengeteg látogatóm van... akkor... el is terjedt, hogy én egy iszákos pali vagyok.

– Ez terjedt volna el?

– Mert ha látogató jön, leküldöm a lányomat, hozzon bort. Hiszen úgy illik. A vendéget kínálni kell. Lenn, a boltos meg azt hiszi, mindet én iszom meg. Őrület. Napi négy-öt palack. Most is vagy ötven üres üveg álldogál a spájzban.

(Egészen pontosan harminchét. Kimentem és megszámoltam, továbbá kettőt találtam még a szobában, illetve még néhány ott zöldellt a polcok mögött is. De azok között lehetett teli is.)

– Egyéb segítség?

– Angyalok vannak. Angyali erők működnek a világban. Egy férfi számára a nőkben működnek, a nő számára a férfiben ezek az erők... Én is angyal vagyok valamilyen módon, és az Ilia Miska is az, sőt... (figyelmesen rám néz)... még te is az vagy.

– Szerinted ezt kifejthetem otthon is?

– Bennem van egy rész angyal, meg egy rész ördög... És van egy másik szempont is. Hogy miféle erők vannak. Elmondom. Láttad a televízióban a műsorunkat? Amikor Ilia Miskával, Kalmár Marcival, Temesi Ferivel és Pataki Ferivel beszélgettünk.

– Láttam.

– És jó voltam?

– Nagyon.

– És azt mondtam már, milyen szobrot szeretnék?

– Úgy érted, magadról?

– Úgy értem.

– És még az életedben szeretnéd?

– Természetesen elég, ha a halálom után leplezik le.

– Gondolom, egészalakos bronzszobrot szeretnél, valahol egy árnyas szegedi parkban álldogálna, zavart tekintetét az ég felé függesztené, miközben szenvedélyesen a melléhez szorítana egy bronz telefonkészüléket.

– Ostoba ember!... (ingerülten kortyol a borából, megkönnyebbül)... Van itt Szegeden, a Stefániánál ez a Dankó Pista szobor. Hiszékeny és tökéletlen emberek folyton letörték a hegedűjének a nyakát, mert azt hitték, varázsereje van. Szerintem különben a cigányprímások tördösték le, hogy olyan virtuóz módon bánjanak a húrokkal, mint Dankó Pista. De ezt nem rasszizmusként mondom... Történt, hogy egyszer Kalmár Marci szobrász barátomat megfogták a rendőrök, mert épp a szobornál, a hegedűnyakkal babrált. Azt hitték, ő tördeli, és nagyon boldogok voltak, mert már a belügyi jutalomra gondoltak. Pedig a Marci csak éppen vissza akarta ragasztani az új hegedűnyakat, amit eská ő faragott ki.

– Neked viszont nincsen hegedűd, amit törögetni lehetne.

– Neked tényleg elmondom, milyen szobrot szeretnék... (figyelmesen néz)... De meg mered írni?

– Szerintem megmerem írni.

– Szóval az én szobrom is ott álldogálna a Tisza parton, csakhogy háttal a víznek. Faun képében ábrázolnának... (eltűnődik)... ekkora... hímtaggal... (ilyen nagy halat fogtam című mozdulat)... Azonban ezt a hímtagot minden héten letörnék. És akkor Kalmár Marci kiküldené a tanítványait, drága kislányokat, akik előtte gipszből megformáznák és kiöntenék a... testrészt, márványba faragnák, lecsiszolnák nagy-nagy szeretettel, és akkor óvatosan visszaragasztanák... Ez lenne Szegeden a leggyönyörűbb szobor.

– Dankó Pista hegedűjének nyakát a varázserő miatt törögették. De a te szobrod hímtagját miért is?

– Csakhogy a szobrász lányok újrafaraghassák.

– Érteni vélem a problémát. Viszont úgy tudom, Kalmár Marcinak vannak fiú tanítványai is. Esetleg úgy alakulhat, hogy...

– Ezt a kényes munkát csak lányokra bíznám... (igen heves)

– Szerintem ez a művészi szabadság korlátozása. No de mindegy. Azt akarom még mondani, hogy elég hosszan beszéltünk, nem lesz több hely a hírlapban. Abba kellene hagyni.

– Hagyjuk abba?

– Egyelőre.

– Egyelőre abbahagyhatjuk.

– Valami szép végszó?

– Legyen az a végszó, hogyha egyszer mégiscsak lesz telefonom, mindenkit fölhívok.

– Jó, legyen ez a végszó. Csak még egy utolsó kérdést. Ha mindenkit fölhívsz, ki állja majd a számlát.

És Szív néhány nappal a hazautazása előtt el kezdte sorolni a dolgokat. S persze ezt is egy történet miatt tette. Ah dehogy is. Nem volt ez már történet, annak kevés volt, inkább afféle egyszerű metaforája annak, hogyan is gondolkodott némely helyzetben Bakó András, és miért is mondhatta Szív nyugodt lélekkel, hogy Bakó nem ért különösebben a szeszes italokhoz, hogy nem az ízekért és a harmóniák kínálta élvezetekért jár Alkohol kisasszony egzotikus kertjébe. És akkor Szív csak úgy, rendszerezés és különösebb megfontoltság nélkül kezdte sorolni a dolgokat, amiket Berlinben látott.

Például a moabiti börtön, hogy itt raboskodott Honecker is, sárga és széles épület, Nyugat-Berlin úgymond legnevezetesebb börtöne. A Köztársasági palota. Ha Herzog elnök úr itthon van, leng és csattog rajta a nemzeti zászló. Aztán a Schanburg utca. És bent a központban Európa egyik legelegánsabb áruháza, a KDV, amit a rossz nyelvek szerint csak azért építettek a nyugat-berliniek, hogy megmutassák a világnak, milyen gazdagok, nagyok és erősek tudnak lenni, és ahol valóban hegyekbe volt rakva a magyar Pick szalámi és úgy szintén dombokba volt emelve a lazacszerű, pirosan tündöklő sonka, és a zöldséges osztályon illatozott a manióka gyökér, és édesburgonyát lehetett is válogatni, valamint cayotent, illetve volt ott dudhi Kenyából, és volt töpörödött vizigesztenye, aztán a kokoma fűszergyökér Kenyából, gyömbér meg ízes bánáncsíra, továbbá carambole a távoli Malaysiából, mellette pedig babaco Ecuadorból, pitahaya Kolumbiából, és volt cherimojas, ami egyszerű alma káposzta volt, és volt granadil és faparadicsom, és a halosztályon kicsi homár, meg nagy langusztatörzsek jégbeáztatva, mindenféle nyershalak, no meg rákszirom, és restaurantban ott ebédelt a helybeli Wolstansbürger meg a japán üzletember, kagylólevest kanalaztak, lazacvariációt vagy tonhalsztéket rendeltek aztán, és közben beruházásokról és árfolyamokról tárgyaltak. No igen, a Potsdamer tér piros jövő doboza. A Moszkva-Berlin kiállítás. Egy új film plakátjai mindenütt, A halálcsináló jön. A halálcsináló jön. A halálcsináló jön. Grunewald. Az árnyas Königsalle. Gazdagok, gazdagság, hihetetlenül kék ég, akvarellzöldet legelésző bárányfelhők, meg leszakadt szürke esőfelhők, kicsiny villák, fehérek, gazdagság, gazdagok, egy teraszos szárd étterem, ahol, mondják, kitűnő a szardínia. Egy szociális otthon, öregasszonyok a balkonon, kibontott hajjal. A Savignyplatz sarkán az a kisvendéglő, ahol piros lábaskákban lehetett pörköltet kapni. A Brandenburgi kapu ócskapiaca, orosz kitüntetésekkel, Szokol rádiókkal.

Legyen elég.

Elég legyen.

Hogy mire fel is volt mindez?

E rengeteg dolgot csak azért sorolta Szív, mert egyszer Guinnes sört vitt a nagybeteg Bakónak, aki már nem ivott töményet, legfeljebb titokban likőrt, de még titokban sem evett húst, csak zöldséget, és csodavizet ivott, hogy meggyógyuljon. Szív odahelyezte Bakó elé a Guinnes sört, ami, egyesek szerint a legjobb sör volt a világon, ami persze egyáltalán volt biztos, mert akkor mit tarthatunk a belga tízfokos sörökről, a ferences barátok kikísérletezte bajor sörökről, az északnémet sörökről, a kanadai sörökről vagy a szent inkvizíció szenvedélyét is segítségül hívó spanyol sörökről, ah, mindegy is, ott állt Bakó előtt a Guinnes, ő meghúzta az üveget, szívott az orrán, a szakállába túrt és csak nagy sokára szólalt meg.

Olyan ez is, akár a Bak. Hát nem?

Aki ivott már Bak sört, illetve fogyasztott Guinnes sört is, tudhatja, miről beszél Szív. Bakó soha nem volt tárgyilagos, amit talán az bizonyít a legjobban, hogy képtelen volt sétálni. A tárgyilagos emberek nemcsak hogy tudnak sétálni, hanem mesterei is ennek az időtöltésnek, művészettel és odaadóan csinálják. Órákon, napokon keresztül, olykor egy egész életen át. Bakó viszont akkor is sietett, ha nem volt különösebb dolga, himbálva és gyorsan járt. Társát, ha éppen akadt neki, folyamatos lökdöséssel ösztökélte a haladásra, úgyhogy jobb volt Bakóval ülni valahol és iszogatni. Bakó az utcán, a szabad ég alatt kiszolgáltatva érezte magát, szorongott.

A pankowi kertben kint megroskadt a novemberi hó. Szív felemelte a fejét, hunyorogva bámult kifelé az ablakon. Csönd volt. Néha a Grabeallén elhúzott a villamos. November vége volt. Lassan utazik haza. És akkor visszagondolt arra a napra, a halál napjára. Szív ezt az egészet hallotta valakitől. Nos igen, hogy kitől is, nyilván megmondhatná, szépen ideírhatná, hanem ez már olyan mindegy, mintha valóban megtörtént volna, mintha igaz lehetne mindaz, ami volt. Éppen olyan mindegy volt, mint a víz, amiben már lemosakodtunk. Szóval azt hallotta Szív, hogy Bakó András búcsúztató szövegét, azt a néhány sort, azt az egylendületű hírlapi flekket, amelyben legalább annyi kötelességtudat munkált, mint amennyi fájdalom, és amely a halál másnapján jelent meg a helyi újságban, bekeretezve, dőlt betűkkel szedve, úgymond kurziválva, egyszóval ő ezt az egyflekket már megírta korábban. Vagyis annyira készült a búcsúztatás kizárólagos szerepére Szív, mondták neki, hogy egy este odaült az íróasztalához, és leírta a mondatot:

Meghalt Bakó András.

Hogy talán leírta még egyszer.

Elhunyt Bakó András.

S így is próbálgatta.

Elment Bakó Andris.

Ésígytovább.

Pedig Bakó András még élt. Igaz, a halálán volt. Igaz, alig volt már tiszta pillanata. Igaz, magatehetetlen volt. Igaz, néha felült az ágyában, s a testéből lógó csövekkel együtt elindult, ám hogy hová, azt talán csak a lelke tudta volna. Akárhogyan is, de élt és lélegzett még Bakó. Néha azt mondta a villamosnak, hogy villamos. Zenét kért. Azt mondta, hogy a nővérke szép.

Aranyos a nővérke.

Melyik nővérke aranyos?

Mindegyik nővérke aranyos.

És talán tudta még Bakó, hogy ősz van, és szeptember van, hogy kint az utcán merő szeszélyből csapkod az eső, aztán a fény lassan és körülményesen szárítgatja a rossz aszfaltot. Tudhatta ezt Bakó, mert élt. Legyen elég ennyi. És ő – hallotta a hírt Szív Ernő – mégis annyira magának akarta a búcsúztatás drámai szerepét, hogy egy este leült az íróasztalához, ráncolta kicsit a homlokát, tornáztatta az ujját, ivott egy kis esti kávét, és leírta:

Meghalt Bakó András.

Vissza kellett pergetni négy hónapot. Szív Hamburgból érkezett haza, még ennek az évnek a tavaszán, de odafönt, hová már nem ér el az emberi homlok, a fák ágai a nyár érett húsába kapaszkodtak. De csak odafönt. Embermagasságban hideg volt. Jó egy hónap távollét után tért haza Szív. A könyvnapon találkoztak Bakóval, a Dugonics téren. Erősködött a szél boldogtalanul, hidegen és fényesen. Egy nagyon sovány és nagyon sápadt embert ölelt meg Szív a zenélő szökőkút mellett, és ez a változás egészen megdöbbentette. Bakó összement és gyenge lett, mint egy üres papírlap. Márciusban még erősnek tűnt, pirospozsgás volt az arca, akkor még, ahogy mondani szokás, súlyánál volt, terveit és a vágyait sorolta, tudott dühös és mogorva, szeretetre méltó és esendő lenni. Élt. Most meg mintha kihűlt volna benne valami. Mintha valami nagyon fontosat elvettek volna belőle. Május, igen, ez volt az a hónap, amikor a halál gyorsítani kezdett Bakó szervezetében. S ha most visszagondol Szív, könnyen utánaszámolhat, hogy mindössze három hónapja volt Bakónak az életben. Három egész hónap, és a szeptemberből valamennyi. Bakó András dedikált a Dugonics tér forgatagában. Forgatag? Na jó. Lézengtek a könyvnapon néhányan. Tolla éppen nem volt Bakónak, így hát kölcsönkért valakitől. Egy nagyon szép s láthatóan nagyon drága golyós irónt adtak neki. Szív már nem emlékszik rá, hogy ki, mindenesetre Bakó ezt a szép és drága tollat azon mód beejtette a szökőkút rácsai közé, s egészen úgy tetszett, ez a toll elveszett, ennek a tollnak annyi, s bizonyára így is lett volna, ha nem tűnik föl a könyvheti ácsorgók gyér népségében Majorka, ha nem hasal rögvest a rácshoz, nem ügyeskedik egy fémpálcával, hogy végül diadalittasan kiemelje az irónt, és be-

vallja, hogy nem csak a diadaltól ittas, hogy csak azért sikerült neki a művelet, mert istentelenül másnapos, hogy tiszta fejjel és rezzenéstelen kezekkel ilyen mélységből egy ilyen tollat kiemelni képtelenség lenne, és akkor ezen nevettek, Bakó is heherészett, miközben az oldalára tévedt a keze, ahol egy zacskóban végződött a teste. Fújt a hideg júniusi szél. Szív Ernőné ekkor látta utoljára az utcán Bakót. A dedikálásnak vége lett. És akkor elmentek a Botond nevű étterembe, négyen, mert Szív Lacika is velük volt. Drága, de nagyon kellemes belga sört ittak, és Bakó fizetett. Vitatkoztak ezen egy kicsit, mármint hogy ki fizessen. Vannak emberek, akik úgy élik le az életüket, hogy lényegesen többet fizetnek, mint amennyit nekik fizetnek. Bakó ilyen ember volt. Többet itták az ő borát, az ő sörét, és többet itták az ő pálinkáját, mint amennyit ő ivott mások kontójára. Mindenesetre akkor egy korsóval és egy pohárral öltek meg ott, a Botondról elnevezett étterem fényes teraszán, közben Szív Lacika szendergett a távoli napsütésben, Szív meg, aki néhány napja érkezett haza Hamburgból, arról fecsegett Bakónak, milyen érzés is a felhők fölött repülni, minisztériumi elsőosztályon persze, ahol az alig órás út alatt négyszer kérdi meg a légikisasszony, parancsol-e a kedves utas egy konyakot. Bakó bólogatott.

Felhők fölött konyakozni, motyogta, s közben az oldalára tévedt a keze, és ott is maradt. Aztán a sör elfogyott, pukkogtak a habbuborékok a korsók alján. Bakóval nem lehetett a halálról beszélni. Legfeljebb annyit dünnyögött olykor, – komorabb pillanataiban –, hogy ha nem sikerül ez és ez a műtét, ha nem hoz eredményt ez és ez a beavatkozás, ha nem távolítják el az oldaláról ezt az undorító zacskót, akkor ő magától elmegy, akkor ő majd megoldja az szenvedését, akkor ő majd maga vet véget ennek az egésznek, mert az képtelenség, hogy így éljen, zacskóval az oldalán, megalázva és kiszolgáltatva, nyomorék módon, évekig. Bakó soha sem beszélt úgy a közelgő halálról, mint valami elkerülhetetlen és végérvényes eseményről. Nem békélt meg, az utolsó percig sem. Egyszerűen nem volt kapható a lélek békéjére, úgymond. Azon az utolsó nyáron még a fogait csináltatta. Akkor is az utcán találkoztak, szokás szerint véletlenül, egészen pontosan a Széchenyi tér trolimegállós oldalán botlottak egymásba, és Szív nyomban elkísérte Bakót a fogröntgenes kis irodába, ami egy belső körudvaron nyílt, valaha talán legényszoba volt, két egymásba nyíló parányi helység, s míg Bakó morogva és bosszankodva újra és újra visszament a fekete szobába, mert rendre elmozdult a röntgenkép, és ismételni kellett, Szív elnézte az udvar csorba kövein heverő kövér macskákat, félig nyílt, álmos tekintetüket, lassú mozdulataikat, s amikor Bakó végre elkészült, elmentek a Boszorkányba, és ittak egy pohár fehér bort, ki tudja már, talán a legutolsót együtt. Szív fent, Pesten hallotta meg a hírt. Sírt egy kicsit. Aztán az első vonattal hazautazott, vissza Szegedre, ahol a szerkesztőségben már várták a búcsúztató cikket. Szív akkor és ott írta meg, a halál napján. Nem előbb és nem később. Igaz persze az is, hogy a helyi hírlapon kívül további három

más helyen is el kellett a barátját búcsúztatnia. Azt mondta később Bakó Andrásné, hogy Bakó voltaképpen megfulladt.

Szív faltól falig járkál pankowi kislakásban. Hideg van kint, mint az Isten hátsóudvarán, ahol az ítéletre kész lelkek gyülekeznek. Piszkos és elfáradt, rossz fénnyel játszó hó az udvaron, hasas kukák, fedelüket emeli már a szeméthalom. Valami tétova történés leng a körtefa ágai között, nem is a szél az, csak az akarna lenni. És ahogy visszalép az összelehelt ablaktól Szív, egyszerre meglátja Bakó Andrásnét, ahogy az asszony ott ül azon a szerdai napon a kórházi ágy mellett, szinte rágörnyed a kórházi székecskére, miközben tartja Bakó András kezét. Valami aprócska zaj is hallatszik. És Bakó Andrásné egy röpke pillantást vet hátra, mert halkan, szinte bocsánatkérően tárul az ajtó, éppen csak egy emberi test méretére válik el a kipárnázott kerettől, és a nyíláson át valóban belép egy aggódó ismerős, egy másik nő, és akkor Bakó Andrásné visszafordul és tartja tovább az embere kezét, és egyszerre csak azt látja, hogy a férfi már halott.

Nem mondja Bakó Andrásné, hogy Istenem.

Nem mondja, hogy jaj.

Nem mondja, hogy hát akkor szervusz, lelkem.

Nem mondja, hogy bocsáss meg.

Nem mondja, hogy megbocsátok.

És nem mondja, hogy akkor most mi lesz.

Bakó Andrásné a férfi mozdulatlan arcába mered. De hiszen csak annyi volt az egész, mint ahogy felsóhajtunk. Annál is kevesebb. Odanézünk egy emberre, és azt mondjuk, Bakó András. Odanézünk, és már nem mondunk semmit. És akkor most hol van, ami volt. Kérdezni, ami nincs? A férfi karjának alsó felén szirmoznak már a hullafoltok. Bakó Andrásné azt figyeli, hogy kiszaladt Bakó testéből az összes vér. Istenem, milyen fehér a bőre. Hogy megritkult a szakálla. Távolról és fehéren fénylik a homloka és a nyaka egyetlen hatalmas árnyék a meredt áll alatt, és a szemével egészen úgy néz, mintha megnyugodott volna. És ahogy ott feküdt, még mindig melegen, de már a lelkétől elválasztva a férfi, Bakó Andrásné egyszerre csak arra gondol, hogy ez az ember nem megnyugvást lelt, nem csak átlépett azon a kapun, melynek túloldalán már nincs szó szenvedésre és örömre, hanem... hanem más történt vele.

Micsoda történt Bakóval, kérdezi Szív megtorpanva a pankowi kislakásban. De aztán nyugtalanul járkálni kezd újra. Cigarettára gyújt. Ott a bíborlik boros üveg is az asztalon, összefirkált könyvek és gyűrött jegyzetek és persze Bakó egy derűsebb változatú fotójának társaságában, ott várakozik bizony a bolgár kadarka. Bocsáss meg, Világ. Dönt az üvegből Szív. Issza, mint a vizet.

Micsoda történt Bakóval, kérdezi újra Szív és már sír.

S mert gyorsan újra felhajt egy csurranásig telt pohárral, hát bosszúsan, a könnyei fátylán keresztül bámulhatja, hogy alig kotyog valamicske az üveg alján. De az is az eszébe jut gyorsan, hogy van tartalék Kadarka, hej, Bakókám, néz a fotóra, szerencsére van. Már jön is a konyhából, s remegő ujjakkal bontogatja a következő üveget.

Bakó Andrásné, mondja Szív halkan.

Bakó Andrásné ráemeli a tekintetét, egyenesen a szemébe néz, hosszan és komolyan, de mintha nem is annyira a válaszon, hanem inkább azon tűnődne, hogy ha majd innen, a kórházi szobából kilép, miként lesz lehetséges élni tovább, nézni félfelhős égre, nyúlni egy pohárért, villamosjegyet lyukasztani, számlát lerendezni, kávét kortyolni, látni verssort és újra látni, igen, mintha ezeken tűnődne Bakó Andrásné, de mert ahogy Szív tartja a sajátjával és nem engedi az özvegy tekintetét, megérzi azt a ki nem mondott néhány mondatot, melyek nélkül ez az egész füzet egy fabatkát sem érne, hát viszi magával Szív Bakó Andrásné tekintetét, és az akkor is vele van, amikor összepakolja a holmiját és búcsút int a pankowi kisháznak, és akkor is amikor felszáll a dérvirágoktól összekarcolt hajnali vonatra az egyik berlini külkerületben, és akkor is, amikor kikészíti az útlevelét és a szendvicseket meg a dobozos söröket, és vele van Bakó Andrásné tekintete akkor is, amikor átzötyögnek a cseh, aztán meg a szlovák határon, amikor ott kanyarog a vonat mellett a jeges Duna, és aztán, végül, ahogy a vonatról lelép a Keleti-pályaudvar összeköpdösött, mocskos peronjára végre meghallja a szavakat.

Mi történt vele, kérdezi tehát halkan Szív.

Nehéz csomagok a kezében, talpa alatt Magyarország.

Ki mondta, hogy ártatlanul születünk, kérdezi az asszony.

Ki mondta, kérdezi Szív.

Ki mondta, hogy az ártatlansághoz szenvedni kell, kérdezi Bakó Andrásné.

Ki mondta, kérdezi Szív.

Én mondtam, válaszol halkan Bakó Andrásné, s már a halottat nézi újra.

Hát ez történt, kérdezi Szív. Csomagjait leengedi, cigarettára gyújt, vonatok jönnek és mennek télből a télbe.

Igen, ez történt, mondja Bakó Andrásné.

Hát akkor most visszakapta az ártatlanságát, mondja még, és már újra a mozdulatlan arcot nézi, azon a szerdai napon, valamivel délelőtt tíz óra előtt.

DANYI MAGDOLNA

Sanzon egy hattyúról s egy tavirózsáról

Sohasem szerettél. Mégis mi vonz hozzám?
Húsz éve már, hogy először láttuk: Nyíló
tavirózsát a park szennyes kis tavában,
a büszke hattyút, amint körbe-körbeúszta.
Szépen tudott úszni, a rózsa nem félt tőle.
Meg sem érintette, hullámot kavart csak, s
kérdezgette egyre. Akárha valami hajnali
fuvalom harmatozta volna gyönge virágtestét,
húsos leveleit. Egy hattyú és egy rózsa,
miről beszélgethet? Pedig beszélgettek.
Szirmait a rózsa össze nem is zárta.
Lebegtette őket az állott vizű tóban.
A harmathullásban. Ingott hófehéren, levelei
védték. A furcsa kérdéseket sorra válaszolta.
Miért is ne? Egy hattyú? Kérdezhet akármit.

Sohasem szerettél. Mégis mi vonz hozzám?
Tizenhat éve már, hogy másodszor láttuk.
Egy tisztáson álltunk. Vagy inkább pázsiton?
Néztük őket szótlan. A nyíló tavirózsát s
a hófehér hattyút. Egy hattyú és egy rózsa,
miről beszélgethet? Pedig beszélgettek. A
hattyú kérdezett, a rózsa válaszolt. Miért
is ne? Egy rózsa? Azt mond, amit akar. Te
akkor azt mondtad: Szeretni nem tudnál. –
Le is út, fel is út. Szólt a tavirózsa, s
a hófehér hattyú értetlenül nézett. Miféle
rózsa ez? Szeretni akarna! A szépség neki
kevés? Ilyen tavirózsát! Ezek a virágok!
Miféle népség ez? ––––––––––

Sohasem szerettél. Mégis mi vonz hozzám?
Tizenhat év alatt miért nem feledtél el?
Hattyúk s tavirózsák, ne emlékezzenek!
fehéren és büszkén ússzanak a vízben. Ma

annyi idős vagyok, mint voltál, akkor régen.
Nyíló tavirózsát, büszke hattyút erre, nem
igen már látni. A parkban a kis tó, ő, bizony,
kiszáradt. A medre még megvan, s a fák is
körülállják. A reményt fel nem adják. Sohasem
szerettél. Mégis mi vonz hozzám? S hogy én
miért szerettelek? Azt sem tudom meg már. S
hogy szerettelek-e? Arra sincs felelet. Az
elmúlt évek során itt nagy inségek dúltak.
Aszály sújtott mindent. S még ha csak ez lett
volna! A hattyú elrepült. A rózsa, ő elhervadt.
Ez a rózsák sorsa. S ő ezt nem tudta éppen.
Hogy víz nélkül nem élhet. S hát ez lett a veszte.

Sohasem szerettél. Mégis mi vonz hozzám?
Egy hattyú s egy rózsa? Mit kezdhet egymással?
Nos, legyünk barátok. Miért is ne lennénk?
Egy büszke hattyú s egy hófehér rózsa! Már
csak egy tavat kell keresnünk. Ha lehet,
tisztább vizűt. Ha lehet, abban a szép parkban.

Palics, 1996. május

HOLDAS GYÖRGY: A „HATALOM" (1986)

LÁZÁRY RENÉ SÁNDOR

Ablakomból

Át a zörgő Széne uczczán
Társzekér döczög tuczat-szám!
Oh, naponta mennyi théma:
Lóganyé, pocséta, széna!...
S míly sekély poéta-véna!

Kolozsvár, 1874. augusztus 5.

Boriskához, futólag

Oh, ne hidd Borbála, Borcsa,
Szép Boriskám, Borsikám,
Hogy a költés sava-borsa
És a költő-sors vidám...
Nem! Nem jut rám csak a korcsa:
Fogy az ihlet sava-borsa,

Hisz hiába koptatom
Verseimre tollam...
Izzadok, káromkodom:
Azt az illen-ollan,

Mert potomra pusztitom
Érted itt a tintát!
Többet érne, hogyha most
Csókolnálak inkább!

Sáromberkén nyaralván, 1877 augusztusában

Billet doux Boriskának

Bori, nézd, úgy tülekednek!
Kóbor betük e füzetben,
Mint az ebek a füzesben –
Üzekednek!
De ne vedd ezt üzenetnek!

Szintúgy Sáromberkén vakációzván,
1877 augusztusának majdnem a végén!

Bácsi-torok!

Regét költök rólad, híres Bácsi-torok!
Táj-leíró vers lesz. Czíme: „Bácsi-torok!"
Első sora így zeng: „Íme, Bácsi-torok!"
Bérekesztem itt, mert ríme már csikorog!

Magyar-Vistára menet, 1888. augusztus 10.

Csáky bácsi arczképe

Csáky bácsi méla bajsza
Csáléra áll, s néha hajszra!
Bajsza alján két nagy ajka:
Három csibuk fityeg rajta...
Csak pipázgat, s bárha már agg:
Úgy pöfékell, mint a gyárak!
Kis szobában él pipálva:
Füstölög, mint kormos élet,
Megrepedt vén, régi kályha.

Székely-Keresztúron, 1889 augusztusában

Orpheusz suttogása

A kéz egy asphodélos
Vad árnyékát letépte:
Szavak mögül kiárad
Lélek s tudás setétje:
Áramlik, mintha réten
A szél, a lét, a Léthe:
Tücsökhang súlytalan leng,
Mint árnyak néma lépte.

Mykene – Argos, 1908 júliusában

Un parnassien

(Le dernier des derniers)

Kávéházak terasszán,
Zöld rakpartok kövén ül:
Elmélázó moszat... Már
Nem írogat – de vénül!
Dilettáns kis poéta:
A vers belőle gúnyt űz.
Lírája lenge pernye:
Nem perzselő, nem új tűz!
Költőnek úgyse tartja
Vásárhely, Pest, Kolozsvár,
Nagyvárad, Kassa, Karcag...
Parnasszusért cserébe
Nem jár csak macskaszarszag.
Parnasszus helyett néki
Elég a Montparnasse...
Parfőm, húgy, macskaszarszag.
C'est tout. C'est mon Parnasse.

Párizs (Montparnasse – Le Dôme),
1912. júliusának vége felé (talán 27-én)

GÖMÖRI GYÖRGY

Hajnali ihlet

Korareggeli álmok, hajnali ébredezések-
mennyire adósotok vagyok!
Az éjszaka: szénfekete, lágy tó,
hív, húz, magába ránt és ringat hangtalan.
Szélcsend van, semmi nesz, csak egy távoli
repülőgép mint hogyha búgna.
Ilyenkor a Gondviselőre
bízom lelkemet. Már amennyi belőle
még lassan kihúnyó öntudatomban benne leng.
Hiába álmodnék azután csodaszépet,
az lesz csak belőle, mint Babits
sebtében lejegyzett kétsorosából: zöngemény.
...De a violaszín hajnalban új–meg–új
szókapcsolatok sarjadnak, villamos
szikrák sercegnek a fejben, és íme,
csoda: formát ölt s egyszerre
alkalmi Pallaszként életre pattan a vers is.

Előzetes egy antológiához

Örülj szivem,
s ne táncolj már a gúzsban,
repess szivem,
ott vagy hiszen
a dicső hatszázhúszban!

A zord jelen
(-talan, -telen)
nem hagyott lenn a búsban;
neved ragyog:
helyet kapott
a végső hatszázhúszban!

Újra nekrológ

már annyi nekrológot írok
hogy szinte nekromán leszek
életkedvemet felemésztik
parányi halál-termeszek

azt még csak el lehet viselni
ha nyolcvanon túl mennek el
akiket ismertünk szerettünk
– mindenkit vár mene tekel

de amikor lesújt a villám
s elvisz egy ötvenéveset
(nem öreg még! nem is idős tán)
aki nem is volt nagybeteg
elnémulunk akkor s a csöndben
a szívverésünk hallani
morajlanak a kinti ködben
a nemlét kék hullámai

amiken túl – így hitte Wiktor –
van élet még van túlvilág
de sohasem vesszük magunkra
többé a régi test-ruhát

megszoktuk már meg is szerettük
s ha le kell tenni? üsse kő
nekromantikus szódagállyal
virít a „kincses temető”

1996

JÁNOSHÁZY GYÖRGY

Előadás után

Az elcsépelt darabnak vége régen,
színész, közönség elment már, sötéten
tátong a nézőtér – de a szakadt,
poros függöny valahogy fennakadt,

s az üres színpadon magányos árnyék
hajlong, az elmaradt tapsokra vár még,
és észre sem veszi, hogy odalenn
nincs egy hüvelyknyi emberfia sem,

csak bentlakó patkányok háborúznak
pár falatért a széksorok alatt;
eszébe sem jut, hogy a fennakadt

behemót függöny bármikor kicsúszhat
a Sors markából, s egy kő súlyú bojt
úgy agyoncsapja, mint posztós a molyt.

Holtvágányon

Rozsdázó holtvágányra félretolva
alszik a kiérdemesült vonat,
nem hull szilaj szikrája, mint a polyva,
mindegy neki hajnal, dél, alkonyat.

Mellette száguld el a duhaj élet,
a hipermodern mammutmozdonyok;
az övében tűz és füst már nem éled,
vastestében élő szív nem dobog.

De öröklét ez inkább, mint halál:
élvezi a megérdemelt nyugalmat,
nem árt neki többé se hó, se harmat.

Fapadjain gazdátlan macska hál,
és egy lélekkel nap- s éjszakahosszat
ócskavas-mennyországról álmodoznak.

Burleszk szonett az elmúlásról

Az órában sántán döcög az inga:
gém, melyet célba vett egy fránya flinta;
szived, a szorgos kis szivattyú-himba,
úgy nyekereg, mint szétpüfölt marimba.

Elkókadt rég a rétek kankalinja,
a nyárból sem maradt, csak száraz inda;
kopott zakódból kifakult a minta,
kopott tolladból kifogyott a tinta.

Mohó szájad tátog csak egyre, mintha
végbúcsuja előtt a csalafinta
életből még egy utolsót nyalintna –

de pálcájával üstökön legyint a
Fekete Angyal, s gúnnyal rád kacsintva,
füledbe súgja: Gyerünk formalinba!

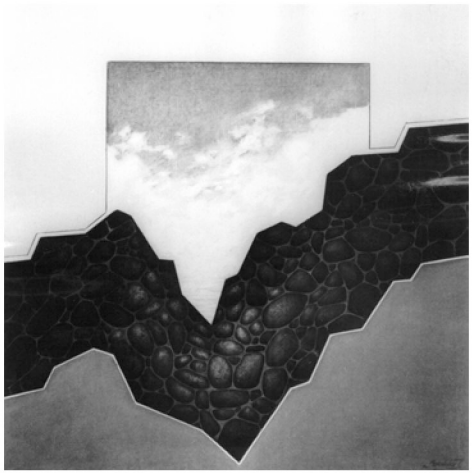

SZAKÁCS IMRE: GÖRGETETT KÖVEK (1995)

BAKOS ANDRÁS

Megszállás

Egy falumbeli asszony néhány évvel ezelőtt, egy vasárnap délelőttön belépett a falu templomába, odament a pap mellé, aki egy hokedlin állt, és a mellékoltáron lévő sószobor lábát törölgette; és azt mondta a papnak, mosolyogva, hogy úgy érzi, megszállta a szentlélek. A pap, hallva ezt, lelépett a hokedliról, de olyan szerencsétlenül, hogy kificamodott a bokája. Az asszony megkérdezte, mit tegyen, a pap pedig csupán annyit tudott mondani, hogy ha az újszülött világra jön, az asszony nyugodtan hozza el, meg fogja keresztelni. Ezután semmi érdekes sem történt: az asszony az eset után is szorgalmasan járt a misére; nem volt terhes.

Később ez a nő azt mondta anyámnak, amikor találkoztak, hogy *bárcsak beszélhetnék egyszer a fiaddal.* Amikor ezt anyám elmesélte, épp egy kéthetes kirándulásra indultam. Csónakomon végigjártam a folyó felső szakaszát, horgászással, főzéssel töltöttem az időt, és a csónakra kifeszített ponyva alatt aludtam. Amikor hazaértem, és beléptem az üres lakásba – közben az itthoniak is elmentek valahova –, a felmosott kövek hűvösségével együtt a kamrában maradt almahéj erjedésének szagát is megéreztem, és azt is, hogy itteni életem nem ott folytatódik, ahol két héttel ezelőtt abbahagytam.

Ez így is történt: mióta itthon vagyok, sok, korábban gyakran emlegetett emberről nem hallok semmit. Az asszonyról sem beszél senki; pedig régen ennyi idő alatt többször is okot adott arra, hogy szóba kerüljön. Ám úgy döntöttem, nem kérdezem meg senkitől, mi van vele, mivel nem tudok és nem is akarok fölkészülni egy olyan válaszra, mely valamiképp velem kapcsolatos lenne.

Álom egy lóról

A gulyásnak, aki az utcánkban lakott, volt egy nagyon szép, fehér lova, amelyet azután sem adott el, hogy felhagyott a marhaőrzéssel. Ötéves koromban ezt a lovat mindenáron meg akartam venni; hónapokig kiürült mézesflakonokban, műanyag mackókban gyűjtöttem az aprópénzt, a gulyásnak azonban váratlanul meghalt a felesége; hirtelen sok pénzre lett szüksége, így nem várhatott addig, míg össze tudom gyűjteni a teljes árat. Amíg a ló ott volt, majdnem mindennap átmentem hozzájuk. A gulyás, amint a melléképület

ablakán át meglátott, kilépett az udvarra, bejött velem az istállóba, a hónom alá nyúlt; fölemelt a ló hátára, majd szinte azonnal le is vett. Ezután rendszerint estig beszélgettünk a melléképületben.

Tegnap éjjel a lóról álmodtam: a házsor végén, a villanykaró mellett álltam, és egy szürkésfehér, gomolygó felhő képében láttam meg. Lassan közeledett a ház felé, néhány méterrel a gyep fölött lebegve. Amikor bevágtatott az udvarunkra, futni kezdtem. Attól féltem, hogy mire hazaérek, eltűnik.

Végigszaladtam az udvaron, és a ház mögött, a palatetős színben találtam rá. A bárányok szénáját ette, amit a téli esők elől hordtunk be. Leültem mellé a földre, hátam a falnak támasztva, nyújtott lábbal, és azt álmodtam, hogy elalszom. Akkor nem tudtam, hogy mindez nem ébren történik velem; mint ahogy az is, hogy ott, a földön ülve felébredtem, és nem láttam magam mellett a lovat. Körülnéztem, aztán megnyugodtam: a földet ugyanis faltól falig beterítette a széna. *Tehát mégis itt van valahol,* mondtam, és kezem a malteros falnak támasztva fölálltam.

A padlóváza története

A polgárőrök versenyén fölfigyeltem a súlyzóra, mely a futtballpálya szélén, a fűben hevert; mellette a színes korongok. A polgárőr-csapatok a pályán vándoroltak, egyik versenyszámtól a másikig; a súlyzó volt az utolsó versenyszám.

Miután a szervezők többször is megpróbálkoztak a rúd felemelésével, és egyikük sem járt sikerrel, én is odaléptem; ráfogtam, fölvettem, és a fejem fölé löktem. Ezután két újabb korongot húztam a súlyzóra, majd további kettőt; ezt, vagyis a száz kilót is sikerült kilökni. A szervezők mosolyogva néztek. Egyikük mondott valamit, ami úgy hangzott, hogy „heszte könnyű". Aztán, mintha ott sem lettem volna, leszedegették a külső korongokat és folytatták az emelgetést.

A versenyzők ezután érkeztek meg; mindegyikük mosolyogva, pontosabban önirónikus mosollyal lépett a rúd mögé. Ám amikor lehajoltak a rúdhoz, arcuk megkomolyodott; a sikeres vagy sikertelen erőlködés után ismét mosolyt erőltettek arcukra. Mindezt a büfésátor ponyvája alól néztem végig. Amikor a legerősebb versenyző, aki négyszer is próbálkozott, föladta a küzdelmet, vettem magamnak egy pohár hideg barnasört, és órákig el sem mozdultam a helyemről.

Késő este azonban, az eredményhirdetésen, amit a sátrak előtt rendeztek meg, a verseny fő szervezője váratlanul az én nevemet is bemondta a mikrofonba; arra kért, menjek oda mellé. Szavait hallva sokan felémfordultak, olya-

nok is, akiket még életemben nem láttam, így nem tudtam, honnan tudják, ez a név enyém. Fölálltam, odamentem, a fő szervező pedig átadott egy okker virágokkal díszített, hatalmas, sötétbarna padlóvázát. E díjat, mint mondta, versenyen kívüli teljesítményemért, a száz kiló felemelésével érdemeltem ki.

Ez a fordulat annyira meghatott, hogy könnyezni kezdtem.

ASSZONYI TAMÁS: BAROKK (1993)

SZŐKE KATALIN

Apokalipszis - 1917

A XIX. századvég és a XX. századelő orosz gondolkodásában és irodalmában különösen felerősödött az orosz tudatra oly jellemző eszkatológikus látásmód. Vlagyimir Szolovjov, a kor meghatározó filozófusa, aki nagy hatást gyakorolt a századelő legmarkánsabb szellemi áramlatára és irodalmi irányzatára, az orosz szimbolizmusra, utolsó művében, a *Három beszélgetés*ben megírja az *Antikrisztus legendáját*, melyben megjövendöli az Antikrisztus közeli eljövetelét, s az egész világot behálózó társadalmi szervezetét. Szolovjov műve értelmezésének egy, rendkívül fontos mozzanatára Nyikolaj Bergyajev, akit filozófusként szintén a szolovjovi örökség folytatójaként tartanak számon, hívja fel a figyelmet *Az orosz kommunizmus értelme és eredete* című könyvében: „Szolovjov apokaliptikus szemlélete nem a világvége eljövetelére utal, hanem egy meghatározott történelmi kor végét s történelmi katasztrófa közeledtét jelzi: *ez az Apokalipszis a történelmen belül fog lezajlani.*" (Kiss Ilona fordítása.)

Mikor Oroszországban bekövetkezett az 1917-es októberi forradalom, az orosz írók és értelmiségiek többsége, jelentős mértékben a szellemi előzmények következményeként, a „köznapok" történelmét mintegy apokaliptikus kulcsban értelmezte és így is élte meg. Egyébként, egyfelől a véres és brutális eseményeket, másfelől az új életről és új világról szóló hangzatos jelszavakat tekintve, minden oka megvolt rá. Az Apokalipszis-várás nem csak a misztikus beállítottságú szimbolistákat jellemezte, hanem a parasztköltőket is, sőt, a fiatal proletárírók naivan lelkes, jórészt dilettáns alkotásai szintén apokaliptikus, messianisztikus elemekre épültek. Természetesen az ő műveikben az üdvtörténeti végen volt a hangsúly, Krisztus második eljövetelét a kozmikus forradalom győzelmével helyettesítették be. Az apokaliptikus-elv szokatlan egybefogó erejét mutatja például a Petrográdban 1916-18 között működő irodalmi csoportosulás, a *Szkíták*, amely a „szellemi maximalizmus" és az „örök forradalmiság" programját hirdette meg: a szimbolisták és szimpatizánsaik (A. Blok, A. Belij, V. Brjuszov, A. Remizov, J. Zamjatyin), a parasztköltők (Sz. Jeszenyin, Ny. Kljujev, P. Oresin) és ismert filozófusok (L. Sesztov, K. Erberg) alkalmi társulása volt. A szkíták a forradalomban a romboló, pusztító barbár őserő feltörését látták, amely a beteg, felemás orosz civilizációt ugyan elpusztítja, viszont ez a záloga az orosz kultúra és szellemiség megújulásának, az „új ég" és „új föld" eljövetelének. A csoportban 1918-ban a baloldali eszerek júliusi moszkvai lázadásának leverése után szakadás állott be. Főként Remizov, Zamjatyin és Sesztov számára ekkor már végképp világossá vált, hogy a bolsevikok által vezérelt orosz forradalom nem a szellemi újjászületést, hanem Oroszország és az orosz kultúra értékeinek végleges pusztulását hozza, s az utópia megvalósítása szükségszerűen egy értelmiség- és kultúraellenes diktatúrába torkollik.

Jelen írás az Európa Könyvkiadónál májusban megjelenő *Apokalipszis - 1917* című könyv utószava, amely Bunyin naplóját, Gorkij 1917-18-as publicisztikáját és Rozanov *Korunk Apokalipszise* című írását tartalmazza.

Az 1917-es forradalmak hétköznapjairól, a személyes sorsok kataklizmáiról az események idején született naplók, s a napilapokban megjelent írások tanúskodnak. Ekkor még létezett sajtószabadság, noha ez a februári forradalom kérészéletű vívmányának bizonyult, s a viharfelhők már 1917 végén, 1918 elején gyülekezni kezdtek felette. A forradalom idején az orosz írók közül többen vezettek naplót; elegendő itt Blok naplójára, Z. Gippiusz Pétervári naplójára, M. Prisvin pár évvel ezelőtt publikált naplójegyzeteire utalni. E naplók többségét Oroszországban a szovjet korszakban nem publikálták, csak „tamizdat"-ban, vagyis nyugati kiadásban és szamizdatban terjedtek, illetve az archívumok mélyén szunnyadtak, mint például Prisvin naplója. Ezeknek az írásoknak a közvetlen dokumentum-értéken kívül fontos vonásuk, hogy beszámolnak arról, milyen hatással volt a forradalom okozta megrázkódtatás az írói világkép, „világmodell" alakulására, mennyiben rendítette meg az eddig stabilnak hitt értékeket, valamint ebben az új léthelyzetben mennyiben igazolható mindaz, amit eddig az orosz történelemről, az orosz emberről és az orosz kultúráról írtak és gondoltak. Éppen ezért majdnem mindegyik napló egyben válság-dokumentum is; arról tanúskodik, hogy valami végérvényesen lezárult nem csak az orosz történelemben, de az orosz irodalomban is, éppen ezért válik problémává több alkotó esetében, miként lehet a jelen helyzetben megfelelni az orosz író legendás elhivatottságának (Oroszországban az író több mint író), illetve egyáltalán hogyan lehet tovább írni és élni.

Ivan Bunyin (1870–1953) naplója a forradalomról, az *Elátkozott napok* hosszú ideig csak külföldön jelenhetett meg, Oroszországban 1989-ben adták ki először. A naplót, melyet az olvasó nem ismerhetett, a szovjet kritika művészileg értéktelen, szovjetellenes rágalomnak minősítette. Bunyin ugyanakkor nagyon fontosnak tartotta ezt az írását, az első helyen válogatta be összes művei nyugati kiadásába. Bunyin ötven éves volt és ismert író, mikor arra kényszerült, hogy elhagyja Oroszországot. A naplót 1918–19-ben Moszkvában és Odesszában írja, a kiutazásra készülődvén, annak tudatában, hogy lehet, sohasem látja viszont Oroszországot. Az utolsó bejegyzés 1919. június 20-ról való. Családjával 1920. január 20-án hagyja el Oroszországot; először Odesszából Konstantinápolyba hajóztak, majd Párizsba mentek, ahol Bunyin haláláig élt. 1933-ban ő az első orosz író, aki megkapja a Nobel-díjat. A díj odaítélését többen politikai okokkal magyarázták, az viszont tény, hogy munkássága az emigrációban kiteljesedett, melyet olyan művek jeleznek, mint a *Sötét fasor* mesteri miniatűr elbeszélései, vagy az *Arszenyev élete* című regénye.

Bunyin ugyanúgy nem tartozott egyetlen politikai irányzathoz sem, ahogy nem tartozott egyetlen irodalmi csoportosuláshoz. Féltékenyen óvta mind emberi, mind írói szuverenitását, s jogát a kritikára. Írótársairól – legtöbbször igazságtalanul – nem volt valami nagy véleménnyel. Talán ő az egyetlen olyan orosz író (Csehov mellett), akit alig érintettek meg a kollektivisztikus utópiák, eleve tagadott mindenfajta forradalmat, beleértve a nagy francia forradalmat, s az 1905-ös orosz forradalmat is. 1917 előtt írott elbeszéléseiben uralkodó az orosz falu ábrázolása: alakjai a lelkileg kiüresedett nemes és paraszt, akik a nemesi kultúra széthullásának áldozatai. Bunyin prózájában a paraszt egyáltalán nem idealizált, sőt, kiszolgáltatottságában kegyetlen és gyanakvó, „az orosz lélek szörnyű rejtélyének", vagyis a lét értelmetlenségének a megtestesülése. Bunyin szerint ez a pszichikum, vagyis a néplélek megváltoztathatatlan. Az ugyancsak 1917 előtt írott, egyik legismertebb elbeszélésében, a *San Francisco-i úr*ban a lét értelmetlenségének témája már filozófiai szinten, az egyén és a mindenség antinómiájának képi megjelenítésében valósul meg. Bunyin prózája impresszionisztikus jel-

legű, nagy szerepe van benne a természet ábrázolásának: a természettel való egyesülés ritka pillanatai jelentik az ember számára azt az illúziót, hogy a lét értelmetlensége leküzdhető.

Mikor Bunyin naplóját olvassuk, olyan érzésünk támad, mintha az „örök" orosz természet hátterében a falusi elbeszélések parasztjai kelnének életre. A napló hőse tulajdonképpen az elembertelenedett, manipulált tömeg, a néhai „szent orosz nép". Bunyin kegyetlen őszinteséggel leplezi le az orosz értelmiségre oly jellemző önámító hazugságot, a népimádatot, amely mögött valójában mély közöny rejlett éppen imádatuk tárgya iránt. Bunyin nem kis indulattal ír arról, hogy az orosz értelmiség, a kollektivisztikus ideálok bűvöletében élve, mikor „népben" és „emberiségben" gondolkodott, a parasztot nem vette emberszámba, nem látta meg benne az egyes embert, az individuumot. A naplót mindvégig egyfajta ideges lüktetés jellemzi, amin nincs mit csodálkozni, ismerve az író akkori élethelyzetét. Az Elátkozott napok alaphangját Bunyin már-már depresszióba hajló mély pesszimizmusa határozza meg. Ennek ellenére a naplóban ábrázolt utcajelenetek, életképek meglepően élőek, az idézett beszélgetések majdnem mindegyike poénra van kihegyezve. A megszokott életük kerékvágásából kizökkentett emberek naivitása, elvtelen alkalmazkodásuk Bunyinban egyáltalán nem titkolt ellenérzéseket vált ki. A naplóban ábrázolt panoptikum rendkívül széles: fel-felvillannak a különböző társadalmi rétegekhez tartozó emberek, irodalmárok, politikusok, csekisták, színészek, munkások és utcai járókelők. Mind megmérettetnek, és jóformán mind könnyűnek találtatnak. Bunyint mint írót leginkább a „zűrzavaros idők" nyelve, kifejezésmódja foglalkoztatja: felidézi az odesszai utca szófordulatait, a plakátok értelmetlen jelszavait, a korabeli munkássajtó félművelt cikkecskéit, vagyis a tömeg „hangját". Ezzel a szubkulturális nyelvi kifejezésmóddal állítja szembe az irodalmi nyelvet; ezen a naplóíró akkor szólal meg, mikor a számára legkedvesebbről, a zűrzavar közepette az örök értékekről, a természetről és Oroszországról beszél. A székesegyházak szépsége, a tavaszi természet, az esőben csillogó háztetők nosztalgikus hangulatot ébresztenek benne, hiszen örökre készül elhagyni Oroszországot. Bunyin felfogásában az orosz forradalom egyértelműen a történelmi Oroszország végét jelzi. Bunyin apokalipszise a személyesen megélt kataklizma, amelyet nem igazolhat semmiféle utópikus álom, sem magánmitológia.

Makszim Gorkij (1865–1936), a sztálini korszakban a „szocialista realizmus" megalapítójának kikiáltott nagy orosz író viszonya az októberi forradalomhoz korántsem volt egyértelmű. Tulajdonképpen a gorkiji életrajz bizonyos elemei mind a mai napig nem tisztázottak (többek között halálának valós körülményei sem); 1917 után a szovjet rendszer bonyolult macska-egér játékot játszott vele, hol kedvére tett, hol elhallgattatta, hol privilégiumokat nyújtott neki, hol még személyes szabadságát is korlátozta. Gorkij 1917-ben talán a legismertebb orosz író volt mind hazájában, mind külföldön. Köztudott volt róla, hogy nem csak szimpatizált, de kapcsolatban is állt a forradalmi erőkkel. 1901-ben írta meg a *Viharmadár dala* című prózaversét, amely a századelő forradalmi romantikájának alapműve. Az első legális bolsevik újság, a *Novaja zsizny* (Új élet) 1905-ben az ő közreműködésével jött létre, ekkor ismerkedik meg Leninnel is. Kapcsolatuk azonban egyáltalán nem nevezhető felhőtlennek. 1906-tól Gorkij A. Bogdanov nézeteinek hatása alá került, komolyan hitt ő is abban, hogy az orosz „istenépítés" és a forradalmi eszmék összeegyeztethetőek: Gorkij „istenépítő" útkeresése tükröződik például az *Anya* című regényében. Lenin emiatt kritizálta Bogdanovot és szintén elítélő szavakkal illette Gorkijt „naivitása" miatt. Igazán feszültté viszonyuk

voltaképpen közvetlenül az októberi forradalom előtt vált. Gorkij lelkesen fogadta a februári forradalmat, s a baloldali eszerekkel, az úgynevezett „internacionalistákkal" (N. Szuhanov, A. Tyihov, V. Gyesznyickij) együtt Petrográdban lapot indít 1917 május 1-én szintén *Novaja zsizny* néven. A lap célja a demokrácia védelme a februári forradalom szellemében. A Novaja zsizny a pluralizmust hirdeti meg a politikában a szovjetek egyeduralmával szemben, bírálja a bolsevizmust, állandó vitában áll a *Pravdá*val, s mindennek következtében az újságot Lenin parancsára 1918. július 6-án véglegesen betiltják.

Gorkij a Novaja zsizny-ben *Időszerűtlen gondolatok* címmel írja nap mint nap publicisztikáját. 1918-ban, a lap betiltása után az *Időszerűtlen gondolatok*at Petrográdban és Berlinben is megjelenteti könyv alakban. A sorozat több cikkét lefordították nyugati nyelvekre. Magától értetődő, hogy a Szovjetunióban a cikksorozat egészen a Gorbacsov-korszak végéig nem jelenhetett meg, 1989-ben adták ki először. Pedig az *Időszerűtlen gondolatok* nélkül nincs hiteles Gorkij-biográfia, s nehezen érthető Gorkij világképének alakulása is.

Az *Időszerűtlen gondolatok* egyes írásai hiteles képet nyújtanak a forradalomról. Igaz, irodalmi szempontból hagynak némi kívánnivalót maguk után, érződik, hogy sietősen megírt cikkekről van szó, hiszen a napi események értékelése Gorkijnak mindennél fontosabb. Az írások stílusa éppen ezért nem mindig egységes, hol túlzottan patetikus, hol leegyszerűsítően didaktikus, sőt, néha egyenesen vulgarizáló a hangvételük. A cikkekben erőteljesen szétválik egymástól, ami a tulajdonképpeni kritika, sőt, a felháborodás tárgyát képezi és a gorkiji utópia, ami a realitások ellenében is mindvégig az író világképének alappillére marad. Gorkij kritikájának fő motívumai egybeesnek a későbbi orosz és kelet-európai emberjogi mozgalmak jelszavaival. Fellép a szólásszabadság és a sajtószabadság védelmében, melyet a februári forradalom alapvető vívmányának tart. Az erkölcs és a jó ízlés nevében ugyanakkor elítéli a sajtóban megjelenő méltatlan hangot, a „piszkos kis brosúrákat", melyekben a Romanov családon gúnyolódnak. Felemeli szavát a letartóztatások ellen, s a politikai pluralizmus védelmére kel, mikor tudomást szerez Singarjov és Kokoskin, ellenzéki kadet politikusok kegyetlen meggyilkolásáról. Megdöbbentő képet fest az utca, az elállatiasodott tömeg ösztönkitöréséről, az önbíráskodásról és a pogromokról. Leleplezi a bolsevik sajtó demagógiáját, rámutat a bolsevikok és a nép közötti mély szakadékra és konstatálja, hogy a bolsevikok lényegében a demokrácia és a munkásosztály (munkás-értelmiség) ellen folytatnak harcot. Figyelmet érdemel az *Időszerűtlen gondolatok* Lenin-kritikája: Gorkij elsőként eredezteti Lenint és Trockijt a Bakunyin-Nyecsajev-típusú orosz anarchista fanatikus forradalmároktól. A későbbiekben ezt a vonulatot rendkívül pontosan Ny. Bergyajev *Az orosz kommunizmus értelme és eredete* című könyvében vázolja fel.

Tomas Venclova, a világhírű emigráns litván költő az *Időszerűtlen gondolatok*ról 1988-ban írott tanulmányában nem véletlenül hangsúlyozza azt, hogy mind Gorkij antibolsevik alapállásának, mind későbbi közeledésének a szovjethatalomhoz gyökereit az író személyes mitológiájában és világ-modelljében kell keresni. A gorkiji személyes mitológia már a századfordulón írt elbeszéléseiben, színműveiben és 1917 előtti regényeiben, a *Foma Gorgyejev*ben és a *Matvej Kozsemjakin élet*ében világosan körvonalazódik. Alapja egy jórészt eklektikus és leegyszerűsített zárt világkép, amely a XIX. századi klasszikus prometeizmus, illetve Nietzsche és Marx tanainak keveréke. A gorkiji világkép túlzóan antropocentrikus: itt minden dolog mértéke kezdő- és végpontja az *ember*. Gorkij feltételek nélkül, naivan hisz az ész hatalmában, az ész és akarat művei-

Szeged

ben mitologikus kategóriákká tágulnak. Bízik az emberi önmegvalósítás korlátlan lehetőségeiben, a haladásban, a „tervszerű történelmi folyamatban" és egy olyan jövő képét látja maga előtt, ahol megvalósul a végső társadalmi harmónia. Éppen ezért szimpatizál a szocialisztikus eszmékkel. A szocializmus nála a tudományos igazság rangjára emelkedik, ez az a végpont, ahová eljut az emberi történelem, vagyis a szocializmus nem más, mint a földi paradicsom megvalósulása. Végeredményben a gorkiji világkép egy szekularizált eszkatológikus modellre épül, amely jellemzője a XIX. századi orosz forradalmi demokrata utópiáknak is.

A fentiekben vázolt világkép alapvetően meghatározza az *Időszerűtlen gondolatok* pozitív programját. Gorkij szerint minden baj, a vadság és az anarchia forrása a „felszabadított Oroszországban" a kulturálatlanság, a műveletlenség és a passzivitás, vagyis a testi és szellemi renyheség. A megmenekülés útja tehát az aktivitás, a munka, valamint a „kulturális építés". Miután azon bánkódik, hogy Oroszországban kevés a munkaszerető ember - az antiszemitizmussal szembeni fő érve például, hogy „a zsidó majdnem mindig jobb munkás, mint az orosz" -, megállapítja, hogy nincs más recept, mint a tervszerű munkavégzés az élet minden területén: „a csodák országát alkotjuk meg, ha energikusan dolgozunk" - írja. A „kulturális építés" gorkiji programja ismeretelméleti elveken nyugszik, mivel elképzelései szerint az igazi kultúra csak a tudományon alapulhat és a haladás, valamint az aktivitás szellemében működik. Egyébként Gorkij a kultúra művelését a felvilágosító, nevelő tevékenységgel azonosítja, szintén a XIX. századi forradalmárok szellemében. Az *Időszerűtlen gondolatok*ban némi patetikus hevülettel így fogalmazza meg ezt: „Ha a forradalom képtelen arra, hogy azonnal nekikezdjen a kulturális építésnek, akkor - nézetem szerint - a forradalom terméketlen, nincs értelme, és mi - a nép - életképtelenek vagyunk." Gorkij utópikus beállítottságából - nyilvánvaló erkölcsi kételyei ellenére - logikusan következik a bolsevikokkal való megbékélése. Az *Időszerűtlen gondolatok* utolsó cikkei már ebbe az irányba mutatnak.

Gorkij 1918-19-ben sokat tett írótársaiért, szinte „intézménynek" számított az irodalmi életben. Segítette anyagilag az éhező, beteg írókat (többek között Rozanovot is), megalapította a Világirodalmi kiadót, ahol munkát adott pályatársainak. Kapcsolatait és tekintélyét felhasználva még a Csekától is meg tudott védeni számos ártatlan embert. Lenin nem nézte jó szemmel ezt a tevékenységét, és egészségi állapotára hivatkozva rábírta, hogy külföldön telepedjék le. 1931-ben tér vissza csak, immár végleg, a Szovjetunióba.

Gorkij utópiáját voltaképpen a sztálini irodalompolitika a „szocialista realizmus" megalkotására használta fel. Ő maga ugyanakkor nem volt mindig kényelmes ember a rezsim számára. Megtagadta például, hogy Sztálinról könyvet írjon, viszont zsolozsmát zengett a Fehér-tengeri csatorna építéséről, melyről köztudott volt, hogy kényszermunkával rabok építették. Az 1930-as években Gorkij, mint „őfelsége ellenzéke", a maga eszközeivel próbált valamit tenni a pártellenzék és az írók módszeres kiirtása ellen, ám nem sok eredménnyel. Élete utolsó éveiben megtiltották neki, hogy elhagyja Moszkvát.

1930-ban, mikor elkészítette *V. I. Lenin* című cikke végleges változatát, melyben Lenint Nagy Péterhez és Lev Tolsztojhoz hasonlítja, arról vall benne, hogy tizenhárom évvel korábban azért nem értett egyet a kommunistákkal, mert hibásan túlértékelte az értelmiség szerepét, mint az egyetlen olyan erőét, amely képes Oroszország vezetésére. A gorkiji apokalipszishez talán adalékul szolgál a következő történet, melyet egy szovjet disszidens írt le visszaemlékezéseiben (Gorkij világképét elemző cikké-

ben Tomas Venclova említi meg): 1949-ben egy leningrádi diákot letartóztatnak ellenzéki tevékenységért és a bíróság elmekórtani szakvéleményt kér róla. A kiküldött pszichiáter, miután talál egy kéziratot a diáknál, melyet a kórházban készített, ennek alapján mániákus depressziót és nagyzási mániát állapít meg nála. A kézirat Gorkij *Az ember* című poémájának szó szerinti szövege volt, melyet a diák kívülről tudott.

Ha a szovjet pszichiáter Rozanov valamelyik szövegének másolatát találta volna meg a szerencsétlen diáknál (ami eleve elképzelhetetlen, az 1940-es években Rozanovnak még a nevével sem találkozhattak az ifjú emberek), a diagnózis még elrettentőbb lett volna. Vaszilij Rozanov (1879–1919) az orosz „vallási reneszánsz", a századelő vallásfilozófiájának egyik legellentmondásosabb és legszínesebb alakja. Szépírói vénája és nyíltan vállalt szubjektivitása folytán különös, egyedi nyelven szólal meg a filozófiában, a számára oly kedves eljárásmóddal, a paradoxonnal élve, a *„formátlanság tökéletes formáját"* hozza létre mind az orosz gondolkodásban, mind az orosz irodalomban. Műveiben nem alkotott rendszert, hanem a *gondolkodás folyamatát*, a gondolatok spontán áradását kívánta rögzíteni szövegeiben.

Vaszilij Rozanov életrajza furcsaságokban is bővelkedik. Vetlugában született, a moszkvai egyetem filológiai fakultását végezte el, majd 13 éven át vidéki gimnáziumokban tanított földrajzot és történelmet, s közben írta filozófiai munkáit. Megnősült, egy nála jóval idősebb nőt vett el, aki nem volt más, mint Apollinaria Szuszlova, Dosztojevszkij egykori szerelme, több Dosztojevszkij-nőalak prototípusa. Szuszlova jócskán megkeserítette nem csak Dosztojevszkij, de Rozanov életét is. Mikor Rozanov elhagyta és másik családot alapított, s gyermekei is megszülettek, Szuszlova nem volt hajlandó elválni tőle. Rozanovnak egészen első felesége 1918-ban bekövetkezett haláláig várnia kellett arra, hogy törvényesíthesse második, jól sikerült házasságát. Rozanov 1893-ban Pétervárra kerül, ahol először hivatalnok, majd a *Novoje vremja* (Új idő) nevű ismert konzervatív, egy időben a feketeszázadokkal is szimpatizáló napilap munkatársa lesz. Ebben az évben jelenik meg híres könyve, a *F. Dosztojevszkij: A Nagy Inkvizítor legendája*, mellyel neve ismertté válik a főváros értelmiségi köreiben. 1901-ben adják ki cikkgyűjteményét *Vallás és kultúra* címen, melyben már határozottan körvonalazódnak a tipikus rozanovi eszmék és elképzelések. Rozanov vallásfilozófiai esszéiben eleinte még csak a nyugati és keleti kereszténységet állította szembe egymással; az előbbit az „e világtól távoli és idegen vallásnak" nyilvánította, míg az utóbbit az „e világhoz közeli, örömteli és otthonos vallásnak" tartotta. Rozanov olyan utópisztikus vallásról gondolkodik, amely nem tagadja meg az életet és annak forrását a sexust (oroszul: pol). A sexus Rozanov értelmezésében nem biológiai funkció, hanem transzcendentális energia. Az ember a sexus titka, az új élet születésének titka révén kapcsolódik be a természet fensőbb rendjébe. A sexus az élet metafizikai szimbóluma: isteni eredetű – a lélek szinonimája, mivel bensőségesség, melegség kapcsolódik hozzá. A sexus szemszögéből nézi Rozanov a történelmet is; az ember szerinte nem cselekvő részese a történelemnek, hanem csak egyszerűen benne él, tévelyeg, anélkül, hogy tudná, mi a célja, merre vezet. Az egyedüli hely, ahol képes az emberi személyiség önmaga megvalósítására, értelmes tevékenységre, a család, s főképp, a gyermekek nemzése. Rozanov a családban misztikus mélységeket lát, a család a közvetítő láncszem az empíria és a transzcendencia között.

A vallás és a sexus kapcsolata a témája Rozanov 1911-ben írott két könyvének *(Emberek a holdfény vonzásában. A kereszténység metafizikája; Sötét arc)*, melyekben már nem csak a nyugati kereszténységet bírálja, hanem általában a történelmi kereszténysé-

get: a „Golgota vallásával" szembeállítja „Betlehem vallását", összeegyeztethetetlennek tartja egymással az Ó- és Újszövetséget, a Bibliát és az Evangéliumokat. Rozanov vallása az Atya által szentesített vallás, hisz Ő a Teremtő, aki gondoskodik ember-gyermekeiről. Neki köszönhetően megszentelt az anyag és a test, hiszen magában foglalja az „isteni magot". Mindebből logikusan következik Rozanov Krisztus elleni lázadása, hiszen Krisztus „magtalan", aszkéta, aki árnyként vonul végig az Evangéliumokon. Rozanov Krisztus elleni lázadása drámai erejű, ugyanis hívő keresztény emberként teszi mindezt, s az egyház tekintélyét feltétlen tiszteletben tartó gondolkodóként. Rozanov Krisztus elleni kirohanásaiban voltaképpen a keresztény dualizmus ellen lázad, a test és lélek, a föld és az ég, a sexus és az Isten szétválasztása ellen szól: „Istennek nem Jézus az egyetlen gyermeke. Két gyermeke van – a világ és Jézus. A világ is Isten gyermeke, hisz Ő teremtette." – írja. Rozanov bírálja a keresztény aszketizmust, Krisztus nála a halál vallását testesíti meg. Mivel gondolkodását, érvelését bevallottan érzelmei irányítják, igazságtalanul elfogult Krisztussal szemben, az egyház szerepét ugyanakkor paradox módon túlértékeli; a pravoszláv egyház fontosabb számára, mint maga a kereszténység, mivel az egyház *otthont* jelent az embernek, organikusan kapcsolódik mindennapi életéhez, sőt, intim szférájához is. Rozanov az egyház feladatát elsősorban abban látja, hogy az ember lelki életét „otthonossá" tegye; gondolkodásának sajátossága az örök értékek és a köznapi lét kategóriáinak egybemosása. A rozanovi utópia alapja e két értéktartomány közti élő kapcsolat megteremtésének vágya, amely az orosz népi vallásos utópiák világról alkotott elképzeléseire emlékeztet.

Intim világának „kibeszélésével" Rozanov tulajdonképpen új műfajt teremt az irodalomban. A *Lehullott levelek* (1913) című kísérleti prózájában a napló, az életrajzi jegyzetek keretei közt jelennek meg az őt izgató filozófiai kérdések, melyek szervesen beépülnek az író mindennapjaiba, összekapcsolódnak például éremgyűjtő szenvedélyével, a napi bosszúságokkal, kis, intim titkokkal. Ez a fragmentáris próza azt mutatja, hogy Rozanov tudatosan szünteti meg a határt az élet és irodalom között, az írott és beszélt nyelv között. A *Lehullott levelek* az orosz asszociatív próza egyik csúcsteljesítménye. Lényegében egy „lírai újság", amely napi hírekkel szolgál a lélek minden rezdüléséről, a gondolatok születéséről. A „kibeszélés poétikáját" Rozanov maga is reflektálja: „A lélek minden rezdülését nálam a *kibeszélés* követi" „... a *szubjektivitás* bennem oly végtelen, mint senki másban..." „Az igazsághoz az út a szubjektivitáson át vezet." A kibeszélés, az állandó önreflexió Rozanov művészi alkatának megkülönböztető jegye. E próza egyik meghökkentő formai játéka az *idézőjelek* gyakori használata. Az idézőjel persze nem valódi idézetet takar, Rozanov inkább azt jelzi vele, hogy nem pontos szavakkal, hanem *árnyalatokkal* fejezi ki magát. A lélek rezdüléseit a szó amúgyse tudja visszaadni.

Rozanovot a kor filozófusai és irodalmárai egyaránt nagyra becsülték, annak ellenére, hogy extrémitásaival gyakran vitába szálltak. Közeli barátságban volt Ny. Bergyajevvel, a Merezskovszkij házaspárral, P. Florenszkijjel és A. Remizovval. A konzervatív kategóriákban (család, otthon, egyház) gondolkodó Rozanovot a forradalom sokkhatásként érte. 1917-ben az idős, betegeskedő író feladja pétervári otthonát, mivel úgy gondolja, hogy a forradalommal Oroszország kultúrájának pétervári periódusa véget ért, és a Moszkva környéki Szergijev-Poszadba költözik családjával együtt, ahol a híres kolostor van Rubljov ikonjaival, valamint ott él Pavel Florenszkij, akit Rozanov Oroszország legokosabb emberének, az „orosz Pascal"-nak nevezett. Házat bérel,

szűkös körülmények között él, majdhogynem éhezik, kapcsolata a régi környezetével megszakad. Gorkij és néhány barátja nyújt anyagi segítséget neki. Agyvérzés következtében 1919. január 30-án hunyt el.

A *Korunk Apokalipszise* Rozanov utolsó könyve. Drámai könyv, amely nem csak Oroszország Apokalipsziséről szól, hanem egyben az író végső számvetése önmagával, eddigi gondolataival. Az élő beszéd szaggatottságával, emocionalitásával rögzíti Rozanov mély megrendülését, zavarodottságát, ezért hitelesen lefordítani ezt a szöveget jóformán lehetetlen. A. Szinyavszkij szerint a *Korunk Apokalipszise* a rozanovi „kibeszélés" csúcsteljesítménye. A könyvet olvasva tanúi lehetünk annak, hogyan merül el fokozatosan a forradalom „nemlétében" a világ - ahol már nincs se birodalom, se hadsereg, se egyház, se otthon, se emberi melegség -, s a róla beszélő ember. A *Korunk Apokalipszise* talán a leginkább kereszténység-ellenes könyve Rozanovnak. Krisztus „árnyként", „nemlétként" jelenik meg benne, az Apokalipszishez jóformán nincs semmi köze. Az Apokalipszis, János jelenései Rozanov vélekedése szerint inkább az Ószövetséghez áll közel, s a benne leírt végső kataklizma nem a világ végét, hanem az európai-keresztény civilizáció befejeződését jelzi.

A könyv jelentős részét a zsidóság sorsa feletti töprengés tölti ki. Rozanov egyfelől idealizálta a zsidóság patriarchális, „ószövetségi" életformáját, az atya és az otthon tiszteletét, másfelől ez egyáltalán nem zavarta abban, hogy a Novoje vremjában megjelenő cikkeiben antiszemita kijelentéseket tegyen. Érdekes adalék mindehhez, hogy nemrég publikált, közvetlenül halála előtt írott levelei közül kettőben is a zsidósághoz szól. Az egyikben bocsánatot kér a zsidóktól ellenük elkövetett bűneiért, a másikban pedig végakaratát fejti ki, melyben az áll, hogy felajánlaná a moszkvai zsidó hitközségnek művei kiadási jogát fele arányban, ha cserében neki és családjának földet, öt tehenet, tíz tyúkot, kakast, kutyát és lovat adnának örök használatra. A *Korunk Apokalipszise* a Rozanovnak oly kedves, utópikus gondolattal fejeződik be, mely szerint az élet ház, ahol az a feladata a következő nemzedéknek, hogy megőrizze a meleget, kényelmet és jólétet.

Rozanov prózájának beszédmódja jelentős hatást gyakorolt az 1970-es, 1980-as évek nem hivatalos orosz prózájára. Elsősorban A. Szinyavszkij és a két Jerofejev, Venegyikt és Viktor tekintették elődjüknek. Szinyavszkij és Viktor Jerofejev tanulmányt írt róla, „Venyicska", a *Moszkva-Petuski* szerzője egy rendhagyó monológot, *Vaszilij Rozanov egy különc szemével* címen. Rozanov művei újra megjelentek Oroszországban, „divatos" íróvá vált, úgy tűnik, végleg *hazatalált* az orosz irodalomban.

A demokrácia eleven lelkiismerete

BESZÉLGETÉS BIBÓ ISTVÁNRÓL

1989-ben, Bibó István halálának 10. évfordulóján emlékének tisztelegve „Nemzet és demokrácia" címmel országos konferenciát rendeztek Szegeden. Akkor, a rendszerváltozás küszöbén sokaknak adott erőt Bibó István szelleme, amely egységbe fogta a különböző felfogású embereket. Az akkori véleményeket, gondolatokat is szembesítette a mával az MTV szegedi stúdiójában készült dokumentumfilm, amelynek szerkesztett változatát közöljük.

A filmben megszólaltak: Bibó István (hangfelvételről), Bíró Zoltán irodalomtörténész, Domokos Mátyás irodalomtörténész, Huszár Tibor szociológus, Lengyel András irodalomtörténész, Szentpéteri István jogszociológus, Vásárhelyi Miklós történész.

A film szerkesztő-riportere: Olajos Csongor, rendezője: Radó Gyula.

Huszár Tibor: Minden eredeti gondolkodó sorsa a történelemben az, hogy jelentősen sokkal több a vele kapcsolatos meg nem értés, mint a történelmi időkben. Aki a tudás fájába beleharap, aki a gondolatait, mindazt, amit tud a világról, nem instrumentalizálja, tehát nem igazítja hozzá egy szűk értelemben vett politikai szükséglethez, vagy irányzathoz, vagy érdekcsoportokhoz, annak az a sorsa, hogy nem lesz pillanatnyilag vaj azon a kenyéren, amit éppen fölkínálnak.

Lengyel András: 1924-ben, amikor idősebb Bibó István elvállalta a szegedi egyetemi könyvtár vezetését, már voltak könyvtárügyi tapasztalatai. Így természetes volt a döntés, hogy az új (mert lényegében új egyetemről volt szó, hisz a kolozsvári egyetem minden nélkül került Szegedre), szóval ennek az új egyetemnek az új könyvtárát megalapozza. Előzőleg már volt itt egy kisebb állomány, de könyvtárat a névleges könyvtárból tulajdonképpen ő csinált: részben nagyon jól megválogatta a munkatársi gárdáját, részben a régi miniszteriális kapcsolatait mozgósítva elérte, hogy például a könyvtár megkapta az ügyészségi köteles példányokat, ami jelentős állománygyarapítást, és sok unikális és izgalmas dolgot jelentett a gyűjteménynek. Így a könyvtár az idősebb Bibó István igazgatása alatt, tehát 1924-től 1935-ig hatalmasat fejlődött, és állománya 1935-ben már meghaladta a Somogyi-könyvtár sokkal régebbi alapítású gyűjteményét.

Bibó István: Szegeden édesapám miniszteriális múltja révén az egyetemi tanárok együttesébe tartozott. Bár egészen a tudománynak inkább a perifériáján foglalt helyet, de mint szerkesztő és tudományszervező mégis odatartozott, ami társasági szempontból anyagi erőnkön felüli meghívásokkal és hasonlókkal járt. Az egyetemi tanárok hozzánk képest többszörösen vagyonos emberek voltak, vizsgadíjakon és egyéb dolgokon keresztül. Úgyhogy még itt is módomban lett volna nem észrevenni, hogy privilegizált elem vagyok. Mégis kezdtem észrevenni ezt már a középiskolában. A szegedi piaristákhoz jártam, akik jó és szenvedélyes tanárok voltak.

Olajos Csongor: Bibó István érezte, hogy a családi közeg, amelyben él, nem teljesen problémamentes, kellett mégis valaki, aki igazán rádöbbentse őt a társadalmi igazságtalanságokra.

Lengyel András: A Bibó-család tulajdonképpen az akkori magyar középosztályi, keresztény középosztályi életmódnak az egyik változatát képviselte, testesítette meg, és így a család szükségképpen az akkori elveknek megfelelően élt. Tehát itt nem személyes problémákról volt szó, hanem arról, amit a középosztálynak az adott társadalomstruktúrában való helye jelentett. Így Bibónak rá kellett döbbennie, hogy a magától értetődőnek tekintett dolgok korántsem magától értetődőek. Ezt Bibó István számára két barátság világosította meg, barátsága Erdei Ferenccel és Reitzer Bélával. Tulajdonképpen mind a ketten kora ifjúságától szoros emberi kapcsolatot jelentettek számára. Reitzer Béla még a gimnáziumban osztálytársa is volt, majd egyetemi társa is lett, Erdei Ferenccel pedig az egyetemen került kapcsolatba. Erdei, a makói parasztfiú, hagymásgyerek, tulajdonképpen a magyar parasztság, a polgárosodó, de mégis sok gonddal küszködő parasztség létének a problémáit közvetítette Bibó István felé, Bibó általa ismerte meg a kétkezi embereknek az akkori Magyarországon nagyon is nehéz életét. Erdei tehát ablakot nyitott egy másik szociális környezetre. Reitzer Béla megint egy sajátos látószöget közvetített Bibó Istvánhoz, ő a szegedi zsidó polgárságnak a sajátos életére, körülményeire, bizonyos értelemben szegregált viszonyaira hívta föl a figyelmét. Mind a két barátság döntő fontosságú lett, mert a konfliktusoknak, a társadalmi diszszonanciáknak a közvetítőjévé váltak Bibó István életében és gondolkodásában.

Bibó István: Arra emlékszem, hogy az első, korai pillanatoktól kezdve először Erdei Ferenctől értesültem arról, hogy a parasztság nem is olyan egyszerű dolog, mint ahogy én képzelem. Aztán szóba került a szegényparasztok állapota, egyáltalán, a szegény emberek állapota és az emberek egyenlősége... És én akkor meghökkentem, mert én ugyan azt tudtam, hogy az embereket erkölcsileg egyenlőknek kell tekinteni, de hogy ebből a társadalom komoly felborítása következik, azt nem gondoltam végig. Úgyhogy kialakult köztünk egy olyan vita, melyben én úgy fogalmaztam, hogy végeredményben ahhoz, hogy jelentős és igazi kultúrértéket jelentő személyiségek létrejöjjenek, egy bizonyos mennyiségű alárendelt személyiségre is szükség van, és ha fontosnak tartjuk ezeket a jelentős személyiségeket, akkor fel kell vetnünk a kérdést, hogy végeredményben egy civilizációnak mi a célja: az-e, hogy virágozzék, vagy pedig az, hogy egy egyenlő, szürke tömeget létrehozzon. Én akkor így fogalmaztam meg az ellenkezésemet, s bár ez sokat szelídült, úgy mondhatnám, hogy egészen 1935-ig lényegében ezt ebben a formában érvényesnek is hittem.

Huszár Tibor: Bibó a magyar protestáns hagyományoknak is folytatója, egy olyan gondolkodó, akinél a keresztény, és bizonyos értelemben a keresztény konzervatív hagyományoknak végbemegy egy újraértelmezése és ez is beleötvöződik az életműbe. Amikor az európai fejlődés értelméről gondolkodik, akkor nem egyszerűen, mint protestáns, Lutherrel indítja el, vagy Kálvinnal a gondolatát, hanem Szt. Ágostonnal, mert ott kezdődik valahol annak az általa annyira tisztelt európai individuumnak, a szabadság kis köreinek a kialakulástörténete; hisz számára már az is, hogy az egyház és az állam eszmeileg szétválik, már az is egy lépés afelé, hogy a társadalom tagoltabb, pluralisabb, sokképletűbb legyen.

Ugyanakkor Bibó a szocialista gondolkodásnak is minden olyan értékét, amelyik nem a diktatúrával rokonította, nem az egyeduralommal, parancsuralommal rokonította, nem egy ésszerűtlen, tervutasításos rendszerrel társította a szocializmust, hanem az esélyegyenlőség és a szolidaritás értékeit fejezte ki és fogalmazta meg. Ez a szocialista hagyomány is ott van Bibónál, és ez az egyensúly, ami az életműben – számomra – azt

az egészlegességet jelenti, és amely nem egy tanulmányára, vagy másik tanulmányára jellemző, hanem hangsúlyozom: számomra az egész életmű ezt az üzenetet közvetíti.

Olajos Csongor: Professzor úr, egyetért-e azzal a megállapítással, hogy Bibó Istvánnal tulajdonképpen minden, majdnem minden politikai irányzatnak volt egy kis baja?

Szentpéteri István: Teljesen egyetértek.

Olajos Csongor: Miért?

Szentpéteri István: Bibóval szemináriumi találkozásokon ezeket az aktuálpolitikai kérdéseket felvetettük. Ugye a hallgató az elsősorban azon gondolkodik, hogy hát ilyen párt, olyan párt, melyik párt mit vall, mit helyesel, és Bibó mikor idejött, első előadásától kezdve azt mondta: engemet ne soroljanak be semmiféle izmushoz, én nem vagyok izmus: nem vagyok kapitalizmus, nem vagyok szocializmus, nem kommunizmus, bárki be akar terelni egy nyájba, én ezt nem vállalom. Én Bibó István vagyok, nekem megvan a történeti, politológiai és jogi koncepcióm, én ezt mondom, ezt írom, és hogy ez liberalizmus, vagy szociáldemokratizmus, engemet besorolnak olyan helyre, ahová én nem akarok menni. Azt mondta mindig: én Bibó vagyok, és nem izmus. Ezért voltaképpen Bibó nem akart soha a pártba belépni. Tudjuk, hogy végül a parasztpárthoz kötődött elsősorban, barátai, Illyés Gyula vehették rá, hogy párttagként is állást foglaljon, de meggyőződésem, hogy ő a parasztpártot se tartotta magáénak, a maga ellentmondásosságában, mert hát a parasztpártban is ugye ott volt a Veres Péter az egyik oldalon, ott volt Kovács Imre a másik oldalon, tehát nem egynemű volt a parasztpárt sem.

Olajos Csongor: Ön bölcsész volt a szegedi egyetemen, miért hallgatta Bibó István előadásait?

Domokos Mátyás: Én 1946-ban érettségiztem Makón, és a szegedi egyetemre iratkoztam be bölcsészhallgatónak; akkoriban tápászkodott föl a szegedi egyetem a semmiből szinte! Akkor bárki, bármit fölvehetett, én pedig ott találkoztam egy előadássorozattal, illetőleg egy szemináriummal, amit a számomra teljesen ismeretlen Bibó István hirdetett meg, és azért vettem föl, bölcsészhallgató létemre, mert még Makón egy fiatal költő barátom lévén az idősebb Erdei Ferenc, tehát Erdei Ferenc apjáéktól megkaptam az első Válasz számot, amelyben ennek az ismeretlen Bibó Istvánnak jelent meg egy nagy tanulmánya a békeszerződésről. Nos ez a tanulmány nagyon fölkavaró hatással volt rám, mert olyan kérdéseket feszegetett, Magyarország második háború utáni nemzetközi helyzetét és állapotát, a „jaj a legyőzöttnek" állapotát, ami engem annyiban érintett személyesen és családilag, hogy családom tagjai szét voltak szórva a Kárpát-medencében, s a történelmi változásokat az életsorsukon szenvedték el.

Olajos Csongor: Ön mit hallgatott Bibó Istvántól?

Szentpéteri István: Az indexemben az van beírva, hogy nemzetközi jog. Bibó nem nemzetközi jogot adott elő. Később azt írta és teljesen igazolódott ez előttünk, hogy ő egyetemes történész volt, tehát ő a római kortól napjainkig foglalkozott a politikával.

Olajos Csongor: Milyen előadó volt?

Szentpéteri István: Énnekem nagyon szuggesztív előadónak tünt. Vannak, akik azt mondják, hogy száraz. Nem volt száraz előadó. Járkált a pódium előtt, mindig szabadon beszélt, soha nem volt jegyzet nála. Azt hittük, hogy rögtönöz, pedig nem így volt, mert később megtalálták a jegyzeteit.

Domokos Mátyás: Nem volt különösebben lenyűgöző előadó, az a stílus, amit ő írásban képviselt, szóban is olyan volt, hogy csendesen, higgadtan, nyugodtan, részletezve elmondta, kifejtette a gondolatait. Ő a gondolataival hatott, nem a szónoki képességeivel. Rendkívül korrekt ember volt, ezt nem tudom igazolni, ez megérzés, ez mindig a megérzések szintjén marad, és valami, ami a magyar világban nagyon ritka tulajdonképpen, szokták az embereket ugye szociológiai címkékkel kategorizálni, és azt szokták mondani: Bibó polgár. Nem, nem tudom, hogy ez a legjobb kifejezés-e, én inkább azt mondanám: civil, civil ember volt, de a szó nyugat-európai értelmében. Tehát minden poroszos drilltől, merevségtől, vagy bürokratikus kötöttségtől mentes.

Olajos Csongor: 1945 őszén jelent meg *A demokrácia válsága* című tanulmánya, ez meglehetősen nagy vihart kavart.

Szentpéteri István: Igen. Akkor ő még nem volt itt Szegeden, tehát mi erről csak úgy tudtunk, a sajtóból. Hát ez a tanulmány egy nagyon érzékeny kérdést érintett. Nevezetesen, hogy lesz-e proletárdiktatúra Magyarországon újból? A Kommunista Párt annak idején ezt egyértelműen tagadta. Nem akart proletárdiktatúrát, és Bibó már ebben az időpontban kezdte jelezni, hogy akármit mond a párt, ténylegesen elindulhat a diktatúra felé. Ő ezt figyelmeztetésnek szánta, hogy ezzel ugye a Tanácsköztársaságnak rossz emlékei éltek a magyar társadalomban, és a szovjet csapatokat úgy fogadták, hogy visszahozzák a Tanácsköztársaságot. Ez pedig úgy történt, hogy a Belügyminisztérium 1945-ben elkezdett bizonyos tisztogatásokat. Letartóztatott egy orvost, egy egyetemi hallgatót, hogy a Köztársaság ellen szervezkednek. Mondjuk meg, hogy mi volt emögött, ez egy politikai harc volt, és rendészeti vonalra terelődött át. Ezt az orvost 1954-ben kivégezték. Az egyetemi hallgatóval nem tudom, hogy mi lett. Bibó a belügyben volt 1945-ben. Ő Erdei Ferenc minisztersége idején főosztályvezetői rangban működött és közvetlenül észlelte, hogy nem lehetett többet a politikai rendőrség tevékenységét ellenőrizni.

Olajos Csongor: Reitzer Béla egyszer megfeddte Bibó Istvánt, hogy nem tanulta ki igazán a marxizmust. Bibó ezt elismerte, csupán azzal védekezett, hogy neki egyszerűen a marxizmustól megfájdul a feje.

Mitől fájdulhatott meg elsősorban a feje Bibó Istvánnak?

Lengyel András: Ez nagyon messzire vezetne. Kétségtelen tény, hogy Bibó a marxizmust, mint a tőkével kapcsolatos gazdasági tanokat, és erre épülő antropológiát és politikai filozófiát részben felületesen ismerte és részben elutasította. De ő maga is egyféle sajátos szocializmust képviselt. Az ő szocializmusa inkább egy angolszász típusú, a liberalizmust sokkal jobban magával integráló szocialisztikus vonulatot jelentett. Azt hiszem, hogy ami őt igazában irritálta, az nem annyira konkrétan Marx ilyen-olyan nézetei voltak, hanem ennek a két világháború között megjelenő változata, az úgynevezett marxizmus, vagy marxizmus-leninizmus, vagy sztálinizmus, amely vulgarizált formában jelent meg és tulajdonképpen nem tudott mit kezdeni azokkal a liberális inspirációkkal, amelyek Bibó számára fontosak voltak. Tehát számára fontos volt, hogy a szocialisztikus koncepcióban legyen egy liberális szál, egy liberális komponens is. Ezt a kor marxizmusa tulajdonképpen kiszorította magából, és ezen a ponton nyilvánvalóan Bibó nem tudott mit kezdeni a marxizmussal, és a kor marxizmusa nem tudott mit kezdeni a kereszténységgel sem, ami Bibó számára megint fontos volt.

Olajos Csongor: Sokáig nem merték hivatalosan kikezdeni Bibó Istvánt. Mi volt az a pont, amikor Szegeden is elindult ellene a nyílt támadás?

Szentpéteri István: 1949 eleje volt. '48–'49-ben hirdetett egy stúdiumot, Legitimitás címen. Ennek az alapgondolata, hogy minden forradalomnak kell, hogy szabályai legyenek. Az olyan forradalom, amelyik átlép bizonyos kapukat, amikor eldob bizonyos jogelveket, az önkénybe fordul. Előadásai során rettentő sokat beszélt a francia forradalomról, és arról, hogy ez a forradalom szülte meg a diktatúrát. A modern diktatúrák, ahogy keletkeztek Napóleon idején, és ő a legitimitás kérdésében, mondjuk így, hogy finoman, de határozottan azt mondta, hogy megindul Magyarországon a diktatúra kiépítése '48–'49-ben. És az a legitimitás-elmélet egy kísérlet, hogy megakadályozza. Nem tudta természetesen megakadályozni, de értettek elvtársak a szóból és abban a pillanatban tudták, hogy Bibó a legnagyobb akadály pillanatnyilag a diktatúra építésében, mert Bibónak hazai meg nemzetközi tekintélye van. Tehát el kell szigetelni, és akkor jelent meg a helyi sajtóban egy cikk, amelyik a legitimitás koncepciót kezdte ki a legnagyobb csúsztatással, azt mondták, hogy Bibó vissza akarja hozni a legitimistákat, és bizonyára a Habsburgokat. Hát, ha volt valaki, aki a Habsburg Monarchiát politikailag torzszüleménynek tartotta, akkor az elsősorban Bibó volt.

Olajos Csongor: Mi az, ami ma különösen aktuális Bibó István életművében?

Domokos Mátyás: Kénytelen vagyok egy szomorú paradoxonnal válaszolni: az, amiért hallgatnak róla. Tehát volt a '80-as évek vége felé egy hirtelen megnövekedett érdeklődés Bibó életműve és gondolatvilága iránt. Ugye van a tudományban egy fogalom, amit úgy neveznek, hogy hivatkozási index. Akkor Bibó hivatkozási indexe óriási módon felszökött, mondjam azt, hogy megelőzte Leninét? Azoknál főleg, akik korábban Lenint idézték folyton? Ma ez visszaállt majdnem a nullára, mert nagyon kínos ma szembesülni, érzésem szerint, persze én most csak a magánvéleményemet mondom, azokkal a nézetekkel, amelyekről ott a rendőrségen is szó volt, s amelyek miatt életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. A kihallgatások vége felé, ezek majdnem egy esztendeig tartottak, lezajlott egy párbeszéd az egyik kihallgató rendőrtiszt és Bibó között abban a témában, hogy ő milyen államformát, milyen társadalmi berendezkedést képzelt volna el, és akkor Bibó elmondta, hogy ő kihasználva azt a nagy történelmi lehetőséget, amin Magyarország kénytelen-kelletlen keresztülment, tehát azt, hogy a nagytőkét, a bankokat államosították Magyarországon, a földet pedig felosztották, tehát az úgynevezett szociális vívmányok megtartásával szerette volna egyesíteni a nyugati szabadságtechnikákat. Tehát ő egy demokratikus, ki is mondja ezt a szót, demokratikus szocializmust képzelt el, vagy szociális demokráciát. Mire a rendőrtiszt gúnyosan megjegyezte, hogy hát mondja el, hol létezik ilyen állam a világon? – Sehol nem létezik – válaszolta Bibó. – Na és, ez volt az a híres Bibó-féle új rend, vagy új állam? Azt mondja – nem, én nem magamról nevezném el, én szocialista demokráciának tartom.

Olajos Csongor: A magyar demokrácia eleven lelkiismerete, Bibó István emlékének tisztelegtek 1989 májusában Szegeden a Nemzet és Demokrácia Konferencián. Ön szerint mi volt ennek a konferenciának a különös jelentősége?

Vásárhelyi Miklós: Különös jelentősége a bennünk élő nagy reménység volt. Mi azt reméltük, hogy ez a demokrácia körülbelül úgy fog alakulni, hogy legalábbis alapelveiben a bibói gondolat határozza meg. Így jöttünk össze. Közismert, hogy ez egy emelkedett gondolat és a demokráciának egy olyan megvalósulási formáját tételezi föl, amely nemcsak Magyarországon, de még egyelőre a világon sehol nem jött létre, illuzionista és ködevő volt. Az olyan nagy elmék, mint Bibó, nem öt és nem tíz évre látnak előre, hanem száz évvel látnak előre, és én meg vagyok győződve arról, hogy az ő elképzeléseinek egy része – szándékosan nem mondok álmokat –, hogy milyennek is

kell lennie tulajdonképpen egy demokráciának, egy népuralomnak - magyarra lefordítva, az idővel meg fog valósulni, vagy legalábbis részben meg fog valósulni. Most persze a csalódás korszakában vagyunk és nagyon messze attól a hamvasságtól, amely bennünket 1989 májusában ezen a konferencián még beborított.

Olajos Csongor: 1989-ben Bibó István nagyon fontos volt, 89 előtt nem 89 után úgyszintén nem, valahogy úgy tűnik, hogy Bibóval minden politikai irányzatnak fenntartásai vannak. Ön szerint mi ennek az oka?

Bíró Zoltán: Alighanem az az oka - mint minden ilyen esetben -, hogy túlságosan szuverén gondolkodó volt, Bibó esetében ez kiegészül azzal, amit a kommunisták, Révai és Lukács már 1945-ben nagyon erőteljesen a szemére hánytak, hogy a politikából nem hagyta ki az erkölcsöt. Erre mondták, hogy moralizál. Bibó úgy gondolta, és azt hiszem, hogy ebben neki maradéktalanul igaza volt: nincs jó politika erkölcs nélkül. Az más kérdés, hogy az erkölcs és a politika nem ugyanaz, nem fedik egymást, de erkölcsi alapok nélkül, egy bizonyos erkölcsi és eszmei alap nélkül politizálni, az gyakorlatilag a legcinikusabb és a legkicsinyesebb machiavellizmust jelentheti csupán, bármilyen formában jelenjék az meg. A politizáló pártok és a pártokon belül politizáló emberek többsége számára azért olyan nehezen emészthető, mert minduntalan veszélyeztetve érzik magukat egy eszmei, erkölcsi megalapozottságú politikai gondolattól.

Bibó Istvánra én elsősorban úgy tekintek, mint politikai gondolkodóra, tehát nem a jogász él bennem, hanem a politikai gondolkodó. Az olyan politikai gondolkodó, akinek maradandó az életműve, mint Bibó Istváné, minduntalan tükröt jelent a politizálóknak, még akkor is, ha nem olvassák őt, mert hiszen nem csak az olvasásból ismerjük, hanem valamiképpen beépül a gondolat a köztudatba, a közvélekedésben él valamiképpen és ezzel mindennap szembesülni kell.

Olajos Csongor: Akkor, 1989-ben a Bibó-konferencián elhangzott, hogy négy jelentős kulturális hagyományt kell számon tartani: a keresztény, a liberális, a szocialista és a népi tradíciót, amelyek képesek beleszólni a magyar társadalom alakulásába. Véleménye szerint ezek a tradíciók mekkora súllyal, vagy esetleg egyensúllyal szerepeltek és szerepelnek a mai demokratikus társadalmi rend kialakulásában?

Vásárhelyi Miklós: Mi úgy gondoltuk, hogy mivel ezek mind egy demokratikus keretben valósulnak meg, ezért ezek az egymástól eléggé eltérő eszmevonulatok végül is bizonyos pontokon konszenzusra találnak, találkoznak, párbeszéd lehetőségét nyújtják. Pillanatnyilag nem itt tartunk, mert sajnos ezek nem egymást kiegészítő, vagy egymással politikailag nemesen versengő eszmeáramlatok, hanem, mint mindenütt, gyakorlatból tudjuk, nem egyszer eléggé visszatetsző, ellentétekben, összetűzésekben nyilvánulnak meg, itt is azt kell mondanom, hogy én bizonyos vagyok benne, hogy ezek az eszmeáramlatok, amelyek a magyar fejlődésnek mind nagyon jelentős áramlatai, azok kiforrva és a demokratikus intézményrendszer fejlődése folytán, egy bizonyos idő múlva másképpen fognak tudni egymással kommunikálni, mint ahogyan az most történik.

Olajos Csongor: Az 1989 májusi „Nemzet és Demokrácia" konferencia nem Bibó István életútját elemezte, hanem az ő szellemiségében a 80-as évek magyar társadalmi problémáinak bemutatására, megvitatására vállalkozott. A témák a liberalizmus és harmadik út, a demokrácia és a saját út köré csoportosultak. Bíró Zoltánnal együtt nézzük meg a Harmadik út - saját út c. előadásának egyik részletét, amelyben az 1945 utáni koalíciós évek és a 80-as évek végének politikai párhuzamait vizsgálja.

Bíró Zoltán: (1989) Annyiban feltétlenül vonható párhuzam, hogy most 40 év után megint elölről kell kezdenünk mindent. Akkor azonban volt mindenki által megélhető pátosza a kezdésnek, most viszont merőben mások a néplélektani feltételek. Az elmúlt évtizedek atomizálták és korrumpálták a magyar társadalmat, és most nem egy felszabadult, teremtő erőtől aktív nép, hanem fáradt, közömbös és gyanakvó tömegek élnek, illetve vegetálnak az országban, akik nem a pincéből jönnek elő a levegőre, nem a halálfélelemből az élet viszonylagos biztosságába, nem a teljes nyomorúságból haladnak a kisebb nyomorúság és a kiegyensúlyozottság felé, hanem a viszonylagos anyagi stabilitásból sodródunk rohamosan a bizonytalanságba, a kiszolgáltatottság helyzetébe. A harmadik út, vagyis a keleti és a nyugati világmodell helyett a Magyarországnak, tágabban a kelet-közép-európai térségnek megfelelő saját út kijelölése ma nem egy korábbi elmélet felmelegítése, hanem történelmi kényszer. A nemzetnek Európa szívében, Kelet és Nyugat érintkezési pontján kell fennmaradnia a jövőben is. A magyar demokráciának pedig az európai demokráciára kell épülnie.

Olajos Csongor: Az, hogy nehezebb ma újat építeni, mint a háború után, tökéletesen bebizonyosodott, a sajátos magyar út azonban nekünk nem igazán sikerült. Egyetért ezzel?

Bíró Zoltán: Igen. A történelmi tapasztalat az, hogy a harmadik út metaforája körülbelül azt mondja, hogy Magyarország geopolitikai helyzete, kulturális adottságai, hagyományai, összességében nem kötötték teljesen sem Nyugathoz, sem Kelethez, de Keletet és Nyugatot mindig magánhordta valamiképpen és magában hordja. Ebből következően és politikai és gazdasági érdekek következtében is, Magyarországnak mindig valamiképpen törekednie kellett arra, hogy védekezzen. Tehát kapcsolatokat teremtsen keleti és nyugati irányba, de védekezzen is Kelet és Nyugat birodalmi törekvéseivel szemben. Ebből következően én azt gondolom tehát a harmadik útról, hogy ha nem is kimondva, nem ezzel a metaforával, de ez a gondolat a mi történelmünket végigkíséri, tulajdonképpen ez egy történelmi adottság, hogy erre mindig gondolni kellett. A harmadik út esetében egy történelmi igény fogalmazódik meg, amire a mi történelmünk nem tudott megnyugtató választ adni. Ma sem tud, ez teljesen nyilvánvaló, ez azonban nem ment fel bennünket az igények megfogalmazásától.

Olajos Csongor: Őrzünk egy felvételt az Ön hét évvel ezelőtti felszólalásából. Kérem, nézzük meg!

Vásárhelyi Miklós: (1989) Az egész konferencia legnagyobb fegyverténytének azt tartom, hogy nem kerülték meg a kényes kérdéseket. Az egyik legkényesebb kérdés, hogy az átalakulás, amit mi reformnak titulálunk, az elkerülhetetlenül egy polgárosodási folyamattal jár együtt. Erről nyíltan kell beszélni. Jelenti ez kétségkívül más társadalmi és erkölcsi normáknak a bevezetését, ugyanakkor semmiképpen sem jelenthet egy olyan szociális érzéketlenséget, amelyet a polgári társadalom a korábbi szakaszában és majd virágzásakor is tanúsított. Én mint célt csak egy olyan polgári társadalmat és polgárságot tudok elképzelni, amelynek a szociális érzékenysége alapjában különbözik a régitől.

Olajos Csongor: Én ezt valahogy másképp hallottam hét évvel ezelőtt, mint most. Akkor derűsen, talán azért, mert optimistábbak voltunk, most viszont, mintha azt érezném ki belőle, hogy Ön, amikor azt mondta, hogy milyen társadalmat szeretne, akkor nagyon benne volt Önben az a félelem is, hogy hátha nem ez valósul meg...

Vásárhelyi Miklós: Kicsit kétségkívül már voltak jelei annak, amit én itt érzékeltetek, hogy olyan polgári társadalom alakul ki, amelyik nem kedvünkre való, és amelyik semmiképpen sem illeszthető bele megint a bibói gondolatba. Nagyon jól tudjuk most már öt év tapasztalata alapján, hogy egyelőre ennek a gondolatnak a megvalósításától nagyon messze vagyunk és ettől talán kicsit keserű a szánk íze, és ez indokolja az Ön kérdését is, de az az optimizmus és az a derű, amely bennünket, Bibót is egy életen keresztül táplált, ez nem teszi lehetővé, nem engedi meg nekünk, hogy most is ne reménykedjünk abban, hogy végül is ez nem az utolsó szó, amit a társadalmi fejlődés terén ki lehet mondani.

Olajos Csongor: Ugyan „történelmietlen" a kérdés, de tegyük fel, ha élne Bibó István, milyen következtetéseket vonna le a mai közép- és kelet-európai társadalmi és politikai állapotokat megélve?

Bíró Zoltán: Én azt hiszem, hogy ebben a kérdésben Bibó István körülbelül ugyanúgy gondolkodna, mint akkor. Ő az 1945. utáni években, tőle szokatlanul nyersen fogalmazva azt mondta, hogy aki itt a szovjet betagolódást szorgalmazza, az hazaáruló, de az is hazaáruló, aki az angolszász betagolódásra szavaz. A mai tapasztalatok szerint igaz ugyan, hogy nagy felszabadulás volt, nagy megkönnyebbülés volt megszabadulni a szovjet impérium nyomása alól, felszabadulni ez alól a nyomás alól, erkölcsi, katonai, és mindenféle tekintetben, de jött egy másik hatalmas erő a helyébe, amely, meggyőződésem szerint, annyival hatalmasabb, hogy nehezebben felismerhető és sokkal hatékonyabb. Ez pedig a multinacionális tőke ereje, amely úgy tűnik, a világot uralja ma, és természetesen ezen a világon belül, ezt a kis országot is. Na most, ezzel szemben nem adhatunk olyan választ, hogy mi kivonjuk magunkat a világból, természetesen ez komolytalan lenne még egy frivol gondolatnak is, de azt a választ igen, hogy meg kell kísérelni megtartani magunkat ebben a helyzetben. Erre törekszik a világon ma minden nép, úgy tűnik, legalábbis az európai népek, de ezt tapasztaltam például Japánban is, hogy igenis nagy kérdés a saját út, vagy másképpen fogalmazva: a harmadik út kérdése, mondjuk a dánoknak és a japánoknak éppúgy, mint a magyaroknak. Egyszerűen azért, mert világerők, gazdasági és politikai erők között vergődnek, élnek ezek a népek, egyik jobban, másik kevésbé jól, de kulturálisan mindegyik fenyegetett.

Olajos Csongor: Eljöhet-e még 1989 májusa, amikor Bibó szellemében mindenki egyetért legfontosabb dolgainkon?

Vásárhelyi Miklós: Ezek az emberiség történetének, és adott esetben, egy nemzet történetének, Magyarország történetének olyan áldott és kivételes pillanatai, amelyek egyszer fordulnak elő, amelyek nem élesztheték ujjá. Illúzió volna azt hinni, hogy még egyszer lesz '89 tavasza, a legtöbb, amit remélni lehet, hogy azért azok a gondolatok és eszmék, és az a légkör, amely akkor kialakult, az valamikor mégiscsak a mostaninál lényegesen nagyobb befolyást tud gyakorolni az események alakulására.

Olajos Csongor: A szépemlékű '89 tavaszán volt egy pillanat, amikor azt hittük, hogy Bibó István portréja majd bekerül a halhatatlanok közé a Szegedi Pantheonba. Nem így történt...

(A történetnek még nincs vége. A film forgatása és szegedi bemutatása idején valóban nem volt még szobra Bibó Istvánnak sem a szegedi Pantheonban, sem másutt az országban. Idén júniusban azonban történt valami, bár - hadd tegyem hozzá - ez sajnos semmit sem változtat a filmbéli komor valóságon.

Íme a tudósítás a szegedi Dóm téri eseményekről, 1996. június 25-én.)

Olajos Csongor: Köszönetemet fejezem ki a szegedi József Attila Tudományegyetemnek és a városnak, hogy elfogadták és felállították Bibó István szobrát: ugyanis azt más városoknak is felajánlottam, de elutasításban részesültem – így kezdte beszédét az 1956-ban emigrált Prágay Dezső biokémikus professzor. Bibó szellemi örökségét búvópatakhoz hasonlította, amely a több korszakban is tapasztalt hivatalos érdektelenség ellenére mindig előjön és hat az emberekre. A demokrácia eleven lelkiismerete, a Nagy Imre-kormány államminisztere, a kiváló jogtudós munkássága, élete és utóélete azt példázza, hogy hosszú távon nem lehet egy ország életét hazugságra építeni. Bibó István bronzszobrát, a Németországban élő Barth-házaspár alkotását nemcsak Szeged városának adták át az amerikai magyar öregdiákok és a szegedi tudományegyetem nevében, hanem az országnak is, hiszen ez hazánkban az egyetlen köztéri Bibó-szobor.

Olajos Csongor

BENCSIK JÁNOS: CÍM NÉLKÜL (1995)

Az elbeszélés gyönyörűsége

GION NÁNDOR: MINT A FELSZABADÍTÓK

Gion Nándor terjedelmét tekintve is jelentős életműve mintha önmagában is cáfolná a történet hiányával és a történet elmondhatatlanságával kapcsolatos elméleteket. Igen, *mintha* cáfolná. Gion ugyanis nem tesz mást, mint történeteket mond el, történeteket, amelyek egyszer valójában megtörténtek vagy csak az elbeszélő képzeletében léteztek mindaddig, amíg megteremtőjük papírra nem vetette őket, s amelyeknek szereplői, hősei vannak, néha még tanulságai is, olvasásuk közben pedig azt érezzük, mintha mi is ott lennénk, ahol a történetek megtörténtek, azaz azonosulni tudunk a szereplők nem mindennapos világával, máskor pedig az írói teremtő képzeletnek adózunk nagy elismeréssel, a mondatok ritmusa pedig úgy emel be bennünket egy megismerésre váró világba, ahogy csak a legnagyobb mesterek mondatai képesek ezt megcselekedni. A történeteket Gion természetesen nem azért meséli el, hogy az újabb esztétikai alapvetéseket szétdúlja, meglehet, nincs is semmi köze semmiféle esztétikai elképzelésekhez, ő azért mondja el mindazt, amit elmond, mert nem tehet mást. Alkata, természete, írásművészete a történetek elmesélésére predesztinálja, s ez elől a kihívás elől nem tud, de műveit olvasva érezhetjük, nem is akar kitérni, noha ő is átélte és átéli mindazokat a kétségeket és küzdelmeket, amelyek a hagyományos elbeszélői magatartás eltűnéséből következnek.

Mindezzel együtt *elbeszélőként* Gion meglehetősen egyedül áll az újabb magyar irodalomban. Pár évtizeddel ezelőtt még rangos társai lettek volna, mindenek előtt talán Tamási Áron, s nem azért mert világuk annyira hasonlítana egymásra, hanem azért, mert Tamásin kívül talán senki nem volt, aki annyi súlyt tudott volna magára a történetre és magára a mondatra rárakni, mint Gion Nándor. Meglehet, egy alapos elemzés számos párhuzamot feltárhatna a két világ között, a legfontosabbnak azonban azt érzem, hogy Tamásihoz hasonlóan az intellektualizálódó prózában – s tegyük hozzá: világban, miközben az újbarbárság erőszaktételeit éljük át – Gion megőrizte a szavak, a mondatok, a metafora és a történet erejét, hogy a segítségükkel tárja fel a huszadik század végi világ rejtelmeit. Az újabb magyar próza az utóbbi időben nem is irányzatokra, hanem alkotókra bomlott, így jelentek meg – teljesen hitelesen – a gondolati konstrukciókat magukba foglaló epikai formák, másutt a világra közvetlenül, szinte áttétel nélkül reflektáló formák, ismét másutt a próza-kísérletek, amelyek a világ megragadhatóságát hivatottak felmérni, s nem hiányoznak a töredék-prózák és a világ leépültségét a nyelvi sivársággal megragadó ábrázolási módok sem, ahogyan a groteszk is őrzi erejét: a világot a maga gondolatiságával méri, s az ábrázolható és feltárható világból csak azt hívja elő, amire a maga gondolati előfeltevéséhez szüksége van. Ebben a széles és jelentős teljesítményeket létrehozó mezőnyben maradt egyedül a maga történethez és elbeszéléshez való ragaszkodásával Gion Nándor. Talán Bodor Ádám művészete rokonítható még leginkább az övével: nem annyira tónusával, noha a pusztulásra hangolt világ mindkettejüké, hanem a történetmondás következetessége miatt. Csak azt ne higgyük, hogy a történethez való ragaszkodás szükségszerűen avíttá, régimódivá formálja az újabb írói törekvéseket. Nem, nem a forma, hanem a tehetség a meghatározó, s erről

mintha hajlamosak lennénk elfeledkezni, amikor a modernség és a korszerűség mibenlétét formai követelményekkel szoktuk meghatározni - főképpen akkor, ha még a formáért folytatott küzdelem stációi sem említődnek.

Gion Nándor emberteremtő képzeletének legfőbb sajátossága az, hogy az esendő s kisszerű emberben is képes megmutatni az általános emberi vonásokat, a maga faluszéli, társadalmon kívüli hőseit a legfontosabb emberi kérdések kutatójává és átélőjévé formálja. Emlékezzünk csak, ahogyan a *Száz év magány* hősei a maguk és családjuk történetében mintha az emberiség történetét élnék át, a felfedezések mámorával együtt, azaz képesek a világot a maguk törvényei szerint újraépíteni, a *Virágos katona* Rojtos Gallaija úgy vonul a Kálváriára, s a Jézust ostorozó katonák közül a mellén sárga virágot viselő mutatja meg a számára, hogy más távlata is lehet az életnek, mint a hétköznapi létért folytatott állandó küzdelem. Féja Géza, Gion egyik legjobb olvasója írta erről a mozzanatról: *„A katona Jézust korbácsolja, de úgy áll ott, mintha nem volna jelen, s bár üt, de tulajdonképpen nem üti. Mindenki szenved a Kálvária képein, Jézus csakúgy, mint a pribékek és a farizeusok, de ő boldog. Mintha bizonyságot tenne, hogy más dimenziók is vannak, az ember pedig messzebbre nézhet, mint ameddig a szem ellát. A virágos katona megtanította Gallait, hogy beléphetünk a mesébe, az abszolút időbe, konkrétabban megfogalmazva: lelkiállapotot válthatunk. Ez pedig távolról sem jelent elszakadást a valóságtól - hiszen Gion időnk egyik legkitűnőbb realistája -, de robbanásszerű tágulást. Rojtos Gallai helytállott, makulátlan maradt a hétköznapokban, ezért elnyerte a legfőbb jót: megláthatta az 'ígéret földjét', a határtalan életet, mint Bulgakovnál a Mester és Margarita. Az élet honfoglalása megy végbe a szenttamási Kálvárián? Valóban, Rézi itt fogadja meg a legénynek, hogy a népben marad, nem kapaszkodik fölfelé, és megtanítja táncolni, jövendő örömök ritmusát kelti fel benne a virágos katona színe előtt. De több is történik, Gallai beavatja Rézit a mesébe, a Kálvária-hegyre így hallik fel a lét örök meséinek zúgása."*

Valóság és mese, konkrét idő és abszolút idő, röghöz kötött és határtalan idő: ezek a kettőségek formálták a *Virágos katona* és a *Rózsaméz* című regényeket - feltehetően a most formálódó, és a Forrásban fejezetenként megjelenő *Ez a nap a miénk* című folytatásukkal együtt - a század első felének szenttamási és vajdasági történetét összefoglaló munkából az örök emberi küzdelmet megörökítő regénnyé, *Az angyali vigasságot* az egyik legszebb és legáltalánosabb karácsonyi történetünkké, s jóformán minden elbeszélésének és regényének hőseit, így a *Mint a felszabadítók* címmel összegyűjtött elbeszélések Irmai Józsefét is az őt körülvevő keretek feszegetőjévé és tágítójává. Csak azt ne higgyük közben, hogy ez a művekből kiolvasható egyneműség és hasonlóváhangoltság nem rejt magában alkotói küzdelmeket, válságokat és tragédiákat. Csak azt ne higgyük, hogy a történethez való ragaszkodás buktatóit és csapdáit Gion nem élte át. Már az micsoda drámára utal, hogy a *Virágos katona* és a *Latroknak is játszott* című regények záróregénye az első munka megjelenését követően negyedszáz esztendővel még nem készülhetett el, s megírásához a szerzőnek országot is „váltania" kellett, mert a történet ott, ahol megtörtént, egyszerűen nem volt megírható és elmesélhető. Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a teljes történetek mellett Gionnál is megjelentek a töredék-történetek, a teljes világot átfogó regények mellett a novellák, s a novella-ciklusok, a töredékességüket önmagukban is hangsúlyozó formák. Az elmesélhetőség határait jelzi az is, hogy a közvetlen - egyes szám első személyű - elbeszélés mellett Gion egyre sűrűbben meséli másnak a történetét, ő maga, nem is ő maga, hanem alteregója, M. Holló János, M. H. János, vagy M. H. J. regényíró, vagy egyszerűen csak a regényíró lejegyzi azokat. A történetek elmesélőjének, lejegyzőjének és önmaga

alakjának ezektől való elkülönítése jelzi, hogy a közvetlenül elmondható történet eltűnt, a világ velünk már nem történik meg, ha valakivel még megtörténik, akkor az szükségszerűen más, a világ a mi történetünként már nem mondható el, általunk - az író által - a történet már nem élhető át, csupán lejegyezhető, s megérthető. Miközben tehát Gion ragaszkodik az alapeleméhez, a történethez, egyben azt is jelzi, hogy az általa felépített világ nemcsak tartalmi, hanem formai vonatkozásait tekintve is összedőlt. Nem mindennapi feszültség ez a történet mindenhatóságát megteremtő író számára, s ez a feszültség Gion újabb írásainak valamennyiét belengi. Ha nem élnénk át ezeknek a szükségszerűen nyelvi teremtményeknek a nyelven keresztül megközelíthető tartalmi vonatkozásait és szépségeit, akkor azt is mondhatnánk, hogy Gion újabb prózája ezt a feszültséget tárja fel, s prózájának egyik legnagyobb értékét éppen ennek a feltárása jelenti.

Formai szempontból a legújabb, a *Mint a felszabadítók* című Gion-kötet is más által „elmesélt" történetek gyűjteménye. A „mesélő" Irmai József asztalosmester, aki már eddig is sok szép könyvespolcot készített M. Holló Jánosnak, az írónak, s hogy az író ismét hallgathassa történeteit, újabb könyvespolcokat rendel tőle. Az író alakja csak a kötet első és utolsó történetében tűnik fel, nem csekély öngúny és irónia kíséretével. Eszerint ugyanis M. H. J. híres és drága író, aki a könyveit is drágán adja el, ezért már sikerült összegyűjteni kétszáz márkát. A novellafüzér világát azonban nem az író, hanem Irmai József alakja határozza meg. Az ő alakja mögött sejlik fel háttérként a valamikori, az ötvenes évekig, sőt még tovább visszanyúló jugoszláviai, ezen belül pedig vajdasági világ, a történetek elmondásának idejét pedig a jugoszláviai polgárháború történései révén határozhatjuk meg. „*Tökrészegen vittek ki a frontvonalra* - mondja például Modrovich Béla, Irmai József fogadott fia. - *Ott is sokat ittam, annyira részeg voltam, hogy egyáltalán nem emlékszem, hogy mit csináltam az első három napon. Amikor kijózanodtam, géppisztoly volt a kezembern, és mindenki dicsért bátorságomért. Azt mondták, hogy az elmúlt három nap alatt én kaszáltam le a legtöbb horvát gárdistát. Aztán folytattam a lövöldözést. Lőttem: mindenre, ami mozgott. És nem csak a gárdistákra.*" Tévedne azonban az, aki mindezek alapján azt hinné, hogy a történetek szereplőinek gondolkodását az egykor volt jugoszláviai vagy a történetekkel azonos idejű vajdasági politikai-nemzetiségi problémák határoznák meg. Ilyen igényt talán csak a magunk értelmiségi beállítódása támaszthatna, Gion pedig sokkal nagyobb író annál, minthogy eleget tenne az ilyen jellegű értelmiségi elvárásoknak. Őt nem az elvárások foglalkoztatják, hanem az élet maga, hiszen Irmai Józsefet is csak az élet, a maga élete és munkája foglalkoztatja. A jugoszlávság és annak egész problematikája természetesen jelen van ebben a könyvben is, de csak háttérként van jelen, úgy, ahogy a maguk mindennapi életét élő emberek tudatában is csak háttérként jelenik meg, hiszen ennél fontosabb és figyelemre méltóbb jelenségekkel is találkoznak naponta. Gion hősei itt is mást - és többet - tudnak, mint amit a teoretikus alapon gondolkodó értelmiségiek gondolnak. Ők például képesek jéghegyekkel álmodni, tudják, hogy miért reszket az ember keze, tudják azt is, hogy ha gonosz lélek lakik egy öregasszonyban, akkor az képes a hangszerekbe is gonosz lelket küldeni, sőt a fiatal lányok csak lepedős ágyon tudnak mosolyogni, ahhoz pedig, hogy egész éjszaka mosolyogjanak, nagyon sok pénz kell. Ezek a lányok furulyázni is gyönyörűen tudnak, de az sokba kerül, többe, sokkal többe, mint az asztalosmester által készített éjjeliszekrény. Gion hősei azt is tudják, hogy nem jó az, ha az ember különbözik a többitől, Bruzsinszki, a lengyel ezért vágja le kisbaltával

a lábán lévő hatodik ujjat, elfeledkezik azonban arról, hogy a közösségből éppen ezzel a változással kerül ki. Gion hősei mindemellett tisztában vannak azzal is, hogy az időt legjobban a munkával lehet eltölteni, s megtanulták, hogy a mimózákat nem szabad késsel bántani, ellenben ha kézzel törnek egy-egy ágat, akkor a bokor gyorsabban nő, sőt, azzal is tisztában vannak, hogy a medúzák nem hoznak szerencsét, ezért aztán érdemes olyan helyre költözni, ahol soha nem jelennek meg a medúzák. Nemcsak a maguk világával vannak tisztában, hanem azzal is, ami ezen a világon kívül esik. Hugyik Mihály például, a *Mint a felszabadítók* című elbeszélés egyik szereplője azért vonul a folyópartra, mert tudja, hogy egy asztalosműhelyről nem lehet verseket írni. *„A folyó viszont gyönyörű. És a folyópart is! Csak meg kell írni."* Hugyik Mihály a művészet örök feladatát is tisztán látja: *„A művészeknek az a dolguk, hogy felgyújtsák a világot."* S ha felgyújtani nem is sikerül nekik – a művészeknek és Hugyik Mihálynak sem –, a történelmi valóság lényegével annak abszurditásával együtt is tisztában vannak. A szóban forgó elbeszélés Nesebiknéja azért kényszerül új diófa-bútort csináltatni a lányának, mert a felszabadító(!) hadsereg katonái széthasogatták a bútoraikat. *„Betörtek a házunkba, rabolni akartak, és amikor látták, hogy nincs semmi érdemleges elrabolnivaló, dühükben széthasogatták a bútorokat."*

Láthatjuk, nem kevés az a tudás, amit Gion alakjai a világról tudnak, s amit Gion a hőseiről tud. Magam mégsem hiszem, hogy Gion Nándor ennek a tudásnak az illusztrálásáért írta volna meg elbeszélés-füzérét. A kötetben találunk „csattanóra kihegyezett" történetet nem is egyet, találunk olyat is, amelyik a jelképiségével, „mögöttes tartalmával" éri el a maga hatását, de nem ezek vannak többségben. De még ha többségben is lennének, a számszerűség ezen a területen már nem jelent semmit. A számoknál és a különböző arányoknál ugyanis jóval fontosabb az, hogy Gion a maga megtalált, kiküzdött történeteiben és az elbeszélés általa megteremtett, feszültségektől egyáltalán nem mentes módján „történetenként" rendkívül gazdag, telített világokat hozott létre – ezek a maguk nyelvi valóságában létező világok pedig képesek önmagukban is létezni, mint ahogy a nagy elbeszélők munkái mindig önmagukban, főképpen pedig önmagukért léteznek, túljutva minden tanulságon, példabeszéden, mögöttes tartományon. Úgy érzem, Gion Nándor is önmagukért és az elbeszélés örömééért, gyönyörűségéért írta meg a maga újabb történeteit – az olvasó pedig elfogadja, hogy a világ még egy-egy egységesként megmutatkozó történet segítségével is megragadható. *(Osiris, 1996)*

Füzi László

Márai Sándor: Napló 1976–1983

Az idős Márai fényképeit nézzük: arcán nagyon élesen kirajzolódnak a ráncok, a magas életkort jelző vonások. Márai öregkori műveit olvassuk: friss szellemét, éleslátását, világos ítélőképességét érezzük, melyek nem halványultak el a múló évtizedek hatására. Megközelítőleg változatlan az író egyénisége, jellegzetes konok kívülállása, korábban kialakított világnézete, a babitsi soha-meg-nem-elégedés szelleme. A kései napló is világosan jelzi ezt az írói következetességet, meg-nem-alkuvást, érzékeny emberi tartást, európai polgári szellemet. A napló most is „mindent" magába foglal, az író változatlanul „mindenre" figyel: egyszer a tündéri tél fényeire, máskor a nagyvilág borzalmaira („Vér és vér. És tűz, gyújtogatás, bombák. És rablás, fosztogatás."). Szívesen veszi elő újra kedves íróit: Marcus Aureliust, Arany Jánost, Kosztolányit, Krúdyt. De őket természetesen egészíti ki az újabbakkal Orwelltől Szolzsenyicinig. A politika is naplójegyzetek írására készteti: Mao Ce-tung és Dubček, Moszkva politikája és a Gulag. A napló műfaja látszólagos „időszerűtlenséget" feltételez az idő múlásával. Ez a Márai-napló esetében nem igaz. Teljesen időszerű, a mai olvasóhoz szól Márai a demokráciáról és a szabadságról, a balkanizálódó Európáról, a „televíziótól hülyített" poszteurópai világról, a félelmes érdekszövetségekről és az egyszemélyes pártokról (Dante kapcsán!), a rettenetes terrorcselekményekről. Ma is érvényes az európai kisváros szeretete, a Cs. Szabó László által emberszabásúnak nevezett városoké.

A kései Márai-napló sokszor idézi az öregséget, az író mindig „öreg tömegeket" lát, nyűg és teher vagyunk szegény és gazdag társadalmak számára. „Az öregek hajdani „fiatal" vonásait figyeli, megmosolyogja az interjút adó öreg írót, a dél-kaliforniai „napövezetben" támolygó öregekre figyel, itt az „old man" durva szó. Közel a halál. A vén embert olyan turistához hasonlítja, aki nem akar „megérkezni". A San Diego-i autóbuszon utazva pedig megdöbben az eltorzuló öregeken, „külzetükön", hájtömegükön, szőrcsomagjaikon, „az öregség kínzókamrájában" meggyötört embereken. Olykor pedig az öregség „felfedezése" összekapcsolódik az idős írók munkáival. Márai, az „irodalmi író", a mindig könyvek között élő alkotó bármilyen témáról szól, mindig az író és műve jut eszébe. Így az egyik legfontosabb feljegyzése az öregségről – az öreg Tolsztojt idézi. A nyolcvanéves Tolsztoj elmenekült a családi otthonból, Jasznaja Poljanáról, s mindenben és mindenkiben csalódva útra kelt, összeesett és meghalt. Márai a szikár adatközléskor is érezteti együttérzését, igen, mindig újra kell kezdeni, megszökni és útra kelni, még a halál közelében is.

Ma már irodalomtörténeti tény, hogy Márai életművében középponti jelentőségűek a Naplók – nem feledve természetesen más műfajú alkotásait, például az *Egy polgár vallomásait*. Illyés Gyula munkásságában – például a hatalmas lírai életművet figyelembe véve – a Naplójegyzetek inkább kiegészítő jellegűek, gyakran kissé árnyékban maradtak, és csak néha fénylett fel egy-egy részlet vers-értékűvé. Csak vázlatosan érintve a két író naplóját, észre kell vennünk azonnal egy lényegtelennek látszó külsődleges szempontot. Illyés 1975-ben kb. 300, 1976-ban szintén kb. 300 oldalnyi naplójegyzetet tesz közzé. Márai ezzel szemben kb. 25 oldalt egy évben, 200-at nyolc év alatt 1976-tól 1983-ig. Illyés általában naponta ír naplójába, és pontosan hónap és nap jelzésével különíti el ezeket a feljegyzéseket. Márai pedig csak évenként jelzi a napló időegységeit. Mindketten kisebb-nagyobb bekezdésekkel élnek. Illyés terjedelmesebb, Márai

kisebb egységekkel. Illyés is sokat foglalkozik az öregséggel - s a naplót kiegészíthetnénk a versekkel vagy a Kháron ladikján című esszé-regényével. Illyés ír az öregedő test pusztulásáról, az érzékszervek megmerevedéséről, a halál „megbecstelenítő győzelméről". Naplójegyzeteiben rengeteg fontos eseményt rögzít önmagáról, családjáról, íróvendégeiről, betegségeiről, az úgynevezett „irodalmi életről", olvasmányairól stb. Naplója szinte naplóregény, felvillannak alakok, események, érzelmek, s a haza sorsa is. Ha vázlatosan összevetnénk Márai és Illyés 1976-os naplójának részleteit, mindkettőben azonos az öregkor, az olvasmányok és a külvilág témája. Természetesen a salernoi szilveszter más, mint a pesti, különbözőek az írók, a legkedvesebbek. Márai világa más, mint Illyésé, bár mindkettőében ott a haza, Erdély. Egy érdekesség: mindketten „megküzdenek" Lukács Györggyel. Márai részletesen idézi Lukács tanulmányát Sztálin „lángeszű" megállapításairól, az alap és a felépítmény problémáiról. Ebben az 1951-es akadémiai előadásában beszámolt az „alap" megváltozása miatti „eltűnési folyamatról", amikor a múlt írói, így Márai Sándor is, „feledésbe merülnek". Márai ironikus hangnemét megtoldja, „szegény Babitsot" emlegeti, aki zsebkendőnyi telket vett Esztergomban, aztán „bekerítette házát" - s Lukács György szerint „kapitalista" lett. Mint a „felépítmény" része. De közben megírta a Jónás könyvét... Márai az ő „eltűnésére", Sztálin „korszakalkotó" művére, Lukács téziseire csak röviden utal. Inkább útiélményével folytatja naplójegyzeteit, később Joyce-ról, Ortegáról, Mallarméről ír. De érdemes Illyés naplójegyzeteit is fellapoznunk! 1976. március 11-én külön szakaszba tördelten ezt írja: „Lukács lángelme volt. Épp csak olyanról füstölgött - szépirodalom - amihez épp gőze-lelke nem volt. „Illyés tömör jellemzése és szigorú bírálata összecseng Márai naplójegyzetének konkrét elemzésével, iróniájával. De érdemes még visszatérnünk az Illyés naplóhoz, és megvizsgálnunk azt, hogy milyen szövegkörnyezetben közölte Lukács Györgyről rajzolt kis arcképét. A következő naplórészlet előzi meg: „Barbár, életpusztító hadként a 20. század derekán jött a költészetbe az intellektuelek serege. Nyelvízlelő éhségük kopaszra rágott minden legelőt, a bárányok éhen halnak." S a másik Illyés mondat: „... van tisztességtudat, amelyben csak hetek múlva fertőz a nem tiszta nyílhegy..." Valljuk be, hogy Illyés elkülönítette e három bekezdést, csillaggal választotta el őket. Így a szövegkörnyezet figyelembe vétele nem teljesen indokolt. De az már nem „belemagyarázás", hogy visszatérő témája Illyésnek: a magyarság sorskérdéseiről való nyílt megszólalás.

Márai másképpen magyar író: hazájától távol élt, nyíltan szembefordult az úgynevezett szocialista rendszerrel, neki a magyar nyelv és irodalom jelentette a hazát. 1976-ban „titokzatos tüneménynek" nevezi anyanyelvét, s hálás a sorsnak, hogy ezen a gyönyörű nyelven „mindent el tudok mondani, ami érthető és érthetetlen az életben. És hallgatni is csak magyarul tudok arról, ami számomra becses." Sir John Browning százötven évvel azelőtti vallomását idézi a magyar nyelvről, és eltűnődik azon, hogy a finnugor népek közül valami „rejtélyes szellemi energiatöbbletet" hoztak a magyar törzsek magukkal. Így születhetett meg a magyar irodalom. Miért „nincs vogul Jókai, sem osztják Arany János" ... Igen, Márai a Halotti beszédben, A négy évszak prózaköltészetében („Magyar nyelv, szerelmesem, ítélőbírám, andalgásom, kegyetlenségem. Mindenem te vagy...") s egyebütt vall a magyar nyelvről. És a magyar irodalomról. Arany János nélkül nem tud élni: „Arany mindig tökéletes." Utolérhetetlen remekek Arisztophanész-fordításai, az Őszikék Régi panaszának rosszkedvű sorai stb. S mi mindent tud belesűríteni egy levélbe, melyet Csengerynek írt: a magyar költészetből hiányzik „a belső forma, amely a tárggyal azonos". Máskor meg elgondolkozik Arany

művén, és az Etele halálára hivatkozva így vall: „A Birodalom megrendül, mert egy ember elszenderedett... Ha ez lehetséges, mi a Hatalom? Képesség, energia? Egyszemélyes arcvonal?..." Érdekes megfigyelni ebben a kis részletben az olvasó Márai elgondolkodását, az általános vonatkozás kiemelését, a sűrítést. A hosszabb fejtegetésből itt csak két és fél sor maradt a naplóban. Márai a magyar irodalomból Arany mellett Kosztolányit és Krúdyt szereti legjobban. Az 1976–1983-as naplóban például Kosztolányi Szeptemberi áhítatának hangulatát érzi az ezüst ködben, az olvadt arany fényben, az Appenninek japán rajzával a háttérben. Vagy: egy éjjel megint Krúdy Asszonyságok díját olvassa, eltűnődik az író-zseni pokoljárásán, Vergilius és Dante után ballagva. Micsoda többletet tud itt adni Krúdy! És a csodálatos Napraforgó! „Minden sorában a teljes érettség. Kísérteties biztonság, öntudatlan és mégis mindig célba szúró fogalmazás." S nem felejti a századvég magyar íróit. Justh Zsigmond naplóját és leveleit olvasva érzi azt az utánozhatatlan atmoszférát, mellyel búcsúzik a XIX. század békéjétől, nosztalgikus-álomszerű-szépségkereső világától. A naplóíró itt megáll. S önmagába fordulva, önkritikusan szól arról, hogy a búcsúzó XX. század írójaként képes volt-e azt a többletet megfogalmazni, mint a századvég magyar írói? Ehhez az önvallomásos írói alkathoz hozzátartozik az, hogy túllépve a magyar irodalmon mindig világirodalomban gondolkozzon. Márai bárhol van Európában vagy Amerikában, Salernoban vagy San Diegoban – mindig vele vannak az írók. Salernoban Byron leveleit olvassa, és az emigráns lét jut eszébe. Amikor egy öreg campaniai parasztot lát a halottas ágyon, Babits sora, „Talán nem is olyan nagy dolog a halál" villan fel benne. „Mégis, még mindig olvasok" – jegyzi fel naplójában az idős Márai. „A könyvtárban. A fellélegzés, hogy megint többféle nyelven olvashatok könyveket" – írja. Boldogan állapítja meg, hogy talán azért repült óceánokon és földrészeken keresztül, hogy egy „eleven" könyvtár közelébe kerülhessen. Márai életének része az olvasás és az írás. Könyveket vesz kezébe, régi és új barátokkal fog kezet, újraolvassa kedvenceit, jegyzeteket fűz olvasmányaihoz. A hajóládában megtalálja újra a szeretett Marcus Aureliust. Mint egy régi barátról mondja: „öröm viszontlátni." Az Ótestamentumot forgatja, mely „úgy maradt meg a nyelv és az irodalom alakjában a hordozható haza". Mallarmét olvassa, Valéryt kedveli, Thomas Mann szellemét rokonnak érzi, Szolzsenyicin könyve „vallomás a század nagy perében".

A Márai-stílus régebben divatot teremtett, hosszan ívelő, csupa-zene mondatszerkezeteit utánozták. A Naplók stílusa más: a korábbi összetett mondatok lerövidültek, a nyelv-zenét mellőzi. Gyakori a naplószerűségből adódó tömör kijelentő mondat („Nincs »népszabadság«. Csak egyéni szabadság van. A nép csak akkor szabad, ha az egyén szabad.") Egy-egy bekezdést egy-egy szóval kezdi, a témát jelöli, cím helyett, pl. Valéry. Eltűnődik a szavak erején: Pound szinte felfedezte a költészet számára a „szót". Márai kedvelte az idézőjelet, így figyelmeztetett a hangsúlyra, így tett valamit ironikussá stb. („önéletrajz", „elegáns", „igaz"). Szívesen idézett olvasás közben („Száz fej kékül...", Dante). Pár sorban tud drámát sűríteni: „Az Úr rákiáltott a bűnbe esett Ádámra a Paradicsomban: »Ádám, hol vagy?« Az Ember most felocsúdik, körülnéz, és felkiált: »Isten, hol vagy?«" Márai hasonlatai olykor képzőművészeti eredetűek, Hyeronimus Bosch vagy Caravaggio képét idézi. Stílusának eredetisége most a sűrítésben, az esszészerű vallomásban, a sokfelé tekintésben, az asszociációs erőben rejlik. Pl.: „Mallarmé". A „tiszta költészet főpapja úgy írt, mint Mózes: mintegy vésővel rótt betűket kőtáblára. »Soha ne kérdezd, mi ez, mindig csak azt kérdezd, mit jelent ez!...« (Így is lehet verset írni.) Hugo úgy írt verset, mintha egy tűzhányó mondana valami

patetikusat, és közben reng a föld. (Így is lehet verset írni.) Babits hegedült, Kosztolányi zongorázott, virtuóz módon. (Így is lehet verset írni.) Arany úgy írt verset, ahogy a fény érintésére egy fa lombozni kezd. (Így is lehet...)"

Az Ihlet és nemzedék esszéi közt olvashatjuk Márai Kosztolányiról szóló vallomását: csodálkozik, a költő halott, s újabb és újabb kötetekkel jelenik meg, mintha élne, „Lenni vagy nem lenni". Márai is így járt: új és új könyvvel lepi meg olvasóit. S mindig időszerű: bölcsességével, szabadságszeretetével, egyéniség-kultuszával, európaiságával, irodalomszeretetével. Tudta, hogy igazi nemesség egy van: „a vállalt munka minősége." *(Akadémiai, Helikon K. 1995)*

Szekér Endre

Bevezetés a recepcióesztétikába

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ: ESTERHÁZY PÉTER

A Kalligram kiadó Tegnap és ma sorozata olyan kortárs, vagy a közelmúltban elhunyt magyar írók bemutatására vállalkozik, akik meghatározó érvénnyel reprezentálják irodalmunk történetének fontos vonulatait. Úgy vélem azonban, hogy e monográfiák jóval többet nyújtanak a tárgyként választott alkotó bemutatásánál, hiszen – mint Todorov írja – „Hivatkoznunk kell-e a közhelyre, hogy a módszer alkotja a tárgyat, és hogy egy tudomány tárgya nem a természetben adott, hanem a módszer kidolgozásának eredménye".[1]

Ilyeténképp tehát a sorozat darabjai legalább annyira reprezentálják napjaink irodalomtudományos gondolkodásának, mint közelmúltunk irodalmának állapotát, amennyiben egy-egy életmű bemutatásának mélyén – optimális esetben – felsejlik egy olyan koherens fogalmi háló, gondolkodásmódbeli, terminológiai immanencia, melyen keresztül egyáltalán konstituálódhat az adott alkotóról való bármiféle beszéd.

Ha tehát pl. Szegedy-Maszák Ottlik-könyve épp úgy szól annak szerzőjéről, mint Ottlik Gézáról, avagy a Mészöly Miklósról írt kötet egyúttal Thomka Beátáról is beszél, akkor valóban elmondható, hogy a Kalligram könyvei a különböző irodalomtudományos iskolák közti eltérések manifesztumaiként is olvashatók. Ami viszont azt jelenti, hogy a magyarországi irodalomtudományon belül igenis léteznek markánsan megkülönböztethető konceptuális előfeltevéseken nyugvó irányzatok.

Különösen igaz ez Kulcsár Szabó Ernő Esterházy-könyvére, ahol is a szerzőtől megszokott elméleti szigor olyan logikusan felépített, zárt fogalmi térbe helyezi Esterházy szövegeit, ahonnan viszonylag kevés kilátás nyílik egyéb interpretációs modellek irányába. Felmerülhet a kérdés, hogy a különböző vizsgálati módszerek, illetőleg az általuk létrehozott eredmények révén elkülönülő szaktudományos iskolák sajátosságai

1. Tzvetan Todorov: Poétika, in: Tanulmányok: A magyar nyelv, irodalom és hungarológiai Kutatások Intézete (Novi Sad, 1983. 16. füzet, 7.)

összevethetők-e egymással oly módon, hogy kitűnjék kompetenciájuk, használhatóságuk, referenciális képességük minőségi különbsége. Létezik-e tehát az irodalomtudományos gondolkodásmódok hierarchiája? Kulcsár Szabó – eddigi munkássága alapján – arra látszik utalni, hogy a hermeneutikai alapokon nyugvó recepcióesztétika az irodalmi folyamatok olyan mélyrétegeit képes feltárni, amelyek más egyéb, nyilvánvalóan kevésbé hatásos módszereknek köszönhetően mindeddig rejtve maradtak.

Korántsem meglepő tehát, hogy Esterházyról szóló művében a szerző továbbra is a Jauss nevével fémjelezhető „konstanzi iskola" legújabb vívmányainak fényében kísérli meg bemutatni az írói életmű folyamatszerűségét. Ennek megfelelően megkíméli olvasóit az életrajzi vonatkozások fárasztó felsorolásától – ezt egyébként a kötet végén kronológiai rendbe állított fényképek kitűnően helyettesítik –, illetőleg csak akkor tartja szükségesnek említeni ezeket, ha ezek egy tágabb kontextuson belül bizonyulnak megvilágító érvényűnek.

Esterházy matematikus voltára pl. csak az Ottlikkal és Musillal történő nyelvfilozófiai összevetés keretén belül történik utalás, minthogy e tény pusztán e szerzők közös, matematikai-logikai alapokon nyugvó nyelvelméleti érdeklődésének alapos vizsgálata nyomán válhat érdekessé számára. (103) Kulcsár Szabó sokkal fontosabbnak tartja azt, hogy Esterházy szövegeit egy nem végérvényesen lezárt, hanem önmagát folyamatosan újraíró hagyomány rendszerébe helyezve párbeszédre késztesse őket a világ és a magyar irodalom fontos törekvéseivel, lehetőséget nyerve ilyeténképp annak vizsgálatára, hogy Esterházy írásai mennyiben építik magukba e folyamatszerű hagyomány bizonyos elemeit, illetőleg hogy ezeken túllépve mennyiben képesek új kérdéseket is megfogalmazni.

Mint *Törvény és szabály között*[2] című tanulmányában (is) megfogalmazta, Kulcsár Szabó a másodmodernség domináns jegyeit az integráns centrumképző én-ből való kiábrándulásban, az epikai világ megalkothatóságának kérdésessé tételében, a nyelvi közvetíthetőség tagadásában, a célelvű történetmondás lehetetlenné válásában, az integráns középpontok elvesztésében látja. Mindezek figyelembevételével állítja, hogy nagyjából a század harmincas éveinek végére fejeződött be az a fordulat, ami a diszkurzív nyelvhasználat révén olyan tartalmakról volt képes tudósítani, melyek az esztétizmus horizontja előtt rejtve maradtak. E horizontváltás kiemelkedő képviselői – Joyce, Musil vagy Céline – többé-kevésbé állandó viszonyítási pontként jelennek meg Kulcsár Szabó monográfiájában is. Mindez arra látszik utalni, hogy a honi, politikai okokból megszakadó szerves irodalmi folytonosság helyén keletkező űrt Esterházy csak úgy próbálhatta meg semmissé tenni, hogy oda nyúlt vissza, ahol a folytonosság megszakadt. Azért fogadhatta tehát kritikusi berkekben remült tanácstalanság a pályakezdő író első szövegeit, melyek a legkevésbé sem igyekeztek eleget tenni az akkoriban elfogadott poétikai beszédformák szabályainak, mert a hazai irodalmi köztudatból egy hatalmi eszközökkel legitimált diszkurzusforma révén egyszerűen kiiktatódott az európai kulturális hagyomány ezen vonulata. Amikor ugyanis már Esterházy első írásai sem tettek eleget a történetszerű befogadás eszményének, vagy a valóságra vonatkoztatottság kritériumainak, akkor az író olyan új rendet teremtett az irodalmi beszédmódban, amely még ugyan a másodmodern korszakküszöb lezárulta előtti diszkurzusokon belül áll, ám – érthető módon – a korabeli kritika még ennek fogalmi leképezéséhez sem rendelkezett megfelelő eszköztárral. Igazi korszaknyitánynak azonban a Termelési regény

2. in: Literatura, 1992/3.

megjelenését tekinti Kulcsár Szabó, melyben Esterházy végképp maga mögött hagyja a hetvenes évek irodalmi megszólalásformáit, kilépve a „mimetikus affirmációk szűkös keretei közül" (49).

E szöveg tehát - a monolitikus jelentésképzéssel szemben - egy olyan olvasási technikát ír elő, amely egyidejűleg többféle diszkurzus folytatását teszi lehetővé a műegésszel, s ahol a saját értelmezés jogosságának feltételeit egy abban rejlő másik legitimitásának igenlése határozza meg.

A Termelési regény utáni művek bemutatásakor Kulcsár Szabó nem az aprólékos, mindenre kiterjedő pályakép leírás módszerét követi, hanem a birtokában lévő fogalmi rendszer által konstituált értékpremisszák - interpenetrencia, a másik általi énmegértés, jelölő és jelentett közti viszony, nyelv által létrejövő én, diszkurzivitás stb. - fényében azt vizsgálja, hogy vajon Esterházy művei mennyiben felelnek meg ezen kritériumoknak, azaz hogy elméletének fogalmi hálóját mennyiben fedik le e szövegek. Ennek megfelelően a további értelmezés során kitüntetett helyen a *Függő*, a *Bevezetés a szépirodalomba*, és (ezen belül) *A próza iszkolása* című írások szerepelnek, minthogy ezek poétikai megformáltsága illeszkedik legtökéletesebben a szerző már jó előre felállított elvárásrendszeréhez. A nyolcvanas évek nyelvhasználatáról szóló, véleményem szerint kissé hosszúra sikeredett, a könyv egészén belül önálló tanulmány képzetét keltő bevezető után következik a monográfia talán legsikerültebb része, azaz a *Függő* terjedelmes értelmezése. Annál is meglepőbb ez számomra, mert mindezidáig kétségeim voltak efelől, Kulcsár Szabó elmélete, beszédmódja valóban alkalmas-e önálló művek meggyőző interpretációjára, avagy illetékességi köre pusztán az irodalmi hatástörténet folyamatszerűségének, illetőleg a poétikai szemléletváltások értő leírásáig terjed. A *Függő* elemzése ennek ellenkezőjét látszik bizonyítani, habár az értelmezés sikerében nyilvánvalóan szerepet játszik az a tény is, hogy jelen esetben primer szöveg és elmélet kivételesen szerencsés találkozásáról van szó. Ezek után a magam részéről igen sajnálatosnak vélem, hogy a „nagy könyv" tárgyalása során a szerző abból a - koncepciójából egyébként logikusan következő - alaptételből indul ki, mely szerint „a további darabok közlésformáinak minden változata belül áll az írásmód *Függő*ben kialakított poétikai horizontján, illetőleg hogy „minden egyes lényeges szerepet játszó elem feltűnik már a *Függő*ben" (153). Ebből következőleg a *Bevezetés...* értelmezésében az 1981-es mű szerepel legfontosabb (m)értékként, s e tény időnként önismétléshez vezet az interpretáció folyamán, igazán újszerű megállapítások *A próza iszkolása* kapcsán hangzanak el (minthogy azt a már ismertetett horizontot meghaladó szövegnek tekinti Kulcsár Szabó), a műegész értelmezése azonban - bár érezhetően a pályakép igen fontos állomásaként értékelődik - a *Függő*, vagy akár a *Termelési regény* interpretációjához képest is némiképp elnagyoltnak tűnik. Mert elfogadva ugyan Kulcsár Szabó koncepcionális szigorát, mely igen koherens rendszerben képes bemutatni Esterházy munkásságát, a magam részéről mégis hiányolom azoknak a számomra fontos szövegeknek - *Ki szavatol a lady biztonságáért? A szív segédigéi, Fuharosok* - immanensebb, méltóbb bemutatását, melyek - épp a már említett, módszertani sajátosságokból kifolyólag - aránytalanul perifériális helyre szorultak még az olyan, egyébként Kulcsár Szabó által is gyengének minősített művekhez képest is, mint pl. a *Hrabal könyve*.

Gyümölcsöző észrevétele a szerzőnek a *Bevezetés...* elején álló Megyik János mű szerepének kitüntetett vizsgálata: „a szöveghalmazhoz a sizomatikus Megyik-alkotás adja a legfőbb befogadói útmutatást. Ez pedig kifejezetten olyan térbeli olvasásra tesz javaslatot, amely a struktúra minden pontjáról eljuthat bármely tetszőleges másikig.

Anélkül, hogy valamely létező centrum előírná a kapcsolat létesítésének pályáit." (193) Kulcsár Szabó a továbbiakban - Eco nyomán - teljes joggal sizomatikus alkotásmódként jellemzi ezt a technikát; elkerüli viszont figyelmét az a tény, hogy a Megyik-mű az Hommage a Pascal címet viseli, és hogy ez a francia filozófus azon, a végeláthatatlan, isteni világegyetemre vonatkozó mondatára utal, mely szerint „Olyan gömb ez, amelynek a középpontja mindenütt van, a kerülete sehol".[3]

Úgy vélem, e pascali kijelentés a *Bevezetés...* poétikai megformáltságát, azaz a „beszédregiszterek közti lezárhatatlan összjáték sokszólamúságát, és az abban kirajzolódó elbeszéléspoétikai horizont végtelenségét" (163) illető szerzői észrevétele megfelelő alátámasztása lehet.

A *Bevezetés...* utáni Esterházy szövegeket - a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* kivételével - érezhető megtorpanásként, a *Hrabal könyve* esetében pedig ugyanezen tematikai és poetológiai értelemben vett „visszafordulás"-ként (220) értékeli Kulcsár Szabó. E művekben ugyanis a szerzői megszólalás feltételei még mindig a „nagy könyv" uralma alatt állanak, ez pedig egy alkotói technika megmerevedésére, azaz önismétlésre utal. E tény azonban semmiképp sem kisebbítheti Esterházy irodalomtörténeti pozícióját, akinek Kulcsár Szabó szerint „az ezredvég irodalomtörténeti távlatából tekintve - korszakos jelentőségű szerepe van"[4] még akkor is, ha pillanatnyilag nem is képes saját korábbi szövegeit meghaladó értékek felmutatására. Kulcsár Szabó Ernő könyve egy nagy következetességgel alkalmazott elméleti apparátus felhasználásával úgy képes bemutatni saját Esterházy-képét, hogy általa nem csak az írói pálya folyamatszerűsége válik világosan nyomonkövethetővé, hanem egyúttal a század európai irodalmának és nyelvfilozófiájának áramába is bekapcsolhatóvá válik az életmű egésze. A monográfia elméleti szigorát még akkor is a könyv erényének vélem, ha ez időnként azt a benyomást is kelt(het)i, hogy Kulcsár Szabó egy általa omnipotensnek tekintett elmélet bemutatásának puszta ürügyeként használja fel Esterházyt, amikor tehát a saját diszkurzusmódjába vetett feltétlen bizalom nyomán az elméleti előfeltevések hangsúlyozása fontosabbá válik számára a primer szövegekről való gondolkodásnál.

Kulcsár Szabó könyvében mindazonáltal egy kiemelkedő szakmunkát üdvözölhetünk, vélhetőleg az Esterházyról szóló irodalom egyik legmeggyőzőbb darabját. Csak remélhető lehet, hogy az Esterházyról íródó szakkritikák a jövőben azt is feladatuknak fogják tekinteni, hogy a Kulcsár Szabó által megrajzolt képet saját, hasonlóképpen konzekvens elméleti előfeltevéseik szűrőjén át teszteljék, kísérletet téve e kép falszifikálására, hiszen - mint K. Popper írja: „A cáfolhatatlanság nem erénye egy elméletnek (ahogyan ezt általában hiszik), hanem hibája."[5]

Ekkor, és csakis ekkor válhatnak tökéletesen láthatóvá e kötet igazi erényei és esetleges fogyatékosságai.

Szabó Gábor

3. B. Pascal: Gondolatok; Gondolat Kk, 1983. II/72. 31
4. Kulcsár Szabó Ernő: A magyar irodalom története; Argumentum, 1993. 154.
5. Karl Popper: A tudomány: feltevések és cáfolatok (in: Filozófusok Freudról és pszichoanalízisről. Cserépfalvi, 1993, 85.)

Szakolczay Lajos

A szépség formái

A szentendrei Műhely Galéria jubileumi kiállítása

Másfél évtized egy kis csoport életében is jelentős változásokat hozhat. Itt nem csupán a Szentendrei Műhely Galéria közösségéből kiváltak és az időközben, sajnos, eltávozottak – Korniss Dezső, Bálint Endre, Barcsay Jenő, Jakovits József – eszméltető hiányára gondolok, hanem a művészkarakterek fejlődésére, a bölcselemmel kimunkált egyéni arculatú pályák értékgazdagító mozgására is. A korábban jobbára Vajda Lajoshoz, Korniss Dezsőhöz, majd Barcsay Jenőhöz köthető *szentendreiség*, amely a kortárs magyar művészet egyik legfontosabb irányzatát jelentette, és jelenti ma is, mára egy kissé megváltozott.

Nem a konstruktivitás, a rend és gondolati fegyelem, a kevés képi beszéddel is már-már érzékivé váló harmónia keresett új utakat magának, hanem – a jól ismert fogalom határait igencsak kitágítva – az értelmezés tartománya bővült. Úgy változott meg a szentendreiség, hogy még jobban kihangsúlyozódott jellege: lassan szinte erkölcsi kategóriává vált. Aki idetartozik és idevalónak – ez nem föltétlen a helybeli szinonimája –, vagyis az egymásra épülő nemzedékektől nyert *magatartás* örökösének érzi magát, az – művészi iskoláktól, különféle áramlatoktól és alkotásmódoktól függetlenül – szentendrei művész.

Ki mondaná, hogy ezáltal föllazultak a tájhoz és az itteni szellemiséghez való kötődések? Sokkal inkább átformálódtak. A *szentendreiség* mint gyűjtőfogalom kitágulását mi sem jellemzi jobban, mint a Műhely Galéria jubileumi kiállítása. Amelyen az irányzatok úgy harcolnak egymással, az értékfölmutatás más-más módjára esküdve, hogy leginkább egyéni (vagy egyéninek gondolt) arculatuk: a személyes én világba vetettségét színnel vagy plasztikai formában megjelenítő kép, illetve szobor tanúskodik a küzdelem hevéről.

Nincs még két olyan távoli világ, mint a Bukarestből áttelepült Bencsik Jánosé – a festő expresszív indulatát, színélményének érzéki forróságát jól tükrözi az emberi szenvedést tanúsító *corpus* (*Cím nélkül*, 1995) – és a párizsi-zürichi, litográfiáin a vonal csend-élményét visszafogottan, ökonomikus méltósággal képelemmé avató Konok Tamásé (*Cím nélkül II–IV.*, 1990). És Haász István sárga fa *Objekt*jei (*I–II.*, 1995) is, a tektonikus mozgások utáni táj természetes elrendeződését imitálva, elég távol állnak Gavrilovits Sándor érzéki pasztelljétől (*Emelkedőben*, 1996). Mégis jó együtt, egymás után szemlélni őket, hiszen a saját törvényük szerint épülő-formálódó karakterek épp azt az élményt teszik egyedivé – ebben a hadseregben nemcsak közkatona, de sok-sok tábor-

nok is van –, ami belső tartalmaikat közvetítve lényükből következik. Ebből a szempontból szinte nincs is különbség festő és szobrász között, mindeniket – akár az érzelemgazdagságot sugallva, akár az intellektuális szigort – ugyanaz a, sokszor megvalósíthatatlannak tűnő cél sarkallja: a csak rá jellemző, teremtett voltában csupán az ő arcát, művészi világszemléletét, gondolkodását híven visszaadó műtárgy-együttes megteremtése.

A kultúrtörténetben nem kevés előzménye van (elég csak Leonardo szárnyas ember-angyalát említeni) a röpülésnek. E reprezentatív tárlaton a motívumkincs gazdagsága ugyancsak szembetűnő, hiszen Gavrilovits Sándor már említett kartonja, az *Emelkedőben* – leginkább a behúzott szárnyak dinamikáját hangsúlyozva – egy kissé rokon Csíkszentmihályi Róbert ironikus, a kitárt karokat szárnyként funkcionáltató nő-madár plasztikájával (*Szárnyas*, 1995). Nem beszélve Asszonyi Tamás gyönyörűen patinázott, az idővel és az emlékezéssel ugyancsak játszó puttójáról (*Barokk*, 1993).

Ligeti Erika *Gábriel arkangyala* (1992) – tér- és időélményével – szintén nagy titkok tudója. S ugyanez a megismételhetetlen plasztikai varázs folytatódik – csak egy szonáta lehet ilyen tiszta – a *Szerelem az első látásra* (1986) című, groteszkségében is lírai munkáján. (A hímpáva lelógó faroktolla egyben a szobor statikáját is meghatározza – zseniális megoldás.) A szépségnek, természetesen, más eredői is vannak. Holdas György levegőt harapó, bumfordi bájjal megnyugvást hirdető, stilizált faszobra (*Madár* – 1983) azért érdekes, mert az embertestű madár – hatásosan: a mennyezetre akasztott súly fej fölötti lebegésével – az ember lég iránti vágyakozását is eszünkbe juttatja. Az elérhető legnagyobb, ám vészhelyzetektől sem mentes, szabadságot. Szentirmai Zoltán meg friss, egyik legegyénibb szobrával sokkol. A megfestett (jelekkel díszített) piszkosfehér műanyagtestén bronz szárnyakat viselő *Tökös madár* (1995) a várakozásra kész *robbanás* megtestesítője. A géppuskához, illetve ágyúcsőhöz hasonló fallosza szimbólum értékű fenyegetés.

Az *emlékezés–idő–filozofikum* hármasa festőinket-grafikusainkat éppúgy foglalkoztatja, mint a szobrászokat. Bálint Ildikó *Szürkülete* (1993), visszafogott színvilágával, lírai emlék, benső tájat megidéző lelki kalauz. A vegyes technika (akvarell, ceruza) még sejtelmesebbé teszi a felületet, egyúttal – bizonyos megengedéssel – a melankóliát is közvetítve. Jávor Piroska tiszta motívumvilága, a kéket valamiképp aktívvá tevő *geometrikus borzongás* legjobban *Az éjszaka négyszögei* (1996) című vásznán látszik. Szakács Imre olajfestményei, legérzékletesebben talán a *Görgetett kövek* (1995), egy sohasem volt – Szentendre alatti? – Pannon-tengert hívnak elő az időből, időmosta kavicsfolyóikkal, míg Lukoviczky Endre olajvásznain az absztrakció ugyancsak lelki tartalmak megjelenítője. A *Robot* (1996), szép, nyugodtságot sugalló faktúrája is tele megnevezhetetlen vibrálással, a *Szarvastánc* (1996) meg alighanem Bartók-modellként is, pontosabban egy különleges kompozíciójú *Cantata profana*-emlékként üdvözölhető.

Tzortzoglou Georgios – művésznevén Jorgosz – lírai képalkotó-módszere (*Törésvonalak,* 1996) attól különleges, hogy a grafikus az elrejtőzés közben, álarcait váltogatva találja meg a maga közegét: a legnagyobb nyíltságot. A papírfelület megdolgozottsága, a mívesség nem gátja a vonalak fölidézte érzelmi áradásnak. Rényi Katalin *Fe. I–II.* (1991) című kompozíciói ragyogó emlékezéstömbök. Erek, hálók, indák sugarazzák be a lapokat, a foltszerű kis szigetek amellett, hogy lebegnek, a különleges „térképfelület" legaktívabb részei – feszültséghordozók. Kocsis Imre keleti (japán?) fogantatású, fotóeljárást és festői módszert vegyítő műve, a *„Selyemkert" III.* (1993) sejtetni engedi a művész mitológiához való vonzódását, mint ahogy Engel Tevan István érzékletes ceruzarajzai *(Thomas Mann: Mario és a varázsló; Ádám és Éva* – mindkettő: 1995), valamint Bart József *Fej és keresztje* (1995) is attól elevenek, hogy nem csupán az emlékezés és az időélmény van mögöttük, hanem a mitológiai s bibliai példatár is. Ha Baska József fekete-rettenet olajvásznaitól (*Alagút IX.; XII.* – 1995) egy kissé megborzongunk, az azért van, mert szeretnénk az alkotót szabaddá tevő, fölforgatott korunkban lassan idegenné váló *fénypászmákat* is látni. A fölvitt kevés fehér szín – kontrasztként – csak fokozza a szimbolikus mélyvilág, a technikai fejlődéstől még rejtélyesebbé váló infernó drámaiságát.

A Szentendrei Műhely Galéria jubileumi kiállítása jóval nagyobb termet igényelt volna, a saját kiállítóhelyiség csupán arra volt elég, hogy ki-ki valamely jellegzetes alkotásával – névjegyével – legyen jelen. Bár Holdas György kőérméiből hármat bemutatott, igencsak hiányoltam Csíkszentmihályi Róbert, Asszonyi Tamás és Ligeti Erika plakettjeit. Annál is inkább, hiszen e különleges kisplasztika egyiküknél sem kiegészítő tevékenység, hanem szobrászatuk elengedhetetlen része.

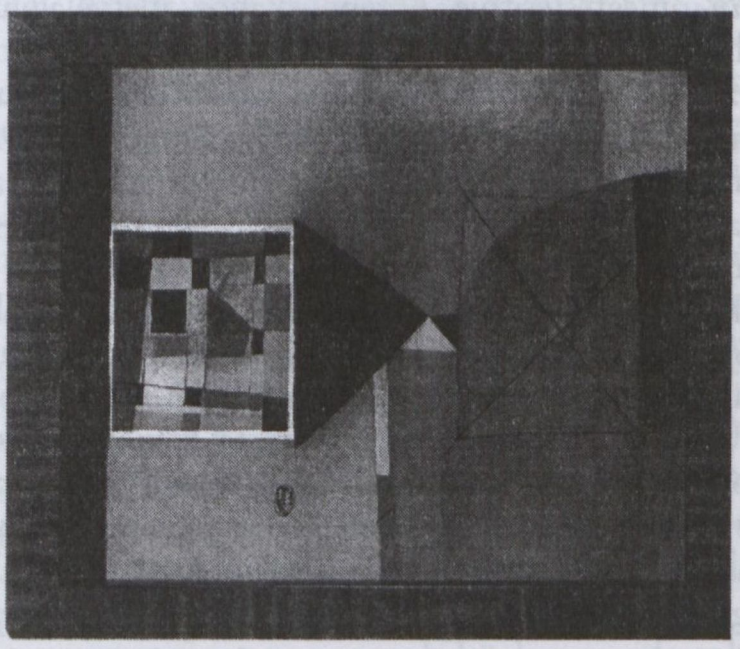

JÁVOR PIROSKA: AZ ÉJSZAKA NÉGYSZÖGEI (1996)

Szerkesztői asztal

A Tiszatáj Alapítvány kuratóriuma immár ötödik alkalommal döntött a *Tiszatáj-díjak*ról. A kuratórium egyhangúan Sándor Iván írónak és Utassy József költőnek adományozta a díjat. Sándor Iván másfél évtizede szerzője lapunknak, fontos esszéket publikált nálunk, regényeiből is többször közöltünk részleteket. A századvég alapkérdéseinek tisztázásában a Tiszatáj kitűnő szellemi partnerre talált *Sándor Iván*ban. *Utassy József* költői pályája folyóiratunkban indult 1968-ban. Azóta nagy versek sorával bizonyította egy költői magatartás változatlan hitelességét. Sándor Iván munkásságát Olasz Sándor, Utassy Józsefét Annus József méltatta azon az ünnepségen, amelyet a Tiszatáj megjelenésének 50. évfordulója alkalmából rendezett az alapítvány.

*

1997. március 7-én *Lehmann István*, a Csongrád Megyei Közgyűlés elnöke köszöntötte a Tiszatájt, s lapunkat Csongrád Megye Emlékérmével tüntette ki. A megyeháza épületében rendezett ünnepségen *dr. Szalay István*, Szeged Megyei Jogú Város polgármestere az önkormányzat és a város polgárai nevében üdvözölte a Tiszatájt. A műsorban *Dobos Kati* és *Flórián Antal* színművészek, valamint *a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola növendékei* működtek közre. Ugyanezen a napon a Kass Galériában folyóirat-történeti kiállítás nyílt *Annus Gábor* szerkesztő és *Kass János* grafikusművész rendezésében. A kiállítást *Annus József* író nyitotta meg. A Somogyi-könyvtárban *Monostori Imre* irodalomtörténész mutatta be *Gyuris György* „A Tiszatáj fél évszázada" c. könyvét.

*

A *Dugonics Társaság* a Tiszatáj félévszázados jubileuma jegyében február 25-én, a szegedi Városháza dísztermében rendezett ülést, amelyen *Gyuris György* és *Olasz Sándor* tartott előadást. Ugyancsak ők voltak az előadói annak a Tiszatáj-estnek, mely a szabadkai Városi Könyvtárban volt március 14-én.

*

Gyuris György: A Tiszatáj fél évszázada c. könyve megrendelhető a Tiszatáj szerkesztőségében postán vagy telefonon (250 Ft + postaköltség).

Májusi számunk tartalmából:

CSIKI LÁSZLÓ, KISS ANNA, LÁSZLÓFFY ALADÁR,
SZEPESI ATTILA versei,
KÁLNAY ADÉL novellája, TŐZSÉR ÁRPÁD esszéje Hamvas Béláról
Új regénykorszak? Ezredvégi gondolatok a regényről.
A Tiszatáj körkérdésére válaszol: Csányi Erzsébet, Márton László, Sándor Iván, Szilasi László és Thomka Beáta.
Diákmelléklet: VADAI ISTVÁN Tandori Dezsőről.

Ára: 80 Ft